

Innovative Academy
Research Support Center

10(10)

**ZAMONAVIY DUNYODA
PEDAGOGIKA VA PSIXOLOGIYA:
NAZARIY VA AMALIY IZLANISHLAR
RESPUBLIKA ILMIY-AMALIY KONFERENSIYASI**

innacademy.uz

[zenodo](https://zenodo.org)

[OpenAIRE](https://openaire.org)

**«INNOVATIVE ACADEMY» ILMIY TADQIQOTLARNI
QO'LLAB-QUVVATLASH MARKAZI**

**«ZAMONAVIY DUNYODA PEDAGOGIKA VA PSIXOLOGIYA: NAZARIY
VA AMALIY IZLANISHLAR»NOMLI № 10-SONLI ILMIY, MASOFAVIY,
ONLAYN KONFERENSIYASI**

**ILMIY-ONLAYN KONFERENSIYA TO'PLAMI
СБОРНИК НАУЧНЫХ-ОНЛАЙН КОНФЕРЕНЦИЙ
SCIENTIFIC-ONLINE CONFERENCE COLLECTION**

<https://doi.org/10.5281/zenodo.5802007>

OpenAIRE

zenodo

innacademy.uz

**«ZAMONAVIY DUNYODA PEDAGOGIKA VA PSIXOLOGIYA: NAZARIY VA
AMALIY IZLANISHLAR» NOMLI № 10-SONLI ILMIY, MASOFAVIY, ONLAYN
KONFERENSIYASI**

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI PREZIDENTINING 2020 YIL 2-MART KUNGI «ILM, MA'RIFAT VA RAQAMLI IQTISODIYOTNI RIVOJLANTIRISH YILI»DA AMALGA OSHIRISHGA OID DAVLAT DASTURI TO'G'RSIDA»GI FARMONIDA KO'ZDA TUTILGAN VAZIFALARNI IJROSINI TA'MINLASH MAQSADIDA «INNOVATIVE ACADEMY RSC» MCHJ TOMONIDAN TA'SIS ETILGAN «EURASIAN JOURNAL OF ACADEMIC RESEARCH (EJAR)» ILMIY-USLUBIY JURNALINING (O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI PREZIDENTI ADMINISTRATSIYASI HUZURIDAGI AXBOROT VA OMMAVIY KOMMUNIKASIYALARNI RIVOJLANTIRISH AGENTLIGINING 1415-SONLI GUVOHNOMA HAMDA ISSN 2181-2020, WWW.INNACADEMY.UZ VEB SAYTI) «ZAMONAVIY DUNYODA PEDAGOGIKA VA PSIXOLOGIYA: NAZARIY VA AMALIYIZLANISHLAR» NOMLI ILMIY, MASOFAVIY, ONLAYN KONFERENSIYASI E'LON QILINADI.

KONFERENSIYA TO'PLAMI ZENODO, OPEN AIRE, OPEN ACCESS VA INTERNET ARCHIVE BAZALARIDA INDEKSLANADI. KONFERENSIYA TO'PLAMIGA DOI RAQAMI BERILADI. KONFERENSIYA TO'PLAMIGA QUYIDAGI YO'NALISHLAR BO'YICHA MAQOLALAR QABUL QILADI:

1. PEDAGOGIKA (TURLARI BO'YICHA)
2. PSIXOLOGIYA FANLARI
3. FILOLOGIYA
4. ADABIYOTSHUNOSLIK
5. LINGVISTIKA

ESLATMA! KONFERENSIYA MATERIALLARI TO'PLAMIGA KIRITILGAN MAQOLALARDAGI RAQAMLAR, MA'LUMOTLAR HAQQONIYLIGIGA VA KELITIRILGAN IQTIBOSLAR TO'G'RILIGIGA MUALLIFLAR SHAXSAN JAVOBGARDIRLAR.

1	ILK BOLALAR BOG'CHASI O'ZBEKISTONDA Dildora Nurova Mamadjonovna	1
2	MAKTAB YOSHGACHA BOLALARNING JISMONIY RIVOJLANISH XUSUSIYATLARI Surayyo Mahmudjonovna	5
3	BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARIDA TAYANCH KOMPETENSIYALARNI SHAKLLANTIRISHNING ILMIY-NAZARIY ASOSLARI Suvonqulova Aziza Abdurazzoq qizi	7
4	THE USE OF MODERN TECHNOLOGISTS IN THE STUDY OF ENGLISH QOBILOV SHAHZOD JAMOLITDIN O'G'LI 1 , ABDURAKHIMOV BOBURJON FOZIL O'G'LI 2 , Khiloliddin Absalomov 3	10
5	РАЗВИТИЯ НАГЛЯДНО-ОБРАЗНОГО МЫШЛЕНИЕ У СТАРШЫХ ДОШКОЛЬНИКОВ В ПРОЦЕСС ОЗНАКОМЛЕНИЯ С ПРИРОДОЙ Якубова Гульназ Маримбаевна	13
6	BOSHLANG'ICH SINFLARDA TARBIIYA FANINI O'QITISHDA AJDODLARIMIZ MEROSIDAN FOYDALANISHNING AHAMIYATI Dilfuza Kulchayeva	16
7	THE USE OF ICT IN EDUCATION AND ITS ROLE AND IMPORTANCE IN LEARNING A FOREIGN LANGUAGE BERDIYAROVA SHOHIDA MARDON QIZI 1 , IBODULLOYEVA OZODA ISMOILJON QIZI 2 , Khiloliddin Abdusalomov	19
8	BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARIDA TASHKILOTCHILIK QOBILIYATI ELEMENTLARINI SHAKILLANTIRISH Xazratqulov Yashnarbek	22
9	BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARIDA GEOMETRIK MATERIALLAR HAQIDA TASAVVURLARINI SHAKLLANTIRISH ZILOLA ISAKOVA SHAMSIDDIN QIZI	26
10	N ILMIY, MASOFAVIY, ONLAYN KONFERENSIYA BOSHLANG'ICH SINFLARDA INGLIZ TILINI O'RGATISHDA DIDAKTIK O'YINLARNING AHAMIYATI MO'MINOVA GULIZODA ZIYOD QIZI	29
11	WHY SHOULD WE TEACH GRAMMAR? TASHPULATOVA ZILOLA ERKINOVNA	32
12	O'SMIRLARNI MANIPULYATSION TA'SIRLARDAN PSIXOLOGIK HIMOYA QILISHNING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI ILMIY RAHBAR: NAZAROV AKMAL MARDONOVICH FAYZULLOYEVA MOHINUR SA'DULLO QIZI	35
13	O'SMIRLARDA KASB TANLASH MOTIVATSIYASI SHAKLLANISHINING IJTIMOY PSIXOLOGIK TAMOYILLARI ILMIY RAHBAR: SH.R.BARATOV ABDULLAYEV SHAHZODJON ZOKIRJONOVICH	39
14	VOYAGA YETMAGANLAR JINOYATCHILIGINING IJTIMOY-PSIXOLOGIK OMILLARI BARNOYEVA YULDUZ RASULOVNA	43
15	TAVAKKAL XULQ - ATVORNING SHAXS RIVOJLANISHIDAGI TA'SIRI NARZULLOYEVA SALOMATBONU SUNATULOYEVA	46
16	SOCIO-PSYCHOLOGICAL ASPECTS OF INTERNET ADDICTION AMONG STUDENTS NOZIMOV JAKHONGIR TOKHIROVICH ACADEMIC LEADER: M.N. USMANOVA	49
17	BO'LAJAK PSIXOLOGLARINING MATEMATIK KOMPETENTLIGINI	52

	OSHIRISHNING PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI TOXIROVA NASIBA KOBILOVNA	
18	KOMPYUTER O'YINLARIGA TOBE OSMIRLARNI ORGANISHNING OZIGA XOS XUSUSIYATLARI TO'RAYEVA ZEBUNISO ILMIY RAHBARI: G.D.XUDOYQULOVA	55
19	AMERIKA PSIXOLOGIYA MAKTABI NAMOYONDALARINING ZAMONAVIY TADQIQOTLARINING OZIGA XOS JIHLTLARI AXROROV PAXLAVON QAHRAMONOVICH ILMIY RAHBAR: D.M.NURALIYEVA	59
20	KICHIK MAKTAB YOSHIDAGI O'QUVCHILARDA ART TERAPIYA ORQALI TASAVVUR VA IJODKORLIKNI RIVOJLANTIRISHNING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI ILMIY RAHBAR: NAZAROV AKMAL MARDONOVICH MUXAMEDOVA MUHAYYO KARIMOVNA	62
21	THE ROLE OF SPEAKING ACTIVITIES IN ENGLISH TEACHING Kambarova Diloram Yusupovna	65
22	IMPORTANCE OF LESSON PLANS IN TEACHING PROCESS. XAYDAROVA NIGINA GANIYEVNA	68
23	БЫЯВЛЕНИЕ ИЗМЕНЕНИЙ РЕЧЕВОЙ АКТИВНОСТИ ДЕТЕЙ В ПЕРИОД АДАПТАЦИИ К УСЛОВИЯМ ДЕТСКОГО САДА ШАРИПОВА ДИЛБАР ГУЛЯМОВНА 1 ХИКМАТОВА ДИЛРАБО ПУЛАТОВНА	71
24	BUGUNGI ZAMOAVIY HAYOTDA INSON EMOTSIYASINING ROLI VA VAZIFALARI NAVJONOV OTABEK 1 SHAVKATOVA SHAHNOZA 2	73
25	БОЛАЛАРНИНГ МАКТАБГАЧА ТАЪЛИМ ТАШКИЛОТИГА МОСЛАШИШ ДАВРИДА ФАОЛИЯТИДАГИ ЎЗГАРИШЛАРНИ АНИҚЛАШ САФАРОВА ЗУЛФЕРА ТЕШАЕВНА	76
26	LINGVOKULTUROLOGIK BIRLIKLARNING NUTQDAGI O'RNİ MAMADJANOVA NARGIZA MAHMUDJANOVNA	78
27	“МИНЕРАЛ ЎФИТЛАРНИНГ ИРРИГАЦИЯ ЭРОЗИЯСИГА УЧРАГАН ТУПРОҚЛАРИ ЮВИЛИБ ТУШГАН ҚИСМИДА ТАКРОРИЙ МОШНИНГ ЎСИШИ ВА РИВОЖЛАНИШИГА ТАЪСИРИ” ҒОҒУРОВ ДИЛШОД УМАРАЛИЕВИЧ, ҲАЙДАРОВА ДИЛСЎЗ САЙҒУЛЛАЕВНА	80
28	BARKAMOL AVLODNI SHAKLLANTIRISHDA TA'LIM JARAYONINING O'RNİ VA UNDA ZAMONAVIY O'QITISH TEXNOLOGIYALARIDAN FOYDALANISH YO'LLARI KURBANOVA SHOIRA NARZULLAYEVNA 1 RAZZOQOVA NOSIRA BAXROMQUL QIZI 2	84
29	ПРОИЗВОДСТВЕННЫЙ РОМАН. ТЕОРИИ И ПРОБЛЕМЫ ЖАНРА HEMATULLAЕVA KAMILLA AXMADOVNA	89
30	INGLIZ VA O'ZBEK TILLARIDA TEMPORAL SINTAKSEMALARNING ADVERBIAL VARIANTLARI SUNNATOVA MAFTUNA AKBAR QIZI	92
31	DIQQAT BARQARORLIGI VA DIQQAT BUZILISHLARI HAMDA UNING BELGILARI PARDAYEVA MAFTUNA BAXTIYOR QIZI	95

ILK BOLALAR BOG'CHASI O'ZBEKISTONDA

Dildora Nurova Mamadjonovna

**Toshkent shahar Chilonzor tumani 462 DMTT 1- tayyorlov guruhi
tarbiyachisi**

<https://doi.org/10.5281/zenodo.6279320>

O'lkamizda XIX asrning 80-90-yillariga kelib maktabgacha ijtimoiy tarbiya tizimini vujudga keltirish g'oyalari yetila boshlandi. O'sha davrda yashab ijod etgan ma'rifatparvar mahalliy ziyolilar ayollarning og'ir ahvoli va bolalar nazoratsizligini e'tiborga olib, bu masalaning yechimini izlay boshlaydi. Jumladan, 1872 yilda Turkistonda tuzilgan «Jamiyati xayriya» tarkibiga kirgan ziyolilar vakillari tomonidan miskinlar uylari, tunash joylari, ilk tug'uruqxonalar bilan bir qatorda, ota-onasi bo'lmagan bolalar uchun yetimxonalar (dastlabki bolalar uylari) tashkil etildi. Butun Turkiston bo'yicha 150-200 nafar bolani qamrab olgan ushbu yetimxonalarda ham yasli yoshidagi, ham maktab yoshidagi bolalar tarbiyalangan.

Bolalar bog'chasi — maktab yoshigacha bo'lgan bolalarni tarbiyalovchi muassasa. Birinchi marta 1837-yil Germaniyada nemis pedagogi F. Frebel tomonidan tashkil etilgan. Bolalar bog'chasi xalq ta'limi tizimining dastlabki bo'g'ini hisoblanadi.

O'zbekistonda odatdagi Bolalar bog'chasi 3—7 yoshli bolalarga mo'ljallangan. 2 oylikdan 7 yoshgacha bo'lgan bolalar tarbiyalanadigan yaslibog'chalar ham bor. Bundan tashqari sog'lomlashtirish bog'chalari, jismoniy va aqliy nuqsonli bolalar uchun bog'chalar, uybog'cha, mavsumiy bog'chalar (asosan qishloq xo'jaligi ishlari ko'paygan vaqtda tashkil etiladi), "bolalar bog'chasi maktab" majmui ham mavjud. Bolalar bog'chasi hokimiyatning ijroiya organlari tomonidan tuman, shahar, muassasa, korxonada tashkil etiladi. Bolalar bog'chasi qaysi tashkilot qaramog'ida bo'lishidan qat'i nazar O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi vazirligi uni kadrlar bilan ta'minlaydi va faoliyatiga ilmiy pedagogik jihatdan rahbarlik qiladi. O'zbekistondagi bog'chalarda bolalarga chet tillari, xoreografiya, tasviriy va musiqiy san'at, kompyuter savodxonligi asoslarini o'rgatuvchi 800 dan ortiq guruh tashkil etilgan. 2000-yil O'zbekiston Respublikasida 6742 Bolalar bog'chasi ishladi, ularda 608 ming 500 bola tarbiyalandi. Bog'chalar ochilishi ko'plab oilalarga qulaylik va osonlikni yaratib berdi¹.

1891 yilda «Bog'dorchilik» jamiyati tomonidan Toshkent istirohat bog'ida maktabgacha va maktab yoshidagi bolalar uchun «Bolalar maydonchasi» ko'rinishida birinchi bolalar bog'chasi ochilgan. Bolalar bog'chasi uchun istirohat bog'i hududidan sersoya joy ajratib berilgan bo'lib, bu yerda arg'imchoqlar, qayiqdar o'rnatilgan, turli o'yinchoqlar tayyorlangan. Bundan tashqari, maydonchada kattagina gulzor tashkil etilib, bu yerda bolalar o'simliklarni parvarish qilish bilan mashg'ul bo'lgan. Ammo 1891 — 1903 yillar mobaynida mablag' taqchilligi sababli bog'cha bir necha marta yopilgan.

1896 yilda Turkistonda vasiylar kengashi kambag'allarning bolalari uchun «yasli»lar deb ataladigan muassasalarni tuza boshladi. Yasli ishlarini nazoratchi-uslubchi ayol boshqargan, shuningdek, xizmat qiluvchi xodimlar ham bo'lgan. Bu muassasalarda bolalarga o'qish, yozish, sanash bilan bir qatorda, talay hunarlar ham o'rgatilgan.

Biroq, butun o'lka bo'ylab shunday yaslilardagi bolalar soni 50—60 nafar boladan oshmagan.

¹ «BOLALAR BOG'CHASI» O'zME. Birinchi jild Toshkent 2000-yil,

Bolalarda maktabgacha bo'lgan yoshda aqliy faollik oshadi, axloqiy va jismoniy xislatlar shakllanadi. Shu bois maktabgacha ta'lim sohasini rivojlantirish bo'yicha ham tashkiliy, ham mazmun jihatidan ko'p ishlar qilinmoqda.

Prezident Shavkat Mirziyoyev 24-may kuni hududlarda maktabgacha ta'lim muassasalari qamrovini kengaytirish masalalari muhokamasi yuzasidan yig'ilish o'tkazdi.

Xususan, oxirgi to'rt yilda bog'chalar soni 5 ming 200 tadan 18 ming 300 taga oshdi. Bolalarni maktabgacha ta'lim bilan qamrab olish darajasi 2 barobar ortib, 60 foizga yetdi. Davlat tomonidan berilgan imkoniyat va imtiyozlar natijasida xususiy va oilaviy bog'chalar ham ko'paydi. Bugungi kunda barcha maktabgacha ta'lim muassasalarida 1 million 700 ming nafar bola tarbiyalanmoqda.

Lekin, bu ishlar hali yetarli emas. 53 ta tumanda bog'chalar yetishmaydi. Masalan, Surxondaryo viloyatining Bandixon, Denov, Qumqo'rg'on, Qashqadaryo viloyatining Chiroqchi, Qamashi va Kitob, Toshkent viloyatining Yangiyo'l tumanlarida qamrov darajasi juda past.

Tanqidiy ruhda o'tgan yig'ilishda sohadagi shu kabi kamchiliklar ko'rsatib o'tildi. Ularni bartaraf etish, maktabgacha ta'lim qamrovi va sifatini oshirish masalalari muhokama qilindi.

Mazkur 53 ta tumanda 34 ming o'rinli 2 mingta oilaviy bog'cha tashkil etish choralari belgilandi. Bunday bog'chalarga qo'shimcha ishchi yollashga ruxsat berib, qabul qilinadigan bolalar sonini ikki barobar oshirish taklifi ma'qullandi.

Davlatimiz rahbari asosiy ta'lim-tarbiya mazmuni ekanini ta'kidlab, oilaviy bog'chalarga o'quv qo'llanma va metodik materiallarni bepul yetkazib berish vazifasini qo'ydi. Buning uchun davlat tomonidan jami 30 milliard so'm ajratiladi. Shuningdek, bunday muassasalarni zarur jihozlar bilan ta'minlash uchun 5 foiz stavkada 30 million so'mgacha imtiyozli kreditlar beriladi.

Olis hududlarda maktabgacha ta'lim qamrovini kengaytirishning yana bir manbasi – davlat-xususiy sheriklik asosidagi bog'chalardir. Bugungi kunda bunday muassasalarda bir bola uchun 50 foiz xarajatlar subsidiya qilib kelinmoqda.

Yig'ilishda ushbu subsidiya miqdorini 75 foizga yetkazish, xususiy bog'chalarning elektr energiyasi va tabiiy gaz to'lovining 50 foizini davlat byudjetidan qoplash bo'yicha ko'rsatmalar berildi.

Bundan tashqari, pandemiya sababli to'liq quvvatda ishlamagan davlat-xususiy sheriklik bog'chalarning kreditlari bo'yicha asosiy qarz to'lovi muddati ham yil yakuniga qadar uzaytirildi.

Davlat tomonidan yangi bog'chalar qurish ishlari ham davom ettirilmoqda. 2021-2022-yillarda 23 ta tumanning olis va chekka hududlarida 50 ta maktabgacha ta'lim muassasasi barpo etish rejalashtirilgan. Buning uchun qamrov darajasi eng past va bolalar soni 250 tadan oshgan 50 ta mahalla tanlab olingan.

Prezidentimiz ushbu bog'chalarni ilg'or xorijiy tajriba asosida qurish, zamonaviy jihozlar va qo'llanmalar bilan ta'minlash yuzasidan topshiriqlar berdi.

Maktabgacha ta'lim muassasalarining 12 ming nafar xodimini o'qitish va malakasini oshirish bo'yicha qisqa muddatli kurslar tashkil etilishi belgilandi.

O'z faoliyatida sustkashlikka yo'l qo'ygani uchun maktabgacha ta'lim vazirining birinchi o'rinbosari lavozimidan ozod etildi. Vazirning boshqa o'rinbosarlari hamda vazirlikning barcha

hududiy boshqarmalari boshliqlari o'z vazifasini bajaruvchi darajasiga tushirildi. Ularning o'z lavozimiga loyiqligi keyingi faoliyati natijadorligi tahlili asosida ko'rib chiqilishi belgilandi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. “ BOLALAR BOG'CHASI” O'zME. Birinchi jild Toshkent 2000-yil.
2. <http://darakchi.uz/oz/76645>

MAKTAB YOSHGACHA BOLALARNING JISMONIY RIVOJLANISH XUSUSIYATLARI

Surayyo Mahmudjonovna

Toshkent shahar Chilonzor tumani 462-DMTT 3-tayyorlov guruh
tarbiyachisi Ziyayeva

<https://doi.org/10.5281/zenodo.6279386>

Annotatsiya: Ushbu maqolada maktab yoshgacha bolalarining jismoniy rivojlanishi xususiyatlari haqidagi fikrlar yoritib berilgan

Kalit so'zlar: jismoniy rivojlanish, maktab yoshdagi bolalar, akseleratsiya, nafas olishi, jismoniy mashqlar, aqliy rivojlanish.

O'sayotgan organizmning jismoniy rivojlanishini o'z vaqtida dinamik ravishda kuzatib borish o'sish va kamolotning individual xususiyatlarini aniqlash uchun zarurdir. Bolaning o'sishi va rivojlanishi davrida RFdagi siljishlar, ayniqsa noqulay omillarga uzoq vaqt ta'sir qilish bilan, patologik jarayonlarga osongina aylanishi mumkin. Jismoniy rivojlanish atrof-muhit omillari ta'siri ostida genotipik ma'lumotlar fenotipik namoyon bo'lganda ontogenezning ma'lum bosqichlarida tananing o'sishi va rivojlanish jarayonlarini aks ettiradi.

Maktabgacha yoshdagi davrda salomatlik va to'liq jismoniy rivojlanish poydevori qo'yiladi. Eng umumiy ma'noda, maktabgacha yoshdagi bolaning jismoniy rivojlanishi - bu individual hayot davomida uning tanasining tabiiy morfologik va funktsional xususiyatlarini o'zgartirish jarayoni. Jismoniy rivojlanishning tashqi miqdoriy ko'rsatkichlari, masalan, fazoviy o'lchovlar va tana vaznining o'zgarishi, sifat jihatidan jismoniy rivojlanish, birinchi navbatda, yosh rivojlanish davrlari va bosqichlarida tananing funktsional imkoniyatlarining sezilarli o'zgarishi bilan tavsiflanadi. Individual jismoniy sifatlarning o'zgarishi va jismoniy faoliyatning umumiy darajasida ifodalanadi.

Maktabgacha yoshdagi bolalarda tananing yetarli darajada barqarorligi va cheklangan vosita qobiliyatlari bilan ajralib turadi. Ular asab tizimini tezda rivojlantiradi, skelet o'sadi, mushak tizimi mustahkamlanadi va harakatlar yaxshilanadi. 3-4 yoshli bolalar tananing umumiy statik beqarorligi va cheklangan dinamik qobiliyatlari bilan ajralib turadi. Bu yoshdagi bolalarda tananing yuqori qismi va yelka-kamar mushaklari va bukuvchi mushaklar nisbatan katta rivojlangan.

3-4 yoshli maktabgacha yoshdagi bolalar katta mushak guruhleri ishtirok etadigan harakatlarni muvofiqlashtirishning yetarli emasligi bilan yuqori vosita faolligiga ega. Ushbu davrda charchoqning kuchayishi, bir xil holatni uzoq vaqt saqlab turish va bir xil turdagi harakatlarni bajarish bilan qayd etiladi. O'pka to'qimalarining tuzilishi hali to'liq rivojlanishga erishmagan; burun yo'llari, traxeya va bronxlar nisbatan tor, bu o'pkaga havo kirishini biroz qiyinlashtiradi; qovurg'alar bir oz moyil, diafragma baland va shuning uchun nafas olish harakatlarining amplitudasi kichik. Bola kattalarga qaraganda yuzaki va tez-tez nafas oladi: 3-4 yoshli bolalarda nafas olish tezligi daqiqada 30, 5-6 yoshda - daqiqada 25; kattalarda -16-18. Bolalarda sayoz nafas olish nisbatan yomon ventilyatsiya va ba'zi havo turg'unligiga olib keladi va o'sayotgan organizm to'qimalarga kislorod yetkazib berishni ko'paytirishni talab qiladi. Shuning uchun, gaz almashinuvi jarayonlarini faollashtiradigan toza havoda jismoniy mashqlar ayniqsa muhimdir.

Zamonaviy bolalar 15-20 yil oldingi tengdoshlariga qaraganda o'rtacha uzunroq, jismoniy va aqliy jihatdan yaxshi rivojlangan. Fanda bu hodisa "akseleratsiya" deb ataladi. Ammo, maktabgacha yoshdagi bolaning jismoniy va aqliy jihatdan tezroq rivojlanishiga qaramay, uning yoshga bog'liq xususiyatlari fikrlashning o'ziga xos xususiyatlarida, taqlid qilish tendentsiyasida, hissiylik va ta'sirchanlikni oshiradi. Bolalarning jismoniy rivojlanishining yosh xususiyatlarini bilish, u yoki bu ko'rsatkichning majburiy yoki bir tomonlama rivojlanishini istisno qilgan holda, bolalarning uyg'un jismoniy rivojlanishi masalasiga yaxlit yondashish imkonini beradi.

Maktab yoshdagi bolalarni jismoniy o'zgarishlarini vaqtida aniqlay olish va kuzatish biz kattalarning asosiy vazifalarimizdan biridir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

- 1.Физическое воспитание детей раннего и дошкольного возраста, Татьяна Ким, Педагогика, 2015 г.
- 2.<https://cyberleninka.ru/article/n/maktabgacha-yoshdagi-bolalarining-jismoniy-rivojlanishining-osish-suratlarini-qiyosiy-baholash>

BOSHLANG'ICH SINF O'QUVCHILARIDA TAYANCH KOMPETENSIYALARNI SHAKLLANTIRISHNING ILMİY-NAZARIY ASOSLARI

Suvonqulova Aziza Abdurazzoq qizi

GulDU ta'li va tarbiya nazariyasi

Va metodikasi (boshlang'ich ta'lim)

ta'lim yo'nalishi 2-bosqich magistri

<https://doi.org/10.5281/zenodo.6279395>

Kompetensiya – fan bo'yicha egallagan nazariy bilim, amaliy ko'nikma va malakalarni kundalik hayotida duch keladigan amaliy va nazariy masalalarni yechishda foydalanib, amaliyotda qo'llay olishdir.

Kompetentlilik –lotincha: competens – layoqatli, qobiliyati bor degan ma'noni ifodalaydi. Kompetentlilik tarkibiga sof kasbiy bilim, ko'nikma va malakalardan tashqari, tashabbuskorlik, hamkorlik, guruhda ishlash layoqati, kommunikativ qobiliyati, real baholay olish, mantiqiy fikrlash, axborotni saralash va foydalana olish xususiyatlari ham kiradi.

Kompetensiyaviy yondashuvga asoslangan ta'lim – egallangan bilim, ko'nikma va malakalarni o'z shaxsiy, kasbiy va ijtimoiy faoliyatlarida amaliy qo'llay olish layoqatini shakllantirishga yo'naltirilgan ta'lim bo'lib, o'quvchilarda mustaqil fikrlash, faol fuqarolik pozitsiyasiga ega bo'lish, tashabbuskorlik, axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan o'z faoliyatida oqilona foydalana olish, ongli ravishda kasb-hunar tanlash, sog'lom raqobat hamda umummadaniy ko'nikmalarni hosil qiladi.

Kompetensiyalarni shakllantirishga yo'naltirilgan ta'lim–o'quvchilarda egallangan bilim, ko'nikma va malakalarni o'z shaxsiy, kasbiy va ijtimoiy faoliyatlarida amaliy qo'llay olish kompetensiyalarini shakllantirishga yo'naltirilgan ta'limdir.

O'zbekiston Respublikasida ta'limning uzluksizligi, uzviyligi, o'quvchi shaxsi va qiziqishlari ustuvorligidan kelib chiqib, ularning yosh xususiyatlariga mos ravishda quyidagi tayanch kompetensiyalar shakllantiriladi.

1.Kommunikativ kompetensiya - ijtimoiy vaziyatlarda ona tilida hamda birorta xorijiy tilda o'zaro muloqotga kirisha olishni, muloqotda muomala madaniyatiga amal qilishni, ijtimoiy moslashuvchanlikni, hamkorlikda jamoada samarali ishlay olish layoqatlarini shakllantirishni nazarda tutadi.

2.Axborotlar bilan ishlash kompetensiyasi — mediamanbalardan zarur ma'lumotlarni izlab topa olishni, saralashni, qayta ishlashni, saqlashni, ulardan samarali foydalana olishni, ularning xavfsizligini ta'minlashni, media madaniyatga ega bo'lish layoqatlarini shakllantirishni nazarda tutadi.

3.O'zini o'zi rivojlantirish kompetensiyasi — doimiy ravishda o'z-o'zini jismoniy, ma'naviy, ruhiy, intellektual va kreativ rivojlantirish, kamolotga intilish, hayot davomida mustaqil o'qib-o'rganish, kognitivlik ko'nikmalarini va hayotiy tajribani mustaqil ravishda muntazam oshirib borish, o'z xatti-harakatini muqobil baholash va mustaqil qaror qabul qila olish ko'nikmalarini egallashni nazarda tutadi.

4.Ijtimoiy faol fuqarolik kompetensiyasi — jamiyatda bo'layotgan voqea, hodisa va jarayonlarga daxldorlikni his etish va ularda faol ishtirok etish, o'zining fuqarolik burch va

huquqlarini bilish, unga rioya qilish, mehnat va fuqarolik munosabatlarida muomala va huquqiy madaniyatga ega bo'lish layoqatlarini shakllantirishni nazarda tutadi.

5. Milliy va umummadaniy kompetensiya — vatanga sadoqatli, insonlarga mehr-oqibatli hamda umuminsoniy va milliy qadriyatlarga e'tiqodli bo'lish, badiiy va san'at asarlarini tushunish, orasta kiyinish, madaniy qoidalarga va sog'lom turmush tarziga amal qilish layoqatlarini shakllantirishni nazarda tutadi.

6. Matematik savodxonlik, fan va texnika yangiliklaridan xabardor bo'lish hamda foydalanish kompetensiyasi — aniq hisob-kitoblarga asoslangan holda shaxsiy, oilaviy, kasbiy va iqtisodiy rejalarni tuza olish, kundalik faoliyatda turli diagramma, chizma va modellarni o'qiy olish, inson mehnatini yengillashtiradigan, mehnat unumdorligini oshiradigan, qulay shart-sharoitga olib keladigan fan va texnika yangiliklaridan foydalana olish layoqatlarini shakllantirishni nazarda tutadi. Mazkur kompetensiyalar umumta'lim fanlari orqali o'quvchilarda shakllantiriladi.

Kommunikativ kompetensiyani boshlang'ich sinf o'quvchilarida shakllantirish juda muhimdir. Kommunikativ kompetensiyada boshlang'ich sinf o'quvchisining muloqotda muomala madaniyatiga amal qilishni, hamkorlikda jamoada samarali ishlay olish layoqatlarini shakllantirish ham o'z o'rniga ega.

Axborotlar bilan ishlash kompetensiyasida ta'lim samaradorligini oshirishda zamonaviy axborot texnologiyalari, kompyuter va kompyuter tarmoqlari negizida ta'lim jarayonini axborotlar bilan ta'minlashni rivojlantirish uchun texnika va texnologiyani bilish va ulardan foydalana olish, funksiyalari va strukturasi bilishi, texnologiyalarini joriy eta olishi talab qilinadi. Zamonaviy sharoitda shaxs tomonidan ozlashtiriladigan axborotlarning asosiy manbalari - davriy matbuot (gazeta, jurnal va b.), audiovisual ommaviy axborot vositalari (radio, televideniya), ovozi va video yozuvlar, axborot-kommunikatsion vositalar (kompyuter tizimi, internet), reklama va hokazolar sanaladi. Ushbu axborot manbalari bilan to'g'ri ishlashni o'rganish uchun ham axborotlar bilan ishlash kompetensiyasini shakllantirishimiz lozim.

O'zini o'zi rivojlantirish kompetensiyasini egallash ham boshlang'ich sinflarda muhim ahamiyatga ega. Ma'lumki, bola bilimga qiziqmasdan turib, o'qishga intilmaydi, muvaffaqiyatli o'qiy olmaydi. Bolada o'z kuchiga va qobiliyatiga ishonch hosil etish, o'qishga jalb etish, ilk yutuqlari uchun rag'batlantirish, ayniqsa, ahamiyatlidir. Boladagi o'qishga qiziquvchanlik qiyinchiliklarni yengishga, faolligini oshirishga, ishonch uyg'otishga va mustaqilligi kamol topishga olib keladi.

Ijtimoiy faol fuqarolik kompetensiyasi. Jamoa rivojlanish darajasidan dalolat beradigan muhim belgilaridan biri – o'quvchilarning birgalikdagi faoliyatiga ishtiyoqi hisoblanadi. Kechaga tayyorgarlik ko'rish, shanbaliklarda ishtirok etish kabi maktab tajribasida muntazam uchrab turadigan ishlarda ko'zga tashlanadi.

Milliy va umummadaniy kompetensiyani shakllantirishda boshlang'ich sinf o'qituvchisining axloqiy obro'si g'oyat darajada yuqori bo'lishi muhim ahamiyat kasb etadi. O'qituvchi ana shundagina tarbiyaviy ta'sir ko'rsatishga ega bo'ladi. U o'z tarbiyaviy faoliyatida yuksak darajadagi insonparvarlik fazilatlarini, o'z ishiga sadoqati, intizomi, odamiyligi, axloqiy sifatlari bilan ham ta'sir kuchiga ega. Chunki, o'qituvchilik qobiliyati juda ko'p sifatlarni: chuqur bilim, keng fikrlilik, ishga jon dildan ko'ngil qo'yish, bolalarga bo'lgan cheksiz muhabbat, muomala, nazokatlilik, qalb yoshligi, serzavq temperament, oqil va

adolatlilik namunasi, alohida nazokat, sipolik va vazminlik kabi fazilatlarining bo'lishini taqozo qiladi.

Matematik savodxonlik, fan va texnika yangiliklaridan xabardor bo'lish hamda foydalanish kompetensiyasida o'quv mehnatiga ongli munosabatda bo'lishlik ta'limning ijtimoiy, o'qishning shaxsiy ahamiyatini tushunish demakdir

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Mirziyoyev Sh. "O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha Harakatlar strategiyasi to'g'risida"gi Farmon.T. 2016 yil 7 fevral
2. Usmonov N., Xolboyeva G. va boshqalar. Boshlang'ich ta'limda kompetentlikni rivojlantirish omillari. Toshkent. "Fan va texnologiya", 2016. 152 bet
3. Rustamova N. Media ta'lim va media madaniyat (umumiy o'rta ta'lim muassasalari misolida). Toshkent. "Turon zamin ziyo". 2016. 131 bet.

THE USE OF MODERN TECHNOLOGISTS IN THE STUDY OF ENGLISH

Qobilov Shahzod Jamolitdin o'g'li¹, Abdurakhimov Boburjon Fozil o'g'li²,
Khiloliddin Absalomov³

¹ 2nd Stage Student of Samarkand Institute of foreign languages foreign
language and literature (evening),

² 2nd Stage Student of Samarkand Institute of foreign languages foreign
language and literature (evening),

³ Scientific leader

<https://doi.org/10.5281/zenodo.6279423>

Annotation: The use of mass media and technology has come out of the traditional method of lecture from the teacher and the use of students in learning and teaching English as a foreign language through the mass media is today one of the easiest and most effective methods in learning foreign languages. This approach will not only simplify the process of obtaining knowledge from students, but also make them an interesting occupation. The use of media materials, audio-formatted texts, dialogues, listening to podcasts, films with a variety of subtitles from visual materials, allows students to compare the topics discussed in the English language with the help of an image that they can compare and learn through real English human pronunciation. In this article, the views on the role and importance of learning and teaching English through mass media materials will be discussed in the case of using modern technology in teaching English as a foreign language.

Keywords: English, media, technology, visual materials, audio materials, News programs, articles, podcasts.

It gives readers a brief overview of what the mass media is going about and what they should be paying attention to - it helps to concentrate attention while watching the mass media. After describing the theory or concept, the demonstration of the mass media allows the teacher to use the scenes as a case study. This approach helps students develop analytical skills in the practical application of what they have learned. For the first time, the term mass media was used to describe gazettes two centuries ago. Today, the media have different meanings. For example, there are media, print, visual and social networks. Although the mass media can have different forms, the purpose of all the mass media is the same-the mass media is a channel of communication. According to scientists, they argue that language learning is relatively easy by watching foreign media in English.

Improve your reading skills in English i.e. (reading skill) do this also we have media sources coming to your aid. In particular, various English-language newspapers and magazines. For example, in a number of foreign printed publications such as The Washington post, The New York Times, The Associated press, the French press, the Financial times, The Guardian, readers through reading, analyzing and editing News and articles, the reading skills also increases in thinking, outlook.

And now the increase in writing skills (writing skill) in this regard, too, we can rely on Accessible Media. It will be necessary to give the children the task of preparing a script for various small stage productions, or for a school newspaper, so that the students themselves

write articles, messages or news in English. Or social networks, that is, electronic media, that is, in internet networks, they can land their own personal blog in English. Through this also increases the writing skills.

Next skill is speaking, which can be used freely from all types of media. For example, it will be necessary not only to focus on films, but also to behave themselves as actors and actresses, as well as to return such roles, having mastered their accent on what they say. Including, students can prepare themselves an Information Program or a show, talk and make a video and also place it on social networks.

The media created by the students will be an alternative or supplement to the traditional research of the bachelor students. By implementing a digital storytelling project, it is possible to encourage readers' personal feedback and communication.

Studies show that people no clear to learn new and new concepts more easily when presented in oral and visual form than other research suggests that visual media becomes more understandable to people than text media and helps them to remember later. In a 2009 Willingham study, he asks a simple question to express his opinion: "Why do students remember everything on television and forget about what we have taught them?" Because visual media helps readers retain insights and ideas," he said. - American researcher Willingham who provides with answers. It also notes the decisive role of technology to create a learning environment that imposes on the capabilities of one-way communication tools such as movies, documentaries, TV shows and music. It is an interactive education, like visualization and content created by learners.

Advantages of using mass media: many mass media (feature films, music videos, visualization, News) have a very high production quality, capable of demonstrating complex ideas in a short time. This helps develop quantitative thinking. The Media offers both cognitive and immersive experiences. This can come up with a discussion, an assessment of one's own values, and a self-assessment if the scenes have a strong emotional context. The use of Media sources helps to connect students with events of cultural significance. As a result, the positive result of the use of mass media and technology is that teachers need to keep their materials and examples updated. With the help of news, theories taught in the classroom can be attributed to real events and politics.

In conclusion, the popular media (Movies, Music, YouTube) is a familiar tool for students, which helps to attract attention and retain the interest of students in the theories and concepts under discussion. Students will be able to see theories and concepts in practice. In a figurative sense, theories and concepts jump out of the screen. Students will be able to improve their analytical skills by analyzing and analyzing the media with the help of the theories and conceptions they are studying. The use of mass media and technology in the lesson allows students to see concepts and new examples when they are watching TV, listening to music, or when they are in the cinema with friends. Therefore, the use of media materials in the teaching of English as a foreign language is one of the most effective methods. In addition, the interest of students-young people and students in language learning increases in this, at the same time the process of language learning can also accelerate and achieve a faster and more thorough result than traditional education.

REFERENCES:

1. Bransford, John, Brown, Ann, and Cocking, Rodney. (1999) *How People Learn - Brain, Mind, Experience, and School*. National Academy Press, Washington, DC.
2. Salomon, G. (1979) *Interaction of media, cognition, and learning: An exploration of how symbolic forms cultivate mental skills and affect knowledge acquisition*. San Francisco: Jossey-Bass.
3. Bluestone, Cheryl. (2000) Feature Films as a Teaching Tool. *College Teaching*, 48(4):141-146
4. Champoux, Joseph E. (1999) Film as a Teaching Resource. *Journal of Management Inquiry*, 8(2): 206–217.
5. Goldenberg, Marni, & O'Bannon, Teresa. (2008) Teaching with Movies: recreation, sports, tourism, and physical education. *Human Kinetics*.

РАЗВИТИЯ НАГЛЯДНО-ОБРАЗНОГО МЫШЛЕНИЕ У СТАРШИХ ДОШКОЛЬНИКОВ В ПРОЦЕСС ОЗНАКОМЛЕНИЯ С ПРИРОДОЙ

Якубова Гульназ Маримбаевна

**Министерство высшего и среднего специального образования
республики Узбекистан Ургенчский государственный университет
Педагогический факультет магистрантка 211 группа, Дошкольное
образование**

<https://doi.org/10.5281/zenodo.6279485>

Аннотация: Воспитание средствами природы является одной из форм реализации общего воспитания, задача которого состоит в том, чтобы воспитывать детей с хорошо осознанными возрастными особенностями, возможностями психического развития. В дошкольной работе она имеет множество сторон, что делает ее достаточно широким общественным явлением, которое занимается изучением закономерностей педагогической науки. Дело в том, что роль природы, как и других существ в становлении ребенка, несравненно велика. Важность этого воспитания заключается в том, что дети непосредственно взаимодействуют с живыми существами, растениями и животными, оказывают непосредственное, непосредственное влияние на их поведение, питание, ходьбу, размножение, цветение, плодоношение растений, получение различных продуктов. В данной статье будут рассмотрены идеи и размышления о том, как научить детей, воспитывающихся в дошкольных образовательных организациях, бережно относиться к окружающей среде, развивать наглядно-образное мышление у старших дошкольников в процессе соприкосновения с природой.

Ключевые слова: дошкольные учреждения, старшие дошкольники, окружающая среда, сохранение, обучение уходу, сохранение природы, наглядно-образное мышление.

При ознакомлении дошкольников с природой учитываются их различные возрастные особенности. Особенно необходимо, чтобы знания и понятия о неживой природе, растениях и животных, о сезонных изменениях в природе, о труде людей в природе объяснялись по принципу от простого к сложному. Ознакомление детей детского сада с природой осуществляется на основе «программы воспитания и обучения в детском саду». Программа ставит своей задачей нравственное, умственное, физическое, эстетическое и трудовое воспитание детей в темпе, соответствующем их возрастным, психическим и физиологическим особенностям. В решении этой задачи он опирается на свои представления об основных направлениях реформирования общеобразовательных и профессиональных школ.

Процесс приобщения детей к природе является важной и составной частью процесса созревания духовного образа всесторонне развитой личности. Она включает в себя развитие у детей осознанного отношения к природе как национальной и общечеловеческой ценности, чувства ответственности за сохранение и приумножение природных ресурсов, навыков практического решения экологических проблем.

О живой природе познакомиться с 2-3 кустами деревьев на садовом участке, различить 2 птицы по внешнему виду, узнать бабочку, жука, лягушку, а в уголке природы понаблюдать за 2-3 комнатными растениями, изучить аквариум, некоторых рыбок в нем, птиц в клетке. А в средней группе обогащаются представления детей о растительном и животном мире, о сезонных изменениях в природе. Детей нужно воспитывать в духе наслаждения красотами природы, любви к природе, бережного отношения к растениям и животным. Цветы нужно воспитывать в духе заботы, не срывать их, не ломать деревья, не травмировать птиц.

При знакомстве с неживой природой можно научить ориентироваться по разнице погоды (холодно, жарко, солнечно, пасмурно, дует ветер, идет снег, идет дождь, выпал град), некоторым свойствам снега и воды (вода прозрачная, снег пористый, из-за чего может образоваться снежный ком, сугроб). Живя, в природе, на садовом участке, необходимо обучить 4 дерева, 2-3 куста, отделить дерево от куста, знать по 3-4 травянистых растения на цветок и лист, знать 1-2 вида плодовых деревьев, 2-4 вида полезных и ядовитых грибов.

Изучение растительности на садовом участке и вокруг него начинается с изучения местных овощных культур. Дети должны уметь различать в—7 травянистых растений по цветку и листу, различать 2 вида злаков, 3-4 вида, 2-3 вида плодовых растений. А из животного мира они узнают 4-5 зимующих, 3-4 перелетных птиц, 2-3 бабочки, жука-кузнечика, муравья, муху, пчелу, лягушку, ящерицу, узнают об их образе жизни, движении (плавании, прыжках, лазании по деревьям, полете, беге). Больше всего эта группа детей хорошо усвоит формирование времен года в природе (осень, зима, весна и лето), их характерные особенности. А в уголке природы учатся различать 5-6 растений, растущих в комнате, по цвету их листьев, внешнему строению. Также дети изучают животных уголка природы по их внешнему строению и характеру (рыбы, птицы, живородящие животные). Даже в этой группе дети узнают много нового о живой и неживой природе. Живая природа дана ежеквартально. » Программа воспитания и обучения в детском саду " -это основное пособие для воспитателей, которое должен отлично знать каждый воспитатель. Некоторые средства воспитания в» программе " могут быть изменены в зависимости от локальных условий, творческого подхода к ней, дополнения, но не должны выходить за рамки общего направления программы. Следовательно, процесс формирования экологической культуры детей на базе дополнительного образования протекает слабо. Этому способствуют несколько факторов:

- научный фактор-в литературе проблема формирования гармонии экологической культуры у детей практически не освещена в научно-теоретическом плане;

- социальный фактор-в формировании приобщения детей к природе действия общества, образовательных учреждений, имеют разную направленность, экологические движения, движения решения разнообразны, т. е. не идеально подходят;

- научно-методический фактор-экологическое образование на всех звеньях системы непрерывного образования признано обязательным-компонентом образовательного процесса, программа спецкурсов и ее содержание не разработаны всесторонне, а содержание учебных дисциплин в системе непрерывного образования

не рассмотрено более глубоко в формирующем направлении ознакомления детей с природой.

Экологические знания, умения и навыки не связаны научно-практическим путем с экологическими проблемами будущих специалистов на своей территории. Из этого следует, что это определено в " концепции непрерывного экологического образования". задачи не нашли полного практического применения в учебно-воспитательной сфере. Внедрение экологических знаний в содержание учебных дисциплин не осуществлялось на научной основе. В результате наблюдается разрозненность экологических фактов, увеличение количества информации и цифр, слабо ведется использование новых педагогических технологий в изложении экологического материала.

В заключение, история узбекского народа имеет богатое творческое наследие, связанное с ознакомлением молодого поколения с природой, изучение, реализация и доведение этого наследия до будущих поколений является важнейшей задачей этого дня. Расширение экологической практики детей в период общения с окружающей средой заключается в формировании у них экологического отношения, активно воздействующего на окружающую среду. Бережное отношение к природным богатствам и активная работа по их рациональному использованию в направлении возрождения и развития богатого исторического наследия являются основой экологической культуры подрастающего поколения, повышения его духовных возможностей, что немаловажно в воспитании у детей чувства гордости за родную землю, за Родину.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ:

1. Rajabova L. Bolalarni tabiat bilan tanishtirishning shart-sharoitlari //ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu.uz). - 2021. - Т. 3. - №. 3.
2. Sharipova M. B., Nizomova S. S. The artistic image of the image of" water" in the poem //УЧЕНЫЙ XXI ВЕКА.-2018. - 2018. - Т. 11. - С. 75.
3. Низомова, Ш. Ш. "Роль современных информационных технологий и электронных средств в обучении, образовании и развитии личности." Вестник магистратуры 4-3 (2019): 68.
4. Mahmudovna N. M. Improving the preschool education system from the perspective of the age values of children //Asian Journal of Multidimensional Research (AJMR). - 2021. - Т. 10. - №. 1. - С. 182-185
5. Rajabova L. Maktabgacha ta'limda metodika fanlarini o 'qitish texnologiyasining asosiy tamoyillari //ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu.uz). - 2020. - Т. 1. - №. 1.

BOSHLANG'ICH SINFLARDA TARBİYA FANINI O'QITISHDA AJDODLARİMİZ MEROSİDAN FOYDALANİSHNING AHAMİYATI

Dilfuza Kulchayeva

Guliston davlat universiteti

ta'lim va tarbiya nazariyasi va metodikasi

(Boshlang'ich ta'lim) ta'lim yo'nalishi

2-bosqich magistri

<https://doi.org/10.5281/zenodo.6279521>

Annotatsiya: Yoshlarni barkamol inson qilib tarbiyalashda Sharq mutafakkirlarining qimmatli ma'naviy meroslaridan foydalanish ijobiy samara beradi. Ushbu maqolada boshlang'ich sinflarning tarbiya darslarida ajdodlarimiz merosidan foydalanishning zarurligi, ahamiyati haqida so'z boradi.

Kalit so'zlar: dars, ta'lim, tarbiya, ajdodlar merosi, ma'naviy meros.

Mamlakatimizda yuksalish davri boshlandi. Yangi davr shiddati ta'lim-tarbiyaga o'zining aniq, qat'iy talablarini qo'ymoqda. Ta'lim sohasida pedagoglarning moddiy-ma'naviy sharoitini tubdan yaxshilash, ta'lim sifatini oshirishning xorijiy texnologiyalari joriy qilinmoqda. Tarbiya ta'lim bilan uyg'un, ammo o'ziga xos shart-sharoitni, uzluksizlikni talab qiluvchi soha. Ta'lim – bilimdon yoshlarni, tarbiya – irodasi kuchli, vatanga sodiq, tadbirkor, mehr-oqibatli yoshlarni yetishtirib beradi. Bu esa O'zbekistonda yoshlar tarbiyasini yangilangan milliy g'oya negizida, milliy-zamonaviy, ilmiy-texnologik asosda isloh qilishni taqozo qilmoqda.

Yurtboshimiz 2020-yilning 30-sentabrida "O'qituvchi va murabbiylar kuni"ga bag'ishlangan tantanali marosimdagi nutqlarida taraqqiyotning tamal toshi ham, mamlakatni qudratli, millatni buyuk qiladigan kuch ham bu – ilm-fan, ta'lim va tarbiya ekanligini, ertangi kunimiz, Vatanimizning yorug' istiqboli, birinchi navbatda, ta'lim tizimi va farzandlarimizga berayotgan tarbiyamiz bilan chambarchas bog'liqligini, O'zbekistonda yangi bir uyg'onish – Uchinchi Renessans davriga poydevor yaratilayotganini alohida ta'kidlab o'tdilar. Ushbu g'oyalar asosida ulkan tarixiy maqsad mujassam ekanini barchamiz anglab yetishimiz kerak. Shunday ekan, biz yangi Renessansga mos avlod bo'lish uchun yoshlar qanday xislatlarga ega bo'lishi kerakligi haqida chuqur o'ylashimiz, undan keyin ta'lim-tarbiyani shunga yo'naltirishimiz lozim. Bugungi kunda yoshlarimiz bizning nafaqat tayanchimiz va suyanchimiz, balki bugungi va ertangi kunimizning hal qiluvchi kuchiga aylanishi maqsadga muvofiq.

Tarbiya sohasida eski – umumiy, mavhum, natijasiz yondashuvdan voz kechib, aniq, bugungi talablarga chidamli, tayanch kompetenstiyalar, fazilatlar asosida shakllanishni talab etmoqda. Shiddat bilan o'zgarayotgan dunyoda o'quvchi-yoshlarni muvaffaqiyatli ijtimoiy hayotga tayyorlashda mas'uliyat, majburiyat, huquqiy ong va huquqiy madaniyat, teran dunyoqarash, sog'lom e'tiqodlilik, ma'rifatlilik, diniy va milliy bag'rikenglik, ma'naviy, fuqaroviy, madaniyatlararo, ijtimoiy kabi fazilatlarni shakllantirish kun tartibidagi asosiy masalalarga aylanib bormoqda.

Shu bois yoshlar tarbiyasiga bevosita ta'sir ko'rsatadigan "Tarbiya" fanini o'qitish ta'lim jarayoniga yangicha yondashuvni taqozo etmoqda. Jumladan, yoshlar tarbiyasida dunyoda yuz berayotgan murakkab geosiyosiy va mafkuraviy jarayonlarga to'g'ri baho bera olish, ijtimoiy muammolarni hal etishda to'g'ri qaror qabul qilish, hayotda o'z o'rnini topish bilan bog'liq bo'lgan aniq maqsadlarni shakllantira olishga o'rgatish, buning natijasi o'laroq, oila-jamiyat o'rtasidagi munosabatlarning uzilib qolishining oldini olish, loqaydlik, huquqbuzarlik, "ommaviy madaniyat"ning turli ko'rinishlaridan saqlash imkoni yaratiladi.

"Tarbiya" darslarida o'quvchilarni milliy va umuminsoniy qadriyatlarni hurmat qilishga o'rgatish, ularda faol fuqarolik nuqtayi nazarini, milliy g'urur, bag'rikenglik va sog'lom e'tiqodni shakllantirish muhim ahamiyatga ega.

"Tarbiya" fanini o'qitishda yosh avlodda mustahkam e'tiqod, yuksak dunyoqarash, teran tafakkur, oilyjanob fazilatlarni shakllantirish, Xo'sh, o'quvchining mustaqil fiklashi deganda nimani tushunamiz? Ularda go'zal insoniy fazilatlarni kamol toptirish jarayonida ajdodlar merosidan foydalanish muhim ahamiyat kasb etadi.

Darslar jarayonida biz uchun asrlarning sadosi, uzoq o'tmish bilan hamnafaslik hissini uyg'otuvchi, mangu chaqiriq bo'lgan rivoyat, hadis, hikmat, hikoya, pandnomalardan foydalanish yaxshi samara beradi. Ma'naviy merosimizning dur-gavhari hisoblangan maqol, matal va hikmatli so'zlardan darsda foydalanish, ular asosida olib boriladigan savol-javob, suhbatlar, munozaralar darsni yanada qiziqarli o'tishiga xizmat qiladi.

Zero, hikmatlardan ota-bobolarimiz asrlar osha bosib o'tgan yo'lni, boshdan kechirganlarni, turmush shodliklari va chekkan azob – uqubatlari, teran mazmunli pand-nasihatlarini, qadimgi davlatlarda, o'rta asr va undan keyingi asrlarda yashagan ajdodlarimizning urf-odatlarini, rasm-rusmlarini, rang barang an'analarini ko'ramiz va his etamiz. Shu bilan birga darslarda hadislardan keltirilgan axloq-odob, kasb-hunar, ilm fazilatlari, vatanparvarlik, xalqparvarlik, insonparvarlik haqida shunday qimmatli fikrlar faqat o'tmishda emas, hozirgi kunda ham yosh avlodni yuksak axloqiylik va ma'naviylik ruhida tarbiyalashda boy manbadir.

Buyuk allomalarimiz Al- Farobiy, Abu Ali Ibn Sino, Beruniy, Navoiy, Bobur kabi ulug' zotlarning falsafiy va ilmiy asarlari o'quvchilar ma'naviyatini boyitishda bebahodir. Ma'lum mavzular bo'yicha xalq hikmatlaridan, rivoyatlardan, hadislardan, buyuk allomalarning fikrlaridan misollar keltirish, ular yuzasidan munozara o'tkazish, o'z fikrini bildirishga undash, o'quvchilarda mantiqiy mushohada qilish, mustaqil va ijodiy fikrlash ko'nikmalarini shakllantirishda katta ahamiyat kasb etadi.

"Tarbiya" fanini o'tish jarayonida o'zbek xalqining qadimiy yozma va og'zaki adabiyoti namunalari (ertaklar, dostonlar, asotirlar)dan foydalanib, milliy g'oyamizning tarixiy negizlarini o'rganish va asrab-avaylash, shuningdek, ulug' o'tmishdoshlarimiz hayotidan o'rnak olishga arziydigan misollardan foydalanish maqsadga muvofiqdir.

O'rganilishi uchun ikki soat vaqt ajratilgan mavzularning ikkinchi soatida, amaliy mashg'ulotlarni o'tkazish jarayonida darsda ko'proq ajdodlarimiz merosidan foydalanish tavsiya etiladi. Amaliy mashg'ulotlarining mavzusi bir soat oldin o'quvchilarga beriladi. Mavzu asosida maqollar, buyuk allomalarning fikrlari, hadislar, rivoyatlar o'qib kelishi topshiriladi. Bu o'quvchini mustaqil ishlashiga, izlanishga, hodisalar sirasidan mohiyatni anglab yetishga imkon tug'diradi.

“Tarbiya” fanini o‘qitishda sharq mutafakkir allomalari jahon fanining rivojiga bebaho hissa qo‘shganliklari bilan bir qatorda- o‘z faoliyatlarida insonni ulug‘lash, xalqparvarlik, mehnatsevarlik, vatanparvarlik, adolat, olijanoblik, do‘stlik, rostgo‘ylik, kamtarlik, saxiylik, mardlik, muruvvatlilik, odob, axloq, ilm-ma‘rifat haqida ilgari surgan g‘oyalarini singdirish katta tarbiyaviy ahamiyatga egadir. “Tarbiya” darslarida buyuk mutafakkirlarimiz merosini o‘rganish beqiyos ta‘limiy va tarbiyaviy ahamiyat kasb etadi.

Zero, yoshlar qalbiga nur, ongiga ziyo bo‘lib kirib, ona Vatanimiz O‘zbekistonning fayz-baraka yurti sifatida gullab yashnashiga munosib hissa qo‘shayotgan yoshlar buyuk ajdodlarimiz yaratgan boy merosni yanada puxtaroq o‘rgansalar maqsadga muvofiq bo‘ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Mirziyoyev Sh.M. “O‘qituvchi va murabbiylar – yangi O‘zbekistonni barpo etishda katta kuch, tayanch va suyanchimizdir” O‘qituvchi va murabbiylar kuniga bag‘ishlangan tantanali marosimdagi nutqi, 2020-yil 30- sentabr.
2. Abdurahmonov M., Otamurotov S. “Ma‘naviy salohiyat”. (O‘quv qo‘llanma). – T.: Universitet, 2009.
3. Musurmonova O. “Ma‘naviy qadriyatlar va yoshlar tarbiyasi”. – Toshkent: O‘qituvchi, 1996.

THE USE OF ICT IN EDUCATION AND ITS ROLE AND IMPORTANCE IN LEARNING A FOREIGN LANGUAGE

Berdiyarova Shohida Mardon qizi¹, Ibodulloyeva Ozoda Ismoiljon qizi²,
Khiloliddin Abdusalomov³

¹ Student of Samarkand State Institute of Foreign Languages,

² Student of Samarkand State Institute of Foreign Languages,

³ scientific instructor,

A teacher at the Samarkand State Institute of Foreign Languages

<https://doi.org/10.5281/zenodo.6279781>

Abstract

In this article you will learn about the role and importance of foreign languages in our lives and in our exchange of information. In this process, we can learn more about the extent to which we need ICT tools. In this regard, you can get acquainted with the decisions and orders of the President of the Republic of Uzbekistan and their current results

Key words

ICT, acquainted, challenge, discuss, public, regards.

Introduction

Today, general education schools are perhaps one of the most important tasks in the whole country to teach foreign language and their main role. We know that today the world is developing rapidly. Of course, the role and importance of language in this is incomparable, because language is a means of communication and exchange of ideas. Without language, people lose the ability to understand and comprehend each other. There are so many languages in the world. Each country has its own language exchange tool.

Main body

There are few world languages in the world. For example, one of them is English. World-renowned brands, companies, organizations, big meetings are held in this language. Therefore, there is a great demand for it in our country, because our country must be among the developed countries. The main task in general education schools is to teach a foreign language and develop its method. at the same time all the necessary conditions are being created for the schools in accordance with this task. It is safe to say that the Decree of the First President of the Republic of Uzbekistan Islam Abduganievich Karimov "No. 1875 of December 10, 2012" is one of the key factors in raising and developing the level of foreign language skills of young people. One of the requirements for modern professionals today is to be able to use information and communication technologies. what we know and understand today does not meet the demands of tomorrow. Because every field of information communication is developing rapidly. As this development progresses, new technologies are being introduced in the education system. which in turn requires the specialist to be more demanding and diligent. In the process of learning from information technology, it is necessary not only to focus on a specific task. In other words, as a comment to the above-mentioned opinion, we should promote the use of educational techniques and taking into account the psychological aspect of the child's age.

If we teach without the use of modern technology, it will also have an impact on its effectiveness, because if we organize our lesson using technology, it will be fun and of course it will also save time.

In this regard, there are resolutions and decrees of President Shavkat Mirziyoyev Miromonovich. One of them was the resolution "On measures to further improve the system of organizing foreign languages." It should be noted that in the framework of the implementation of the Law of the Republic of Uzbekistan "On Education" and the National Program of Personnel Training in the country will be created a system aimed at further integration of the republic into the world community

More than 51.7 thousand foreign language teachers have been trained in English, German and French multimedia textbooks for grades 5-9. Electronic resources for organizing English in primary school have been prepared. However, the analysis of the current system of organizing the study of foreign languages shows that educational standards, curricula and textbooks are in line with modern requirements. Government does not fully meet the demand for the use of information and media technologies. education is conducted mainly in traditional methods.

The organization of continuous learning of foreign languages at all stages of the education system, as well as the training of teachers and the provision of modern teaching materials require further improvement. By introducing advanced teaching methods using modern pedagogical and information communication technologies, teaching the younger generation in foreign languages will radically improve the system of training specialists who can speak these languages fluently, and on this basis will use their achievements in world civilization and international information resources. In order to create conditions and opportunities for the development of cooperation and dialogue: 1. It should be noted that from the 2013/2014 academic year: in all regions of the country, foreign languages, mainly English, will be taught in the form of games and oral lessons from the first grades of secondary schools, and from the second grade onwards, learning the alphabet, reading and grammar; some special subjects, especially technical and international specialties, are taught in foreign languages in educational institutions;

(Paragraph 3 of item 1 as amended by the Decree of the President of the Republic of Uzbekistan No. PF-3 of November 9, 2021 - National Database of Legislation, November 9, 2021, No. 06/21/3/1037.

We know that a foreign language, i.e. English, is mainly taught in 4 skills. these (listening, reading, writing, and speaking). without the use of technology, we cannot achieve high success in this field. for example, we first want to focus on the importance of the use of information technology and their role in the listening organic process, which is one of these 4 skills, and then move on to classifying other examples and results.

Listening

It is clear from its name that in the process of listening and understanding, of course, we use CD players, computers, TVs and similar technologies. we need to pay attention to how well the tuner's vocabulary pronounces words and adheres to their grammatical structure in the listening process, and how we can be like real native speakers when we speak. In order to achieve high results in this round, first of all, of course, we will use the Internet to search for the information and databases we need, and we will receive online master classes in this language from the original experts. it will not fail to show its effect. telephones and headphones help us when we are busy with any work on the street. we listen to different podcasts. or if we take the lesson process as an

example, the number of students at this stage will be large and we will of course use speakers and similar technology tools to make it sound better. or live communication with foreign native speakers using the Internet, as well as various correspondence with them, also help to express ourselves in this skill.

There are several pros and cons to using technology

1-At the same time, we can create opportunities for students with visual impairments to use technology, and we can bring them closer to the lectures.

2) Nowadays, the world is becoming more modern, and so is the younger generation. so we also need to take the lesson close to the worldview of the modern child because for them traditional lessons can be somewhat boring.

3) save time.

4) Enhancing the learning process using types of lessons such as power point, word, adding different elements will save time as mentioned above.

5) Download the topics and lectures explained on the board during the lesson on the computer.

6) We cannot imagine the launch of an online education system without ICT tools. because in this education system all lessons are conducted using ICT tools.

7) Recent research shows that people absorb 20% of what they hear, 30% of what they see and more than 50% of what they hear.

Negative effects

1) it can damage a child's speech activity For a long time his attention is focused on the computer or the phone. at which point he watches quietly. and if it exceeds the norm, it demonstrates its disadvantages.

2) The fact that schools in remote villages are not provided with technology is another example of this. I have personally witnessed that some schools do not have TVs or even some teachers do not have computers.

Conclusion

From this article we can conclude that. We need to use as many ICT tools as possible to make our lesson meaningful and effective. Therefore, schools should be provided with these tools in first place. Therefore, measures are being taken

References:

- 1.<https://uz.infocom.uz>
- 2.<https://moluch.ru>
- 3.<https://icta1125.blogspot.com>
- 4.<https://cyberleninka.ru>
- 5.<https://old.mitc.uz>
- 6.<https://maccase.ru>
- 7.<https://www.lex.uz>

BOSHLANG'ICH SINF O'QUVCHILARIDA TASHKILOTCHILIK QOBILIYATI ELEMENTLARINI SHAKILLANTIRISH

Xazratqulov Yashnarbek

GulDu ta'lim va tarbiya nazariyasi va metodikasi (boshlang'ich ta'lim)
ta'lim yo'nalishi 2-bosqich magistranti

<https://doi.org/10.5281/zenodo.6280474>

Annotatsiya: Ushbu maqolada nazariy tahlil natijasida ma'lum bo'lishicha, manbatlarda "tashkilotchilik" tushunchasining muqobillari sifatida "yetakchilik", "liderlik", "sardorlik" va "yo'l boshchilik" kabi atamalar ham qo'llaniladi. Mazkur tushunchalar o'rtasida o'zaro aloqadorlik, bog'liqlik mavjud bo'lib, jamoaning uyushgan holda faoliyat ko'rsatishida individual shaxslarning ustuvor rolini ifodalashga xizmat qiladi va maqolaning asl mavzusi ochib berilgan.

Kalit so'zlar: Yo'l-yo'riq ko'rsatish, zarbdorlik, ilg'orlik. Yo'l boshchilik, (yo'l boshlovchilik) jamoa ijtimoiy, harakatiga g'oyaviy, siyosiy rahbarlik qilish. "Tashkilotchilik", "etakchilik", "liderlik", "sardorlik" va "yo'l boshchilik".

Kirish

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning 2020 yil 1 oktabr O'qituvchi va murabbiylar kuniga bag'ishlangan tantanali marosimda ¹hurmatli muallim va o'qituvchi, qadrlil tarbiyachi, jonkuyar ziyoli professor-o'qituvchilarni kasb bayrami bilan qutlab, yo'llagan murojaatida "millatni buyuk qiladigan kuch ham bu - ilm-fan, ta'lim va tarbiyadir", - deb ta'kidladi. Shuningdek, "Biz keng ko'lamlil demokratik o'zgarishlar, jumladan, ta'lim islohotlari orqali O'zbekistonda yangi Uyg'onish davri, ya'ni Uchinchi Renessans poydevorini yaratishni o'zimizga asosiy maqsad qilib belgiladik. Bu haqda gapirar ekanmiz, avvalo, uchinchi Renessansning mazmun-mohiyatini har birimiz, butun jamiyatimiz chuqur anglab olishi kerak", - degan murojaati har bir professor-o'qituvchi, izlanuvchi va tadqiqotchi, bo'lg'usi yosh olimlarmagistr-talabalarining ijod qilishiga, innovatsion tadqiqotlar yaratishiga turtki bo'ladi. ² Tashkilotchilik (arabcha "tashkil" so'zidan olingan) muayyan ish harakatni boshlab berish, tashkil etish, uyushtirish yoki uyushtirishni oqilona rejashtirish xislati. Liderlik (inglizcha "Sheg" sardor, rahbar) jamoa faoliyatini tashkil etishda asosiy o'rin tutish yoki bosh vazifani bajarish, jamoa a'zolarini yagona maqsad atrofida birlashtira olishi qobiliyati. Sardorlik (forscha boshi bor) jamoa faoliyatini tashkil etishda yo'l-yo'riq ko'rsatish,

¹ Mirziyoyev SH.M. Buyuk kelajagimizni mard va olijanob xalqimiz bilan birga quramiz. - T.: "O,,zbekiston", 2017 yil, 488 bet.

² Mirziyoyev SH.M. Buyuk kelajagimizni mard va olijanob xalqimiz bilan birga quramiz. - T.: "O,,zbekiston", 2017 yil, 488 bet.

zarbdorlik, ilg'orlik. Yo'l boshchilik (yo'l boshlovchilik) jamoa ijtimoiy harakatiga g'oyaviy va siyosiy rahbarlik qilish. "Tashkilotchilik", "etakchilik", "liderlik", "sardorlik" va "yo'l boshchilik" tushunchatarning lug'aviy ma'nolari bilan tanishish ular o'rtasidagi o'zaro aloqadorlik va bog'liq jamoa faoliyatining tashkil etilishi, a'zolari o'rtasidagi munosabatlarning yagona maqsad, umumjamoa manfaatlari sari yo'natirilishi, shuningdek, jamoa faoliyati mazmunini g'oyaviy jihatdan boyitilishi hamda takomillashtirilishi kabilarda aks etishiga ishonch hosil qilindi.³

Mavzuning dolzarbligi: *Boshlang'ich sinf o'quvchilarida tashkilotchilik sifatlarini shakllantirishda ularning yosh, psixologik va fiziologik xususiyatlari, shuningdek, layoqat, qiziqish va qobiliyatlarini inobatga olish kutilgan natijaning qo'lga kiritilishiga yordam beradi.*

Mavzuning yangiliklari:

Tashkilotchilik layoqatiga egalik shaxsning jamoa faoliyati ni uyushtirish, ijtimoiy, shu jumladan, ma'naviy-ma'rifiy tadbirlarni tashkil etishda tashkiliy masalalarni muvaffaqiyatli hal qilish, tadbirlarni metodik jihatdan maqsadga muvofiq o'tkazilishini ta'minlash hamda tadbirlar jarayonida har bir ishtirokchi tomonidan muayyan vazifalarning bajarilishkga rahbarlik qilish ehtiyojining mavjudligini ifodalaydi.⁴

Jamoa faoliyatini uyushtirishda tashkilotchi shaxs o'z zimmasiga muayyan majburiyatlarni olish, mas'uliyatni chuqur his etish, dadil harakatlanish, berilgan so'z (va'da)da qat'iy turish, har bir a'zoga nisbatan talabchan bo'lish, jarayon natijasi uchun javobgarlik hissini tuyish kabi sifatlarni o'zida namoyon eta olishi lozim. Boshlang'ich ta'lim yoshi psixologik nuqtai nazardan mustaqillik, o'z imkoniyatlarini baholash va o'z-o'zini boshqarish kabi sifatlarni shakllanadigan davr sanaladi. Mazkur yosh davri bolalarining turli faoliyat ko'rinishlarini o'yin, mehnat va ta'lim jarayonlaridagi ishtiroklari ularda faollik, harakatchanlik, mustaqil qaror qabul qilish, o'z imkoniyatlarini baholash hamda o'zlari mansub bo'lgan mikroguruhda tengdoshlarining xatti-harakatlarini tahlil qilish layoqatlarining shakllanishiga sezilarli ta'sir ko'rsatadi.⁵

Shuningdek, boshlang'ich ta'lim davrida sinf rahbarlari hamda fan o'qituvchilari tomonidan o'quvchilarning turli ko'rinishdagi faoliyatlarini tizimli, doimiy kuzatib borishlari o'quvchilarni o'z xatti xarakterlariga baho berishga o'rgatadi. Sinf rahbarlari va fan o'qituvchilarining boshlang'ich sinf o'quvchilarini o'yin, mehnat va o'quv

³ Mirziyoyev SH.M. Erkin va farovon, demokratik O,,zbekiston davlatini birgalikda barpo etamiz. – T.: “O,,zbekiston”, 2016 yil, 56 bet.

⁴ Pedagogik kompetentlilik va kreativlik asoslari” moduli bo“yicha o“quv-uslubiy qo“llanma. :- Toshkent 2015,40 bet

⁵ Pedagogik kompetentlilik va kreativlik asoslari” moduli bo“yicha o“quv-uslubiy qo“llanma. :- Toshkent 2015,40 bet

faoliyatida erishayotgan eng oddiy muvaffaqiyatlari uchun ham rag'batlatirib borishlari ularda o'z imkoniyatini munosib baholash, o'z kuchiga ishonish, mustaqillik, tashabbuskorlik va maqsadga intiluvchanlik kabi sifatlarni shakllantirishga sezilarli ta'sir ko'rsatadi.⁶ Maktabdagi faoliyatlari davrida o'qituvchilar tomonidan boshlang'ich sinf o'quvchilarini o'z atrofida tengdoshlarini ergashtira olish, topshirilgan vazifani bajarishda mas'uliyatli bo'lish, bajarilgan

ishlar natijasi haqida mas'ul sub'ektlarga o'z vaqtida hisobot berib borish, yo'l qo'yilgan kamchiliklarni tez anglash, xatolarni tan ola bilish va uni bartaraf etishda tashabbus ko'rsatish va bu yo'lda mustaqil harakat qilishga izchil ravishda o'rgatib borish pedagogik jihatdan samarali hisoblanadi. ⁷Nazariy tahlil natijasida ma'lum bo'lishicha, manbatarda "tashkilotchilik" tushunchasining muqobillari sifatida "etakchilik", "liderlik", "sardorlik" va "yo'l boshchilik" kabi atamalar ham qo'llaniladi. Mazkur tushunchalar o'rtasida o'zaro aloqadorlik, bog'liqlik mavjud bo'lib, jamoaning uyushgan holda faoliyat ko'rsatishida individual shaxslarning ustuvor rolini ifodalashga xizmat qiladi. Shu bilan birga yuqorida tilga olingan tushunchalarning har bir o'ziga xos mazmunni ifodalash bilan birga shaxs faoliyatining muayyan darajalarini belgilaydi. Quyidagi mazkur tushunchalarning lug'aviy ma'nolarini bayon etish orqali ular o'rtasidagi o'zaro aloqadorlik, bog'liq hamda farqlar xususida to'xtalib o'tiladi. Tushunchatarning lug'aviy ma'nolarini yoritishda besh jildlik "O'zbek tilining izoxli lug'ati" da berilgan ma'lumotlar asos qilib olindi⁸.

Xulosa va takliflar

Boshlang'ich sinf o'quvchilarida tashkilotchilik sifatlari o'z-o'zidan shakllanib qolmaydi. Buning uchun ana shu maqsadga yo'naltirilgan pedagogik faoliyatni tashkil etish taqozo etiladi. Pedagogik faoliyatni tashkil qilish jarayonida esa muayyan shartlarga amal qilingandagina qo'llangan natijani qo'lga kiritish mumkin. Quyidagi shartlarga amal qilingandagina boshlang'ich sinf o'quvchilarida tashkilotchilik sifatlarini samarali shakllantirishga erishilishi aniqlandi: Dars jarayonida: o'quvchining yoshi, individualpsixologik xususiyatlarini chuqur tahlil qilish, bilim saviyasini munosib baxrlash; dars jarayonida zamonaviy texnologiyalar, ilg'or tajribalardan foydalanish uchun qulay shartsharoitlarga yaratilishi; pedagog hamda o'quvchilar o'rtasida ob'ektiv va sub'ektiv munosabatlarning to'g'ri yo'lga qo'yilishi; dars jarayonida o'quvchilarni turli muammoli vaziyatlar va ularning yechimini topish orqali ijtimoiy hayot sohalarida faol tashkilotchi sifatida qobiliyatini namoyon qilishga zamin yaratish: dars jarayonida o'tiladigan mavzularning mazmuniga mos ravishda ularda tashkilotchilik sifatlarini shakllantirishga undovchi o'quv topshiriqlari tizimini ishlab chiqish. Sinfdan

⁶ Innovatsion ta'lim texnologiyalari va pedagogik kompetentlik moduli bo'yicha o'quv-uslubiy majmua – Toshkent. 2016

⁷ Adizov B. Boshlang'ich ta'limni ijodiy tashkil etishning nazariy asoslari: Ped. fan. dok. ... dis. –Toshkent, 2003. – 276 b.

⁸ Adizov B. Boshlang'ich ta'limni ijodiy tashkil etishning nazariy asoslari: Ped. fan. dok. ... dis. –Toshkent,.

tashqari ishlar jarayonida: o'quvchilar jamoasi, o'quvchining jamoadagi ishtiroki, o'zaro munosabatga kirishuvchanligi: o'qituvchi tomonidan muayyan ijtimoiy vaziyat, pedagogik shartsharoit, mavjud holatning o'rganilishi; sog'lom ijtimoiy muhit, qadriyatlar, jamoada rioya qilinadigan tartibqoida, intizomni o'quvchilar tomonidan anglab yetilishi; bajarilgan va bajarilishi lozim bo'lgan faoliyat turiga ko'ra o'quvchilarni o'z vaqtida rag'batlantirilib borilishi.

Oilada: oilaning ijtimoiy mavqei, sog'lom muhit, otaona va farzand o'rtasidagi munosabatlari; farzandining xohishistaklari, qiziqishlari va ehtiyojlari darajasini hisobga olish; ota-onalar va kagga yoshli oila a'zolarining oilada tashkilotchilik qobiliyati, uni bolaning ongiga ta'siri, shaxsan ibrat, namuna bo'lishlari; oilalada maqsadning yagonaligi hamda duch kelgan muammolarning birgalikda hal etilishi; otaona va farzand o'rtasida o'zaro psixologik birlikning qaror topganligi. *Xulosa qilib aytganda*, boshlang'ich sinf o'quvchilarida tashkilotchilik sifatlarini shakllantirishda o'quvchilar jamoasi yetakchi o'rin tutadi. Zero, o'quvchilar jamoask o'z-o'zini boshqarish xususiyatiga ega bo'lib, u maqsadning birligi, yagonaligi va tashkil qilish xususiyatlari orqali umumjamoa bilan bog'lanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Mirziyoyev SH.M. Buyuk kelajagimizni mard va olijanob xalqimiz bilan birga quramiz. - T.: "O'zbekiston", 2017 yil, 488 bet.
2. Mirziyoyev SH.M. Erkin va farovon, demokratik O,,zbekiston davlatini birgalikda barpo etamiz. - T.: "O'zbekiston", 2016 yil, 56 bet.
3. Pedagogik kompetentlilik va kreativlik asoslari" moduli bo'yicha o'quv-uslubiy qo'llanma. :- Toshkent 2015,40 bet
4. Davletshin M.G., Do,,stmuhamedova Sh., Mavlanov M., To'ychiyeva S. Yosh davrlari va pedagogik psixologiya. (O'quv metodik qo'llanma). Nizomiy nomidagi TDPU. 2004-yil. 102 b. 46-47 betlar.
5. Innovatsion ta"lim texnologiyalari va pedagogik kompetentlik moduli bo'yicha o"quv-uslubiy majmua - Toshkent. 2016
6. Jo"rayev P.X., Raximov B.X., Xomatov SH.F. Yangi pedagogik texnologiyalar. Muammoli ta'lim aasoslangan o"quv-metodik qo'lanma. -T.: Fan, 2005, 66 b.
7. Adizov B. Boshlang'ich ta'limni ijodiy tashkil etishning nazariy asoslari: Ped. fan. dok. ... dis. -Toshkent, 2003. - 276 b.
8. Aliyev A. O'quvchilarning ijodkorlik qobiliyati. -Toshkent: O'qituvchi,1991.40bet.

BOSHLANG'ICH SINF O'QUVCHLARIDA GEOMETRIK MATERIALLAR HAQIDA TASAVVURLARINI SHAKLLANTIRISH

Zilola Isakova Shamsiddin qizi

Guliston davlatuniversiteti

ta'lim va tarbiya nazariyasi va metodikasi

(Boshlang'ich ta'lim) ta'lim yo'nalishi

2-bosqich magistri

<https://doi.org/10.5281/zenodo.6280506>

Annotatsiya: Ushbu maqolada maktabgacha ta'lim va boshlang'ich ta'lim o'quvchilarida matematik tasavvurlari, geometrik figuralar, shakllar, mantiqiy fikrlashi, estetik tasavvurlarni yanada boyitishga qaratilgan masalalari yuzasidan mulohazalar yuritilgan.

Kalit so'zlar: Geometriya, shakllar, figura, tarbiya, dars, ta'lim, fan-texnika, ta'limot, kvadrat, uchburchak.

“O'zbekiston Respublikasini 2017-2021 yillarda rivojlantirishning beshta ustuvor yo'nalishi bo'yicha Harakatlar strategiyasi”da xalqimiz hayot darajasini yuksaltirishning aniq mexanizmlari belgilab berilganligi to'g'risida fikrlarini bildirib, ushbu strategiyaning nafaqat xalqimiz, balki dunyo jamoatchiligi e'tiborini o'ziga jalb etgan muhim hujjatga aylanganligini alohida ta'kidlab, o'tamiz. “Harakatlar strategiyasida ta'lim sifatini oshirish, yoshlarga oid davlat siyosatini takomillashtirish masalalari alohida o'rin egallaydi. Harakatlar strategiyasi xonalari faoliyatidan ko'zlangan asosiy maqsad - O'zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo'nalishi bo'yicha Harakatlar strategiyasida yoshlarning ijtimoiy faolligini oshirish, ularni 2017-2021 yillarga mo'ljallangan Harakatlar strategiyasiga yanada kengroq jalb qilishdir.

Yoshlarning bilim va iqtidorini chuqurlashtirish, ularning kelgusida malakali kadrlar bo'lib O'zbekistonni yanada rivojlantirishdagi ishtirokini ta'minlash maqsadida ta'lim jarayoniga zamonaviy yondashuvlar joriy etilmoqda, shunga javoban tadqiqot ishimizni samarali va amaliyotga joriy etishda natijaviylikka e'tiborni qaratmiz. Mavjud ilmiy-metodik adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, geometriya elementlarini o'qitishning sifat va samaradorligini oshirish maqsadida o'quv – metodik kompleksi yaratilmagan.

Boshlang'ich matematika dasturida geometrik material katta o'rinni oladi. Geometrik figuralar haqidagi fazoviy tasavvurlar, geometrik figuralarni chizmachilik va o'lchash asboblari yordamida va bu asboblarning yordamisiz o'lchash va yasashlarning amaliy malakalari (ko'zda chamalash, qo'lda chizish va hokazo) tarkib toptiriladi; o'quvchilarning nutq va fikrlashlari shu asosda rivojlantiriladi.

O'quvchilarda geometrik tasavvurlarni tarkib toptirish, ularni chizish va o'lchash malakalari bilan qurollantirish, ular tafakkurini rivojlantirish masalalariga geometriya elementlarini o'rgatishda qo'llanadigan o'qitish metodlari javob beradi.

Geometriya elementlarini to'g'ri tashkil etish uchun o'qitishning barcha usul va vositalaridan eng umumli va samaralilari maqsadga muvofiq holda tanlab olinishi kerak va

mavjudlari zamon talablari, fan-texnika taraqqiyoti natijalarini hisobga olgan holda qayta ko'rilishi kerakligi ma'lum bo'ladi.

Maktabgacha ta'lim tizimini takomillashtirishning asosiy yo'nalishlaridan biri bolaning xususiyatlari, imkoniyatlari, la- yoqati va qobiliyatlarini e'tiborga olgan holda uni shaxs sifatida mu- kammal rivojlantirishga qaratilgan ta'limdir. Ma'lumki, har bir shaxs o'zining intilishlari, qobiliyati va imkoniyatlariga ko'ra ha- yotda o'z o'rnini topa olgan sharoitda rivojlanuvchi jamiyatni barpo etishi mumkin.

Shuning uchun bizning asosiy vazifamiz maktab yoshigacha bo'lgan bolalarni bilimga undash, faollikka chaqirish, amaliy fao- liyatning har bir turida matematik tushunchalarning muhimligini ko'rsatish, fikrlashga o'rgatishdan iboratdir. Demak, zamonaviy maktabgacha ta'lim oldida bolalarga yoshligidan boshlab mustaqil, faol matematik tushunchalarni rivojlantirish vazifasi turibdi.

Geometrik materialni o'rganish vazifalarini nazarda tutib, materialni o'rganayotganda turli ko'rsatma qo'llanmalardan keng foydalaniladi. Bular jumlasiga geometrik figuralarning rangli karta yoki qalin qog'ozdan tayyorlangan sinf ko'rgazmali modellari, figuralar, turli shakldagi jismlar, shuningdek geometrik figuralar tasvirlangan plakatlari, doskadagi chizmalar, diafilmlar kiradi. Bundan tashqari individual ko'rsatma qo'llanmalar bo'lgan qog'oz poloskalar, turli uzunlikdagi cho'plar, qog'ozdan qirg'ilgan figuralar va ularning bo'laklari kabi tarqatiladigan material talab etiladi. Ayrim mavzularni o'rganishda o'quvchilar bilan birgalikda qo'lda ko'rgazmali qo'llanmalar tayyorlash foydali, bular to'g'ri burchak modeli, ko'pburchaklar modellari (shu jumladan to'g'ri to'rtburchaklar va kvadratlar ham) va boshqa narsalardan iborat. Doskada chizmalarni bajarish uchun chizmachilik o'lchash asboblari majmui: chizg'ich, chizmachilik sirkuli, albatta, sinfda mavjud bo'lishi kerak. Shunday asboblari har bir o'quvchida ham bo'lishi kerak.

I-IV sinf o'quvchilariga geometrik materialni ochib berayotib, fazoda predmetlarning shakli, o'lchami va o'zaro joylashishini bolalar maktabgacha davrdan egallashlarini hisobga olish kerak. O'yin jarayonida va amaliy faoliyatlarida ular predmetlar bilan ish olib boradilar, ko'zlari bilan ko'radilar, qo'llari bilan ushlab ko'radilar, chizadilar, yasaydilar va predmetlarning boshqa xossalari ichidan asta-sekin shaklini ajratadilar. Maktabgacha yoshdagi ko'pchilik bolalar 6-7 yoshlarida shar, kub, doira, kvadrat, uchburchak, to'g'ri to'rtburchak shaklidagi predmetlarni to'g'ri ko'rsata oladi. Biroq bu tushunchalarni umumlashtirish darajasi hali yuqori bo'lmaydi. Kvadratni to'g'ri to'rtburchakka qarama-qarshi qo'yadilar, agar predmetlarning o'zi ularga tanish bo'lmasa, uning tanish shaklini bila olmaydilar. Figuralarning burchaklari yoki tomonlarining bola odatlanganidek bo'lmasligi, figuralarning har vaqtdagidan boshqacha joylashishi va hatto o'lchamlari juda katta yoki juda kichik bo'lishi bolani dovdiratib qo'yadi. Shakllarning nomlarini bolalar ko'pincha predmetlarning nomlari bilan chalkashtiriladi yoki almashtiriladi (masalan uchburchakni "burchak", "tom", "bayroqcha" va h.k.) deb ataydilar. Predmetlarning fazodagi vaziyatini xarakterlayotganda agar bolaning o'zi "sanoq boshi" (bolaga nisbatan chapda-o'ngda, oldida orqasida, yuqorida-pastda, yaqinda-uzoqda va h.k.) bo'lsa, maktabgacha yoshdagi bolalar fazoviy munosabatlarni ancha erkin anglaydilar. Tekislikdagi yoki fazodagi predmetlarning boshqa predmetga yoki boshqa kishiga nisbatan vaziyatini bola ancha qiyinchilik bilan aniqlaydi. Maktabda o'qitishda bolalarning mavjud tajribalariga tayanish ularning tasavvurlarini aniqlashtirishi va boyitishi zarur.

Geometrik materiallarni o'qitish vositalari orasida geometrik topshiriqlar yozilgan kartochkalar muhim o'rin tutadi. Bular darsliklarga qo'shimcha tariqasida nashr qilinadi. Ularning asosiy maqsadi individual topshiriqlar bo'yicha bolalarning mustaqil ishlarini tashkil qilishda, programmaning asosiy materiallarini puxta o'zlashtirishda o'qituvchiga yordam berishdan iborat. Shunday qilib, kartochkalar darsliklarni mashqlar bilan to'ldirishgagina mo'ljallangan bo'lmay, balki bolalarning, darslikka yuklab bo'lmaydigan, mustaqil o'quv faoliyatlarini boshqarishning bir qator funksiyalarini ham bajaradi. Kartochkalardan har xil foydalanish mumkin. Masalan, ulardan o'qituvchi mustaqil va nazorat ishlarni o'tkazishda, o'quvchilar bilimlaridagi kamchiliklarni to'ldirishda, frontal, gruppaviy va individual ishlarni tashkil qilishda, bilimlarni umumlashtirish va sistemaga solishda, bilimlar, malakalar va ko'nikmalarni hisobga olish va nazorat qilishda foydalanishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. M.Jumayev. boshlang'ich sinflarda matematika o'qitish metodikasi.-T. 189b.
2. F.A.Azimova. yomon bolalar bo'lmaydi.-Toshkent:Turon Iqbol,2016-156b.

BOSHLANG'ICH SINFLARDA INGLIZ TILINI O'RGATISHDA DIDAKTIK O'YINLARNING AHAMIYATI

Mo'minova Gulizoda Ziyod qizi

O'zMu Xorijiy filologiya fakulteti talabasi, gulizoda2002@mail.ru

<https://doi.org/10.5281/zenodo.6281941>

Annotatsiya: Ushbu maqolada boshlang'ich sinf o'qivchilariga ingliz tilini foydali pedagogik metodlar, interfaol usullar va ularning yoshidan hamda salohiyatidan kelib chiqqan holda o'qituvchi tomonidan tayyorlanadigan interaktiv metodlarning o'quvchilariga ta'siri yoritiladi.

Kalit so'zlar: didaktik o'yinlar, interfaol usullar, interaktiv metodlar, texnologiyalar, nutqiy mashqlar, multimediya, taqdimot materiallari, ideografik rasmlar

Mustqalikka erishganimizdan keyingi olib borilgan ta'limni tizimini isloh qilish, qulayliklar yaratish haqidagi farmonlar yoshlarimizning bilimga olishga bo'lgan salohiyatini tobora oshirib bormoqda. Ayniqsa, Vazirlar Mahkamasining 2017-yil 11-avgustda imzolangan "Ta'lim muassasalarida chet tillarining o'qitishni yanada takomillashitish chora-tadbirlari to'g'risida" gi 610-sonli qarorida O'zbekistom yoshlariga chet tillarini uzluksiz o'rganish, chet tillarini o'rganish uchun yetarli darajada sharoitlarni yaratib berish, chet tillarini o'zlashtirishning davlat standartlaridan kelib chiqqan holda "O'qib tushunish" (Reading), "Yozish" (Writing), "Gapirish" (Speaking) hamda "Tinglash" (Listening) ko'nikmalari asosida o'quvchilarni baholash mezonini tartibga solish, yetukli chet tili pedagoglarini yetishtirish amaliyotlarini mustahkamlash kabi turli xildagi imtiyozlarni yaratish kabi masalalar ko'rib chiqildi hamda ushbu masalalarning amalga oshirilishi nazoratga olindi. Bundan tashqari chet tilini samarali o'rganish va o'rgatish borasida mahoratli pedagogik amaliyotlar tashkil etildi, chet tili o'qituvchilarining o'qitish salohiyatini oshirishga doir metodika darslari yo'lga qo'yilishi, boshlang'ich sinflarga ingliz tilini dars sifatida joriy etilishi yurtdosh-larimizning chet tilini bilish darajasini oshirishga katta xizmat qilmoqda.

Yurtimizda miqyosida ingliz tilini o'rganishga bo'lgan qiziqishlar ortishi malakali chet tili o'qituvchilarga bo'lgan talabning kuchayishiga sabab bo'ldi. Shu borada, Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligi tomonidan boshlang'ich sinf o'quvchilari uchun ingliz tili darslarini tashkil etish bo'yicha o'quv qo'llanmalari joriy qilindi. Bunda, boshlang'ich sinf o'quvchilarining yoshi, fiziologik, psixologik va yangi o'rganilishi kerak bo'lgan bilimlarni qabul qilish salohiyatidan kelib chiqqan holda mavzular tanlangan, mavzudan kelib chiqqan holda turli xildagi interfaol mashqlar, ideografik lug'atlar, o'quvchilarning "Listening" (Eshitish) ko'nikmasini oshirishga xizmat qiladigan qo'shiqlar, dialoglar tashkil etilgan. Boshlang'ich sinflarga ingliz tilini o'rgatish materiallari bosqichma-bosqich tayyorlangan, ya'ni birinchi sinf o'quvchilariga chet tili darslari o'yin tarzida hamda og'zaki nutq orqali o'rgatilsa, ikkinchi sinf o'quvchilariga esa ingliz tili alifbosi, talafuz va ba'zi sodda grammatik qoidalar o'rgatilishi tartibga solingan.

Shunda ko'ra, pedagoglar boshlang'ich sinf o'quvchilarining darsliklaridagi mavzulariga munoviq holda interfaol metodlarni yaratishgan. Quyidagilar shular jumlasidandir:

- **Zanjir-** ushbu interfaol mashq o'quvchilarning o'tilgan mavzular yuzasidan olgan bilimlarini tekshirish maqsadi o'tkaziladi. O'yin davomida o'quvchilarning hammasi

- jalb qilinadi, o'quvchilar o'zlari o'rgangan so'zlarni ketma-ket aytishadi, o'qituvchi ular talafuz qilayotgan so'zlarni qaytarilmasligiga va to'g'ri talafuz qilishiga e'tibor beradi.
- **Pantomime** didaktik o'yini o'quvchilarning qiziqishini va so'z bilish mahoratini oshirishda yordam beradi. O'quvchilar artikulyatsiyasiz, ya'ni so'zsiz, imo-ishorasiz o'qituvchi tomonidan berilgan so'zlarni sinfdoshlariga tushuntirib beradi, qolgan o'quvchilar esa uni topishga harakat qilishadi. O'qituvchi sinning darajasini hisobga olishi kerak, agar 1-sinflarga ushbu interaktiv metod qo'llaniladigan bo'lsa ularga ideografik rasmlarni ko'ratgan holda bajarish lozim.
 - **Topishmoqlar (Riddles)** yoshlarning ingliz tilida so'z bilish qobiliyati bilan birgalikda ularning aqlini charxlashni ham o'stirishda yordam beradi. Topishmoqlar o'quvchilarning yoshi va so'z bilish qobiliyatidan kelib chiqqan holda topilishi maqsadga muvofiq bo'ladi.
 - **Qo'shiqlar** yosh tilshunoslar uchun darslarni sarmazmunli o'tkazish uchun qulay interfaol usul hisoblanadi. Qo'shining kuylash, qo'shiq ma'nosiga mos ravishda raqsga tushish ingliz tilini o'rgatish bilan cheklanib qolmay, kun davomida darslardan toliqqan o'quvchilarga darsga bo'lgan qiziqishini oshiradi.
 - **Multifilmlar (Cartoons)** o'quvchilarning eng sevimli mashg'ulotlaridan biridir. Rang-barang multfilmlarni tomosha qilish o'quvchilarda Listening, ya'ni tinglab tushunish qobiliyatini rivojlantiradi, multfilm ko'rish davomida yangi so'zlarni o'rganadi. Ushbu interfaol mashqni darsda amalga oshirish uchun o'qituvchi tomonidan multimediyaga materiallari va uskunlarini tayyor holda bo'lishi talab qilinadi.
 - **So'zni top** nomli didaktik o'yinda o'quvchilarning zehni va so'z bilish qobiliyatini tekshirish mumkin. O'qituvchi o'quvchiga o'tilgan mavzu yuzasidan so'zlardan birini harflarini aralash holda; teskarisiga talafuz qiladi, o'quvchi esa ushbu harflardan o'qituvchisini aytishi lozim bo'lgan so'zni yasaydi. Qiyidagi misolda "So'zni top" nutqiy mashqi bajarilgan:
PLEPA- apple
OTATOP- potato
 - **Moslashtirish (Matching)** ni turli xilda amalga oshirish mumkin. Masalan ideografik rasmlarni shu rasmlarga mos so'zlar bilan, yoki sinonim, antonim so'zlarni bir-biriga moslashtirish, ingliz tilida tuzilgan gaplarni yoki hikoya qismlarini moslashtirish orqali amalga oshiriladi.

Yuqorida keltirilgan misollardan tashqari yana turli xildagi interaktiv metodlar o'qituvchilar tomonidan dars davomida amalga oshirilishi mumkin. Ushbu tayyorlanadigan metodlar mexanizmini ishlab chiqish kelajak yoshlari uchun bir qator qulayliklarni yaratib beradi. O'quvchilarni boshlang'ich sinfdaligidayoq til o'rganishga bo'lgan qiziqishini yuklastirish ularning yuqori sinflarda yaxshi o'zlashtirishini ta'minlab beradi. Chet tilini o'rganisgda foydalaniladigan interfaol usullarni amaliyotda qo'llash lozim.

Xulosa qilib aytganda, mamlakatimiz miqyosida malakali chet tili o'quvchilarini shakllantirish, o'qitish metodika mexanizmini ishlab chiqish, o'quvchilar uchun zarur shart-sharoitlarni yaratib berish, ingliz tilini o'rgatishda interfaol usullardan keng miqyosda samarali foydalanish va ularning kelajak yoshlariga o'rgatish, metodik usullarni amaliyotda qo'llanilishini ta'minlab berish hamda ushbu metodlar yordamida ingliz tilini yanada osonroq

o'rgatish kabi masalalarni hal qilishimiz hozirgi globallashtiruv davrida asosiy ahamiyat kasb etmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yhati:

1. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2017-yil 11-avgustda "Ta'lim muassasalarida chet tillarining o'qitishni yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida" gi 610-sonli qarori.
2. Xoshimov O'. Yoqubov I. Ingliz tili o'qitish metodikasi T.,-2003-yil
3. Bekmurotov U. Ingliz tilini o'qitishda zamonaviy texnologiyalardan foydalanish.//Toshkent. 2012
4. Erkinov S. Boshlang'ich sinflarda chet tili o'qitish metodikasi.//SamDCHTI. 2019

WHY SHOULD WE TEACH GRAMMAR?

Tashpulatova Zilola Erkinovna

English teacher of school number 27 in Kibray district Tashkent region

<https://doi.org/10.5281/zenodo.6284442>

Annotation: In this article gives information about why we should teach grammar. The article provides some arguments for putting grammar in the foreground in second language teaching.

Key words: grammar, structures, arguments

Grammar is rules of a language. –Grammar is a system of meaningful structures and patterns that are governed by particular pragmatic constraints||. In another definition –grammar is a description of the rules for forming sentences, including an account of the meanings that these forms convey. In foreign language acquisition accurate understanding of the language structures is the key part so teaching grammar is an essential aspect of foreign language instruction. There has always been a debate about the most effective way of teaching grammar. Grammar instruction through context positively affects learners' competence to use grammatical structures accurately in language skills. It is always useful for learners to see how language works in sentences or paragraphs; therefore, teaching grammar in context will give learners opportunities to see how grammatical structures function in sentences. Teaching grammar in context will help learners to acquire nature of the language which will facilitate their understanding of the language.

Why should we teach grammar? There are many arguments for putting grammar in the foreground in second language teaching. Here are seven of them:

1) The sentence-machine argument Part of the process of language learning must be what is sometimes called item-learning — that is the memorisation of individual items such as words and phrases. However, there is a limit to the number of items a person can both retain and retrieve. Even travellers' phrase books have limited usefulness — good for a three-week holiday, but there comes a point where we need to learn some patterns or rules to enable us to generate new sentences. That is to say, grammar. Grammar, after all, is a description of the regularities in a language, and knowledge of these regularities provides the learner with the means to generate a potentially enormous number of original sentences. The number of possible new sentences is constrained only by the vocabulary at the learner's command and his or her creativity. Grammar is a kind of 'sentence-making machine'. It follows that the teaching of grammar offers the learner the means for potentially limitless linguistic creativity.

2) The fine-tuning argument The purpose of grammar seems to be to allow for greater subtlety of meaning than a merely lexical system can cater for. While it is possible to get a lot of communicative mileage out of simply stringing words and phrases together, there comes a point where 'Me Tarzan, you Jane'-type language fails to deliver, both in terms of intelligibility and in terms of appropriacy. This is particularly the case for written language, which generally needs to be more explicit than spoken language. For example, the following errors are likely to confuse the reader: Last Monday night I was boring in my house. After speaking a lot time with him I thought that him attracted me. We took a wrong plane and when I saw it was very later because the plane took up. Five years ago I would want to go to India but in that time

anybody of my friends didn't want to go. The teaching of grammar, it is argued, serves as a corrective against the kind of ambiguity represented in these examples.

3) The fossilisation argument It is possible for highly motivated learners with a particular aptitude for languages to achieve amazing levels of proficiency without any formal study. But more often 'pick it up as you go along' learners reach a language plateau beyond which it is very difficult to progress. To put it technically, their linguistic competence fossilises. Research suggests that learners who receive no instruction seem to be at risk of fossilising sooner than those who do receive instruction.

4) The advance-organiser argument Grammar instruction might also have a delayed effect. The researcher Richard Schmidt kept a diary of his experience learning Portuguese in Brazil. Initially he had enrolled in formal language classes where there was a heavy emphasis on grammar. When he subsequently left these classes to travel in Brazil his Portuguese made good progress, a fact he attributed to the use he was making of it. However, as he interacted naturally with Brazilians he was aware that certain features of the talk — certain grammatical items — seemed to catch his attention. He noticed them. It so happened that these items were also items he had studied in his classes. What's more, being more noticeable, these items seemed to stick. Schmidt concluded that noticing is a prerequisite for acquisition. The grammar teaching he had received previously, while insufficient in itself to turn him into a fluent Portuguese speaker, had primed him to notice what might otherwise have gone unnoticed, and hence had indirectly influenced his learning. It had acted as a kind of advance organiser for his later acquisition of the language.

5) The discrete item argument Language seen from 'outside', can seem to be a gigantic, shapeless mass, presenting an insuperable challenge for the learner. Because grammar consists of an apparently finite set of rules, it can help to reduce the apparent enormity of the language learning task for both teachers and students. By tidying language up and organising it into neat categories (sometimes called discrete items), grammarians make language digestible. (A discrete item is any unit of the grammar system that is sufficiently narrowly defined to form the focus of a lesson or an exercise: e.g. the present continuous, the definite article, possessive pronouns).

6) The rule-of-law argument It follows from the discrete-item argument that, since grammar is a system of learnable rules, it lends itself to a view of teaching and learning known as transmission. A transmission view sees the role of education as the transfer of a body of knowledge (typically in the form of facts and rules) from those that have the knowledge to those that do not. Such a view is typically associated with the kind of institutionalised learning where rules, order, and discipline are highly valued. The need for rules, order and discipline is particularly acute in large classes of unruly and unmotivated teenagers - a situation that many teachers of English are confronted with daily. In this sort of situation grammar offers the teacher a structured system that can be taught and tested in methodical steps.

7) The learner expectations argument Regardless of the theoretical and ideological arguments for or against grammar teaching, many learners come to language classes with fairly fixed expectations as to what they will do there. These expectations may derive from previous classroom experience of language learning. They may also derive from experience of classrooms in general where (traditionally, at least) teaching is of the transmission kind mentioned above. On the other hand, their expectations that teaching will be grammar-focused may stem from frustration experienced at trying to pick up a second language in a non-classroom setting, such as

through self-study, or through immersion in the target language culture. Such students may have enrolled in language classes specifically to ensure that the learning experience is made more efficient and systematic. The teacher who ignores this expectation by encouraging learners simply to experience language is likely to frustrate and alienate them.

Used literatures:

- 1.Azar, B. (2007). Grammar-Based Teaching: A Practitioner's Perspective. TESL-EJ. 11(2). 1-12 Retrieved September 12, 2012 from <<http://www.tesl-ej.org/ej42/a1.pdf>>
- 2.Bradford, Arthur. (1973). Teaching English to Speakers of English. New York: Harcourt
- 3.Brown, H.D. (1980). Principles of Language Learning and Teaching. Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall.
- 4.Byrd, Patricia. (1998). Grammar from Context. In P. Byrd & J. Reid (Eds.), Grammar in the Composition Classroom: Essays on Teaching ESL for College-bound Students, 54-68. Boston: Heinle & Heinle.

O'SMIRLARNI MANIPULYATSION TA'SIRLARDAN PSIXOLOGIK HIMOYA QILISHNING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI

Ilmiy rahbar: **Nazarov Akmal Mardonovich**

Buxoro davlat universiteti Psixologiya kafedrası dotsenti

Fayzulloyeva Mohinur Sa'dullo qizi

Buxoro davlat universiteti magistranti

<https://doi.org/10.5281/zenodo.6298886>

Annotatsiya: Maqolada o'smirlarni psixologik himoya qilish jarayoni, manipulyatsion ta'sirlar va umumiy tarzda psixologik himoyaning mexanizmlari haqida fikr va mulohazalar, kichik tadqiqot natijalari keltirilgan bo'lib hozirgi kunda ushbu masalaning ilmiy va amaliyotdagi holati o'rganilgan.

Kalit so'zlar: psixologik tasir, psixologik himoya, manipulyatsiya, o'smirlar, shaxsiy himoya mexanizmlari

KIRISH

Shaxsiy himoya mexanizmlari, psixologik himoya avvalo odamning salbiy tajribalarini minimallashtirishga, odamlarning xatti-harakatlarini tartibga solishga, uning moslashuvchanligini oshirishga va ruhiyatini muvozanatlashga qaratilgan ongsiz ruhiy mexanizmdir. Boshqa tomondan, u ko'pincha shaxsiy rivojlanishga to'sqinlik qiladigan bazi omillarga ega.

Psixologik himoya mexanizmlarining aksariyati bolalik davrida shakllangan bo'lib, bolani yopishga, tashqi qiyinchiliklar va xavflardan yashirishga imkon beradi. Bolaning aqliy rivojlanishining asosiy hal qiluvchi omili oilaviy munosabatlardir, ularning buzilishi ko'pincha shaxsiyatning emotsional rivojlanishidagi disarmoniyaga, bolaning psixologik himoyasi gipertrofiyasiga, patopsixologiyaga olib keladi. Oilaviy tarbiya muhiti sharoitlari, oilaning ijtimoiy mavqei, uning a'zolarining kasbi, moddiy ta'minlanishi va ota-onalarning ta'lim darajasi ko'p jihatdan bolaning ruhiy salomatlik darajasini belgilab beradi.

Psixologik himoyalani va kurash mexanizmlarini shakllantirish muammosini o'rganishning dolzarbligi va ahamiyati, shuningdek, shaxsning rivojlanishi va sotsializatsiya jarayoniga ta'sir ko'rsatadigan jamiyatdagi hozirgi ijtimoiy-iqtisodiy, madaniy, siyosiy o'zgarishlar bilan bog'liq.

ADABIYOTLAR SHARHI

O'smirlarda psixologik himoya mexanizmlarini o'rganish uchun tadqiqot o'tkazildi.

Ushbu mavzuda Raigorodskiy V.K. tomonidan tahrir qilingan "Shaxsiyat psixologiyasi", A.Freydning "O'zini himoya qilish va himoya qilish mexanizmlari", E. S. Romanova va L.R. Grebenshchikovaning "Psixologik himoya mexanizmlari", "Psixologik himoya tushunchasi". Z.Freyd va K.Rojers tushunchalarida "Jurbin VI va boshqa ko'plab ilmiy nashrlar va davriy nashrlarda ilmiy ishlar va adabiyotlarda asosli fundamental tadqiqotlar amalga oshirilgan E.V.Sidorenkoning ishida ko'rsatilgan **psixologik ta'sir** –Bu boshqa shaxsning holatiga, fikrlariga, his-tuyg'ulariga va harakatlariga faqat psixologik vositalar yordamida ta'sir qilish, unga ushbu ta'sirga javob berish huquqi va vaqtini berish. Shu bilan birga, bor *ta'sirning*

tashabbuskori (birinchi bo'lib ta'sir o'tkazishga harakat qilgan kishi) va *ta'sir manzili*(bu urinish kimga qaratilgan bo'lsa). Psixologik ta'sirning ko'plab turlari mavjud (1-jadval)¹.

Rus psixologiyasida odamga ta'sir qilish strategiyalarining tipologiyasi o'zaro munosabat sub'ekti yoki ob'ekti sifatida muloqot sherigiga bo'lgan munosabatiga asoslangan deb hisoblanadi. G.A.Kovalev tasnifiga ko'ra, real hayotda inson quyidagi uchta asosiy strategiyani namoyon qiladi: imperativ, manipulyativ va rivojlanish.

TADQIQOT METODOLOGIYASI VA EMPIRIK TAHLIL

Hozirgi vaqtda psixologik himoya-bu odam o'zining ichki tuzilishini, ongini tashvish, uyat, ayb, g'azab, shuningdek, to'qnashuv, umidsizlik va boshqa xavfli vaziyatlardan himoya qilish uchun ongsiz ravishda murojaat qiladigan har qanday reaksiya.

Himoya mexanizmlarining o'ziga xos xususiyatlari quyidagilar²:

A) himoya mexanizmlari ongsiz;

B) himoya mexanizmi ishining natijasi shundaki, ular ongsiz ravishda sub'ekt bilan bitim tuzilgan voqelikni buzadi, almashtiradi yoki soxtalashtiradi. Boshqa tomondan, insonning voqelikka moslashishida himoya mexanizmlarining o'rni bor ijobiy tomoni beri ba'zi hollarda ular odamni haqiqatning haddan tashqari talablariga yoki odamning o'ziga nisbatan haddan tashqari ichki talablariga moslashtirish vositasidir.

- Manipulyatsiya-bu psixologik ta'sirning bir turi, uni mohirona bajarish boshqa odamning niyatlarini ochiq qo'zg'atishga olib keladi, bu uning mavjud istaklariga to'g'ri kelmaydi.

Psixologik ta'sir turi sifatida manipulyatsiya belgilangan maqsadga erishishga yordam beradi. Biroq, ta'sir qilish usullaridan noto'g'ri va savodsiz foydalanish istalmagan oqibatlariga olib kelishi mumkin ta'sir ob'ekti shaxsning shaxsiyatsizlanishi, uning individual psixologik xususiyatlarini yo'q qilish yoki hatto aqliy va jismoniy jihatdan yo'q qilish.

Manipulyatsiya shaxslararo munosabatlarning tarkibiy qismi bo'lib, o'zini namoyon qilmaydi. Manipulyatsiyaning paydo bo'lishi uchun sharoitlarni faollashtiradigan odamlar bor. Shu munosabat bilan, muvaffaqiyatli manipulyatsiyaga yordam beradigan shaxsiy xususiyat ajralib turadi - Makiavelizm. Rus psixologiyasida "makiavellizm" tushunchasi ko'pincha manipulyatsiya qilish qobiliyati va moyilligi bilan almashtiriladi.

2.6 -jadval

Psixologik ta'sir turlari³

Ism	Ta'sirning tavsifi
E'tiqod	Boshqa shaxsga (yoki bir guruh odamlarga) o'z hukmini, niyatini yoki qarorini o'zgartirish uchun ongli ravishda ta'sir qilish. Bunday holda, tashabbuskor ishontirish maqsadini aniq belgilaydi va uni qabul qiluvchiga yo'naltiradi
O'zini reklama qilish	Maqsadlarini e'lon qilish va qadrlash uchun ularning malakasi va malakasini tasdiqlovchi dalillarni taqdim etish. Yangi lavozimga

¹ Romanova E. S. Psixodiagnostika - "Butrus" 2005 yil 55-b

² Shaxsiyat psixologiyasi. 1 -jild. O'quvchi. Raigorodskiy tahririda V.- K. Rostov-na-Donu, "BAHRAX-M", 2011 yil.

³ D. Zigler. Shaxsiyat nazariyalari. - SPb., "Piter", 2002 yil

	tayinlashda va saylovlar sharoitida va hokazolarda oqlanadi.
Taklif	Boshqa shaxsga (yoki bir guruh odamlarga) ularning holatini, biror narsaga munosabatini va muayyan harakatlarga moyilligini o'zgartirish uchun ongli yoki ongsiz asossiz ta'sir qilish.
Infektsiya	O'z holatini yoki munosabatlarini (o'zaro ta'sir jarayonida) ushbu holat yoki munosabatni qabul qilgan boshqa shaxsga (yoki odamlar guruhiga) o'tkazish
	O'ziga o'xshash bo'lish istagini uyg'otish qobiliyati. Bu qobiliyat ongsiz ravishda o'zini namoyon qilishi va ma'lum bir maqsadda (ixtiyoriy) ishlatilishi mumkin.
Shakllanish yaxshilik qiladi	Tashabbuskorning o'ziga xosligi va jozibadorligini ko'rsatish, qabul qiluvchiga xushmuomalalik bilan baho berish, unga xizmat ko'rsatish va boshqalar orqali qabul qiluvchining o'ziga beixtiyor e'tiborini jalb qilish.
	Ta'sir tashabbuskorining ehtiyojlari yoki istaklarini qondirish uchun murojaat bilan adresatga murojaat qiling
Majburlash	Adresantdan kerakli xulq-atvorni olish uchun nazorat qilish (provokatsion) qobiliyatlardan foydalanish tahdidi. Qayerda <i>nazorat qilish qobiliyatlari</i> - bu adresatni har qanday imtiyozlardan mahrum qilish yoki uning hayoti va ish sharoitlarini o'zgartirish vakolati va hokazo.
Buzg'unchi	Shaxsning shaxsiyati haqida rad etuvchi yoki haqoratli mulohazalarni bildirish, shuningdek, uning xatti-harakatlari va xatti-harakatlarini qo'pol tajovuzkor hukm qilish, haqorat qilish yoki masxara qilish. Bu tanqid odamga "yuzini qutqarishga" ruxsat bermaydi, kuchlarini asosan salbiy his -tuyg'ularga qarshi kurashishga yo'naltiradi, odam o'ziga bo'lgan ishonchini yo'qotadi.
Manipulyatsiya	Adresantning ma'lum holatlarni boshdan kechirishga, qarorlar qabul qilishga va tashabbuskorning o'z maqsadlariga erishishi uchun zarur bo'lgan harakatlarni bajarishga bo'lgan yashirin istagi.

E.V.Sidorenkoning fikricha, bu tasnif har ikki tomonning ta'sir qilish tajribasi fenomenologiyasi talablariga javob beradi. Shunday qilib, halokatli tanqid tajribasi ishontirish tajribasidan sifat jihatidan farq qiladi.

NATIJALAR

Tadqiqotlar tahliliga ko'ra quyidagi natijalar yuzaga keldi:

Manipulyativ ta'sirning asosiy tarkibiy qismlari quyidagilardir:

- axborotni maqsadli ravishda o'zgartirish (buzish, yashirish); ta'sirni yashirish;
- ta'sir maqsadi, ya'ni. ta'sirlangan ruhiy tuzilmalar; robotlashtirish

O'smirlik davrida psixologik himoya mexanizmlarini o'rganishga psixologik jihatdan yondashganda Plutchik-Kellerman-Conte "LIFE STYLE INDEX" usuli yordamida tadqiqot

o'tkazish mumkin. Psixologik himoya tizimining ierarxiyasini o'rganish uchun 8 ta asosiy psixologik himoyaning kuchlanish darajasini o'rganib chiqdi⁴.

Empirik tadqiqotlar natijasida o'smirlik davrida psixologik himoyaning dominant mexanizmi inkor etilishi aniqlandi. Bu 53,57% sub'ektlarda ustunlik qiladi. Reaktiv ta'lim 10,75% o'rganilgan o'smirlarda ustunlik qiladi. Ratsionalizatsiya-sub'ektlarning 7,14 foizida. Ko'chirish -14,29% respondentlarda. Regressiya va almashtirish har birining atigi 3,57 foizida ustunlik qiladi. Proektsiya-o'rganilgan o'smirlarning 7,14% da.

Yuqoridagilardan xulosa qilish mumkinki, o'smirlik davrining psixologik himoyalanişida maqsadga muvofiq yangi va mukammal mexanizmi yaratilmagan.

XULOSA VA MUNOZARA

Yuqoridagi tahliliy materiallar va fikrlardan shuni xulosa qilish mumkinki, o'smirlik davrida psixologik himoyaning asosiy mexanizmi obyektning shaxsiy xarakter omillari asosida inkor qilinadi. Ammo bunga qaramay doimo o'smirlarni umuman olganda yoshlarni himoya qilish va ularga doimo psixologik xizmatlarni ko'rsatish hardim asosiy masala bo'lib qoladi.

ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Romanova E. S. Psixodiagnostika - "Butrus" 2005 yil
2. Shaxsiyat psixologiyasi. 1 -jild. O'quvchi. Raigorodskiy tahririda V.- K. Rostov-na-Donu, "BAHRAX-M", 2011 yil.
3. D. Zigler. Shaxsiyat nazariyalari. - SPb., "Piter", 2002 yil
4. Psixologiya. Tahrirlangan N. R. Krilova - M., "Akademiya", 2003 yil
5. O'z-o'zini anglash va shaxsiy himoya mexanizmlari. O'quvchi.-Samara "BAHRAX-M" 2010 yil
6. Hayot tarzi indeksining psixologik diagnostikasi (shifokor va psixologlar uchun qo'llanma). Vasserman tahriri ostida - SPb., PNI, 1999.

⁴ <https://mbukckslg.ru/uz/psihologicheskaya-zashchita-podrostkov-oprosnik-plutchika-kellermana-konte.html>

O'SMIRLARDA KASB TANLASH MOTIVATSIYASI SHAKLLANISHINING IJTIMOIY PSIXOLOGIK TAMOYILLARI

Ilmiy rahbar: Sh.R.Baratov

Psixologiya fanlari doktor, professor. Buxoro Davlat Universiteti

Abdullayev Shahzodjon Zokirjonovich

Buxoro Davlat Universiteti magistranti

<https://doi.org/10.5281/zenodo.6298892>

Annotatsiya: Ushbu maqolada o'smirlar, xususan maktab bitiruvchilari va kasb tanlash yoshidagi yoshlarning ushbu tanlov jarayonidagi yuzaga keladigan muammolari va ularning kasbiy psixologiya fani yordamida echis masalalari tahlil qilingan va ushbu masalaning psixologik tamoillariga to'xtalib o'tilgan.

Kalit so'zlar: kasb, qiziqish, motiv, tanlov moyillik, faoliyat, optatsiya, adept, adaptant, internal, Kudryavtsev, Klimov.

KIRISH

Har bir insonning kasbiy shakllanishi va mutaxassis sifatida kamolga etishini uning hayot yo'lidan ayri holda tasavvur etib bo'lmaydi. Psixologik manbalar va adabiyotlarda ta'kidlab o'tilganidek, kishining kasbiy shakllanishi butun hayoti davomida kechadigan jarayon bo'lib uning yoshiga hamda shaxsining taraqqiyotiga mos holda boradi. Kasbiy faoliyat sohasidagi muvaffaqiyat va mataxassisining mahorat darajasiga erishish sur'ati uning kasb tanlash motivlari bilan o'zaro aloqadordir.¹

Inson bolasi voyaga etgach o'z qiziqish va qobiliyatlariga ko'ra biror kasb yoki hunarni tanlaydi. Har bir inson hayotida kasbiy faoliyat muhim ahamiyatga ega. Chunki, kasbiy faoliyat uzoq vaqt davomida inson hayotining ajralmas qismiga aylanib qoladi. Psixologik tadqiqotlarning natijasiga ko'ra ham odamlarning salomatligi hamda o'zini baxtli his etish darajasi uning tanlagan kasbi bilan uzviy bog'liq ekan.

ADABIYOTLAR SHARHI

Mavzuga oida o'zbek va xorijiy olimlarning ko'plab ilmiy ish va tadqiqotlari olib borilgan bo'lib, jumladan ular orasida o'smirlar, umuman olganda ish qobiliyatiga ega shaxslar kasbiy tanlovida texnik qobiliyatlar testi muhim o'rin egallaydi. Texnik qobiliyatlar deganda murakkab intellektual qobiliyatlar tushuniladi. Bu qobiliyatlar o'z ichiga keng tasavvurlar, texnik salohiyat va sensomotor malakalarini qamrab oladi. Texnik qobiliyatlar testi injenerlar, mexaniklarni kasbiy tanlovida keng doirada qo'llaniladi. Bu borada A.A.Beknet va Minnesotski testlari keng tarqalgan.

Maxsus qobiliyatlarning so'nggi guruhiga A.Anastazi kasbiylashgan qobiliyatlarni kiritadi. Ularni o'lchash uchun tuzilgan testlar faoliyatning ma'lum kasb sohasida shakllantiriladi. AQShda Minnisota shtatida konselariya testi keng ommalashgan bo'lib, tartibni qabul qilish tezligi, ishbilarmonlik atamalar ro'yxatini bilishi, eshitishi, xabardorlik, savodxonlik chiroyli nutqqa egalik kabi qobiliyatlarni aniqlab beradi.

TADQIQOT METODOLOGIYASI VA EMPIRIK TAHLIL

¹ Haydarov F. Xalilova N. Kasb psixologiyasi T. 2010.

Kasbiy tayyorgarlikka ega bo'lgan o'quvchilar oldida ishga joylashish muammosi paydo bo'ladi. Kishilarning individual-psixologik xususiyat-larini kasb talablari bo'yicha kasbiy tayyorgarligiga mosligini aniqlash uchun qator mutaxassisliklar bo'yicha kasbiy tanlov o'tkaziladi. Uning bajarilishi bir qancha muammolarni keltirib chiqaradi ya'ni unga ko'ra kasbning normativ tavsiflarini belgilab olish psixologik xususiyat va sifatlarini aniqlash lozim. Psixologiya fanida kasbiy shakllanish jarayonini davrlashtirishning bir necha variantlari ishlab chiqilgan. T.V. Kudryavtsev shaxsning kasbga munosabati va faoliyatni bajarish darajasi mezoniga ko'ra, kasbiy shakllanishning quyidagi bosqichlarini ajratib ko'rsatgan:²

- 1) kasbiy moyillikning paydo bo'lishi;
- 2) kasbiy ta'lim va kasbiy faoliyatiga tayyorgarlik ko'rish;
- 3) kasbiy faoliyatga kirishish, jamoada o'z o'rnini toppishga intilish;
- 4) kasbiy mehnatda shaxsning o'zini to'liq namoyon etishi.

E. A. Klimov insonni mehnat sub'ekti sifatida talqin etib kasbiy yo'nalgan davrlashtirishni quyidagicha asoslab bergan:

1. O'yindan oldingi bosqich (4 yoshgacha bo'lgan davr)-kishining keying rivojlanishi va mehnatga kirishuvi uchun asos bo'lgan idrok qilish vazifalarini o'zlashtirish;
2. O'yin bosqichi (5-8 yosh)-inson faoliyatining "asosiy mazmuni"ni o'zlashtirish;
3. O'quv faoliyatini o'zlashtirish bosqichi (8-12 yosh)-faoliyatni rejalashtirish, o'zini-o'zi nazorat va taxlil qilish;
4. Optatsiya bosqichi (12-17 yosh)-kasb-hunar ta'limi muassasalarida kasb tanlash davr;
5. Adept bosqichi (17-20 yosh)-tanlangan ixtisoslik bo'yicha kasbiy tayyorgarlik;
6. Adaptant bosqichi (20-23 yosh)-kasbning ichiga kirish va unga ko'nikish;
7. Internal bosqich (23-26 yosh)-kasbiy tajriba to'plash;
8. Kasbiy mahorat bosqichi-mehnat faoliyatini malakali bajarish;
9. Obro`-e'tibor bosqichi mutaxassis tomonidan yuqori malakani o'zlashtirish;
10. Ustozlik bosqichi-mutaxassis tomonidan kasbiy tajribani shogirdlarga berish, o'z maktabini yaratish.

NATIJALAR

Yuqoridagi masala yuzasida olib borilgan tahlillar natijasida shunday fikrga kelindiki, kasb tanlash inson uchun muhim muammolardan biridir. Qiziqish va moyillik faoliyat jarayonida shakllanadi va o'zgarib boradi. Kasb tanlash arafasida turgan inson shaxsining mazkur sohadagi qanchalik mos ekanligi faqatgina ushbu faoliyat jarayonidagina aniqlanadi. Ushbu mavzuga ilmiy yondashish asnosida kasbiy psixologiya fanining tarkibiy qismlari va manbalari ham o'rganib chiqildi³.

Kasbiy psixologiyaning asosiy konseptual qoidalari quyidagi jadvalda aks ettirilgan.⁴

1-jadval

Asosiy tushunchalar	Konseptual qoidalari
Kasbiy shakllanish	Kasbiy shakllanish–bu shaxsning kasb tanlash jarayonidagi kasbiy ta'limga tayyorlanish, shuningdek

² Кудрявцев Т. В. Психология профессионального обучения и воспитания. М.,1997.

³ <https://www.google.com/search>. Климов Е. А. Как выбрать профессию. М.: Провещение, 1990.

⁴ Haydarov F. Xalilova N. Kasb psixologiyasi T. 2010. 55-b

	kasbiy faoliyat jarayonidagi rivojlanish hisoblanadi .
Kasbiy shakllanish bosqichlari	Kasbiy shakllanish-getroxron jarayon bo'lib, ayrim paytlarda pasayish va sakrash xususiyatiga ega. Individning shaxsiy va kasbiy rivojlanish omillarining o'zaro aloqalariga ko'ra kelishmovchilik va inqirozlar kiritiladi. Bu individual to'laqonli jarayonini ijtimoiy vaziyat va asosiy faoliyat bilan bog'liq bosqichlarga ajratish mumkin. Ular sirasiga kasbiy tayyorgarlik, kasbiy adaptatsiya, birlamchi va ikkilamchi professionalizatsiya va kasbiy mahoratlar kiradi.
Kasbiy shakllanish turlari	Kasbiy shakllanish yo'li va tezligi bir guruh omillar bilan belgilanadi. Ularga yosh, individual-psixologik, kasbiy texnologik va ijtimoiy-iqtisodiy omillarni kiritish mumkin.
Kasbiy rivojlanish	Kasbiy rivojlanish – bu yo'nalish salohiyat va muhim kasbiy sifatlarning boyib borishi, mehnat faoliyati samaradorligini oshirib borish bilan belgilanadi.
Kasbiy shakllanishining psixologik jihati .	Shaxsning kasbiy rivojlanish va kasbiy jihatidan o'zini topa olish uchun o'z ustida ishlashi va turli masalalarni hal qilish uchun bor kuchini sarflash, shart-sharoitlar hamda imkoniyatlar yaratish, kasbiy va shaxsiy rivojlanishdagi destruktiv an'analarni o'zlashtirishda kishilarga psixologik madad va yordam ko'rsatish.
Kasbiy jihatdan o'zini anglash	Insonning kasbni psixologik imkoniyatlarini kasbiy faoliyat mazmuni va talablari bilan bo'lgan jihatlarini mustaqil anglab olishi, shuningdek ma'lum ijtimoiy-iqtisodiy vaziyatda bajarila-digan ishidan ma'no topishi.
Kasbiy jihatdan o'zini asray olish.	Inson shaxsiga yo'naltirilgan mahsuldor kasbiy faoliyatda doimiy o'zini-o'zi o'zgartirib turishi, tayyorgarligi va kasbiy imkoniyatini o'zini ruyobga chiqarishi, kasbiy hayotini boshqara olishi, kasbiy rivojlanish va lavozimda ko'tarilishdagi destruktiv vaziyatlarni engib o'tish bilan bog'liqdir .
Professionalizatsiyalashuv destruksiylari	Professionalizatsiya jarayonidagi miqdor va sifat o'zgarishlar, shaxsning rivojlanishi va deformatsiyasi bilan kuzatiladi.
Kasbiy o'zini-o'zi faollashtirish	Shaxsning kuchini faollashtirish yo'li bilan kasbiy rivojlanishni tezlashtirish, normadan ortiq kasbiy faoliyatni namoyon etish, shuningdek turli xil psixotexnologiyalarda qatnashish va boshqalar.
Kasbiy ijtimoiylashuv	Kasbga kirib borish va uni egallashda kasbning ijtimoiylashuvi kuzatiladi; ya'ni, kasbiy ta'rifikatsiyada o'z o'rnini topish, kasbiy imkoniyatini ishlab chiqish, kasbiy identifikatsiyani shakllantirish.

XULOSA VA MUNOZARA

Bir so'z bilan aytganda shaxsda kasbiy o'zligini anglash shakllanishini kasbiy mahoratning vujudga kelishidagi asosiy mezonlardan biri sifatida ham bir nechta bosqichlarni ajratish mumkin:

✓ Kasblar olami haqidagi aniq-ko'rgazmali tasavvurlarning paydo bo'lishi davri. Bu davr 2,5-3 yoshdan boshlanib 10-12 yoshgacha bo'lgan davrni o'z ichiga oladi. Taraqqiyot davomida bolaning ongida kasblar olami haqidagi turli-tuman tasavvurlar shakllanib boradi. Boshlang'ich ta'limda esa etakchi o'quv-biluv faoliyatida o'quvchining kasblar haqidagi tasavvuri yanada kengayib boradi.

✓ O'zini kasbiy bilish davri. Ko'plab kasblar haqidagi tasavvurlarni o'zlashtirib olgach, o'quvchi ularni u yoki bu shaklda qo'llay olishi kerak. Kasblar haqida etarli bilim, ko'nikma va tayyorgarlikka ega bo'lmaganlari sababli ba'zi o'quvchilar o'zlarini biror kasbiy sohada namoyon eta olmaydilar. Biroq ularda yangi etakchi faoliyat tengdoshlari bilan muloqot jarayonida o'zini bilishga bo'lgan ehtiyoj yanada kuchli namoyon bo'ladi.

✓ O'zini kasbiy aniqlash davri. Ushbu bosqichda kasbiy o'zlikni anglash yakunlanadi. Bu davr maktabni tugatgandan keyin ham davom etishi mumkin. O'quvchida kasbni o'rganishning aniq yo'nalishi, barqaror qiziqishlar, kasbning talablariga mos bo'lgan shaxs xususiyatlarining shakllanishi kuzatiladi.

ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Кудрявцев Т. В. Психология профессионального обучения и воспитания. М., 2000.
2. Karimjan Abduraximovich Mutalov, Movluda Karimjonovna Gulmatova "O'quvchilarni kasbga yo'naltirishning dolzarbligi" Pedagogical Education Cluster: Problems and Solutions Jurnal. 2022. 2-b
3. Haydarov F. Xalilova N. Kasb psixologiyasi T. 2010. 55-b
4. <https://www.google.com/search>. Климов Е. А. Как выбрать профессию. М.: Провещение, 1990.
5. Cyberleninka.ru, fayllar.org, arxiv.uz

VOYAGA YETMAGANLAR JINOYATCHILIGINING IJTIMOY-PSIXOLOGIK OMILLARI

Barnoyeva Yulduz Rasulovna

Buxoro davlat universiteti psixologiya yo`nalishi 1-bosqich magistranti

<https://doi.org/10.5281/zenodo.6298930>

Mamlakatimizning barcha jabhalarida amalga oshirilayotgan tub islohatlar hamda qadriyatlarimizning qayta tiklanayotganligi, milliy, madaniy va ma'rifiy meroslarimizdan xalqimiz hayotida, bolalar tarbiyasida keng foydalanilayotganligi kishilar o'rtasida mehr-oqibat, insoniylik, muruvvatlilik va olijanoblik kabi yuksak fazilatlarining shakllanishiga zamin yaratish bilan bir qatorda yurtimiz fuqarolari turmush faravonligining oshishiga, ularda ertangi kunga nisbatan bo'lgan ishonch hissining shakllanishiga xizmat qilmoqda.

Ona yurtimizda iqtisodiy va siyosiy sohalarda amalga oshirilayotgan keng qamrovli ishlar bilan bir qatorda, o'sib kelayotgan yosh avlodning ta'lim-tarbiyasi, ertangi kuni, jismoniy va aqliy jihatdan barkamol rivojlanishlari borasida ham kishini quvontiradigan darajadagi ishlar amalga oshirilmoqda.

Mustaqillikka erishilganidan so'ng, mamlakatimizda katta ijobiy o'zgarishlar ro'y berdi, o'z qadr qimmatimiz, milliy davlatchiligimiz, madaniyatimiz, tilimiz va dinimizni, milliy qadriyatlarimizni tiklab, jaxon xamjamiyatida o'zimizga munosib obro' e'tibor qozonishga erishdik, hayotimizning barcha soha va jabhalarini demokratlashtirish, mamlakatni modernizatsiya qilish, iqtisodiy va siyosiy sohalarni liberallashtirish jarayonlari yo'lida katta ahamiyatga ega bo'lgan qonun va qonunchilik normalari qabul qilindi, mamlakatimizda sud-huquq tizimini isloh qilishning mutlaqo yangi konsepsiyasi yaratildi.

Ammo, yurtimizda yoshlarimizning har tomonlama kamol topishlari uchun hukumatimiz va shaxsan yurtboshimiz tomonidan amalga oshirilayotgan tadbirlar va bu sohaga berilayotgan katta e'tiborga qaramasdan yoshlar o'rtasida giyohvandlik, alkogolizm, jinoyatchilik kabi jamiyatimiz uchun yot bo'lgan illatlar uchrab turibdi. YOshlar o'rtasida yuzaga kelayotgan bunday holatlar o'z navbatida Respublikamiz rahbariyati va keng ilmiy jamoatchiligining e'tiborini bu sohaga yanada oshirish zaruriyatini ko'rsatadi.

Ijtimoiy tartib-qoidlarni buzish ijtimoiy me'yorlardan og'ish xulqi bilan ham ifodalanadi. SHu boisdan ijtimoiy me'yorlardan og'ish tushunchasini ilmiy-nazariy jihatdan tahlil qilish voyaga yetmaganlarda jinoyatchilik xulqining ijtimoiy-psixologik omillarini ochib berishda muhim ahamiyat kasb etishi shubhasizdir.

Jinoyatchilik hodisasini bir butun deb oladigan bo'lsak, voyaga yetmaganlar jinoyatchiligi uning ajralmas, joiz bo'lsa asosiy qismi bo'lib hisoblanadi. CHunki, bolalik yoki o'smirlik yoshidan boshlangan qonunbuzarlik yoki jinoyatchilik ba'zan kishining butun umrini qamrab olishi mumkin. SHu boisdan bugungi kunda butun dunyo miqyosida voyaga yetmaganlar jinoyatchiligi muammosini har tomonlama tadqiq etish va uning oldini olish masalasi eng dolzarb masalalardan biriligicha qolmoqda. Mamlakatimizda ijtimoiy-siyosiy, ma'naviy muhitni barqarorlashtirishning muhim shartlaridan biri yosh avlodni har tomonlama etuk qilib tarbiyalashdir.

Voyaga yetmaganlar jinoyatchiligini ilmiy o'rganish borasida olib borilgan tadqiqotlarni kuzatar ekanmiz, bu muammo yuzasidan xilma-xil fikr-mulohazalar va qarashlar o'rtaga tashlanganligining guvohi bo'lamiz. Ma'lumki, insonning ma'naviy olami va xulq-atvoriga u

yashayotgan muhit va shart-sharoitlari doimiy ravishda ta'sir etib turadi. Uning ayrimlari kishiga to'g'ridan-to'g'ri ta'sir ko'rsatsa, ayrimlari bilvosita tarzda ta'sir qiladi.

Jinoyatchilik xulqining ijtimoiy-psixologik omillari deganda, eng avvalo makro va mikromuhit deb nomlangan ikki katta tushunchalarga izoh berib o'tish lozim bo'ladi. Jinoyatchilikning psixologik omillari esa jinoyatchi shaxsining individual-psixologik va yosh davri xususiyatlari jamlanmasi ma'nosida talqin qilinadi.

Makromuhit, ya'ni katta ijtimoiy qatlamdagi munosabatlar, xususan jamiyatning iqtisodiy munosabatlari, siyosiy xokimiyatning tashkil etilishi, jamiyatdagi siyosiy vaziyat, ijtimoiy ongning shakllari hamda kishilarning katta guruhlariga hisoblangan millat, siyosiy partiyalar, harakatlar, ijtimoiy va professional guruhlar va boshqalar asosida tashkil topadi. Mikromuhit esa shaxsga to'g'ridan-to'g'ri ta'sir qiluvchi, ya'ni insonni qurshab olgan muhitni, uning oilaviy muhitini, mehnat faoliyati, shart-sharoitlari, xizmat ko'rsatishi va dam olishini hamda u faoliyat ko'rsatayotgan mehnat jamoasi va turli xil ehtiyojlarni qondirish yo'lidagi muomala munosabatlarini qamrab oladi.

Makromuhitning jinoyatchilik xulqining kelib chiqishiga ta'siri to'g'risida gapirilganda avvalo jamiyatdagi ijtimoiy-iqtisodiy shart-sharoit, kishining turmush tarzi, ijtimoiy mavqei, jamiyatda tutgan o'rni to'g'risida to'xtalib o'tish lozim bo'ladi.

Jamiyatning iqtisodiy inqirozi kishilarning turmush tarziga, hayot kechirishiga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Bu kishilarni jamiyatda o'z o'rni, hayotini saqlab qolish uchun turli xil g'ayriijtimoiy xatti-harakatlarni bajarishga undaydi. Oqibatda bunday jamiyatda qonunning ustuvorligi yo'qoladi, turli xil qonunbuzarliklar, jumladan o'g'irlik, bosqinchilik, zo'rvonlik kabi jinoyatlar avjiga chiqadi. Mamlakatda siyosiy beqarorlikning hukm surishi, muayyan mafkura va g'oyaning yo'qligi ham turli xil qonunbuzarlikning kelib chiqishiga imkoniyat yaratadi.

Kuzatishlarimizga qaraganda, voyaga yetmaganlarning bezoriliklari ko'pincha o'zini ko'rsatish va ermak, ovunchoq sifatida, tengdoshlarini kuldirish, qiliqlar ko'rsatish ma'nosida sodir etiladi. O'smirning bu xildagi xatti-harakatlari ba'zan jamiyatga, kishilarga jiddiy putur etkazishi va jinoiy harakatga aylanishi mumkin.

SHaxsga tajovuz qilish jinoyatchiligi orasida voyaga yetmaganlarning nomusga tegish jinoiy harakatlarini alohida ko'rsatib o'tish lozim. Kuzatishlarimizdan ma'lum bo'lishicha, o'smirlar tomonidan bunday jinoiy harakatlar mastlik holatida, guruhiy ko'rinishda amalga oshiriladi. Bunday jinoyatlarning o'ziga xos jihatlardan biri hech qachon o'ziga yaxshi tanish bo'lgan xotin-qizlarda amalga oshirmasligidir. YA'ni, bunday jinoyatlar asosan notanish, davraga yangi taklif etilgan yoki ko'cha-ko'yda uchratib qolgan xotin - qizlarda sodir etiladi.

Voyaga yetmaganlarning bunday jinoiy harakatlarini tahlil qilganimizda, ular nafaqat jinsiy ehtiyojni qondirish, balki jinsiy tarbiya borasida yo'l qo'yilgan kamchiliklar tufayli sodir etilayotganligining guvohi bo'lamiz. Bunday bolalar va o'smirlar oilada jinsiy tarbiya borasida etarlicha tarbiya ko'rmaganliklari bilan ajralib turadilar. Ayrim o'smirlar o'zining bunday harakatlarini "erkak sifatida etilganliklari"ni ko'rsatish, namoyish etish ma'nosida ham sodir etayotganliklari kuzatiladi.

Bolalar va o'smirlar tomonidan garchand kam darajada bo'lsada tovlamachilik, firibgarlik jinoyatlari ham sodir etiladi. Bunday jinoiy harakatlar ko'pincha noto'liq oilalarda yoki ota-onasiz tarbiyalangan bolalar va o'smirlar tomonidan amalga oshirilganligi kuzatiladi. SHuningdek, bunday jinoyatlar kattalarning ishtirokida ularning ta'siri, yo'l-yo'riqlari asosida sodir etilayotganligining ham guvohi bo'lishimiz mumkin. Bolalar va o'smirlar o'rtasida

qanday jinoyat turlarining keng tarqalayotganligidan qat'iy nazar, ularda yosh davri xususiyatlarining ta'siri va o'rni mavjudligini ko'ramiz.

Voyaga yetmaganlar jinoyatchiligi kattalar jinoyatchiligi bilan taqqoslanganda ularning tor doira va mazmunga ega ekanligi, ya'ni jinoiy harakat mazmuni moddiy - tovar boyliklariga yo'naltirilganligi hamda turli xil mayda bezoriliklar bilan chegaralanayotganligi kuzatiladi. Jinoiy harakatni amalga oshirish usullarining sodda va oddiyliги bunday jinoyatlar bevosita voyaga yetmagan jinoyatchi tomonidan amalga oshirilganligidan dalolat beradi.

Voyaga yetmaganlarda jinoyatchilik xulqining motivlarini o'rganish maqsadida, o'zimiz tomonimizdan tuzilgan ijtimoiy-psixologik so'rovnomadani foydalandik hamda ichki ishlar bo'limi tomonidan voyaga yetmaganlar jinoyatchiligi bo'yicha qo'zg'atilgan jinoiy ish hujjatlarini tahlil qildik.

Tadqiqot natijalari bolalar va o'smirlar jinoyatchiligining quyidagi motivlari mavjudligini ko'rsatdi:

1. Moddiy va maishiy shart-sharoitga ega bo'lishga intilish, ochko'zlik mazmuniga ega bo'lgan jinoyatchilik xulqi motivi.
2. Do'stlari oldida obro' orttirish maqsadidagi jinoyatchilik xulqi motivi.
3. Qasos, o'ch olish va g'azab asosidagi jinoyatchilik xulqi motivi.
4. O'rtoqlari va kattalarga taqlid qilish asosidagi jinoyatchilik xulqi motivi.
5. Boshqa birovni himoya qilish maqsadida yuzaga keladigan jinoyatchilik xulqi motivi.
6. Boshqa jinoyat turini yashirish maqsadidagi jinoyatchilik xulqi motivi.
7. O'ziga xos sarguzasht qilishga intilish maqsadidagi jinoyatchilik xulqi motivi.
8. O'zini ko'rsatishga intilish (maqтанish) asosidagi jinoyatchilik xulqi motivi.
9. Boshqa kishilarning ta'siri ostida yuzaga keladigan jinoyatchilik xulqi motivi.
10. Anglanmagan jinoyatchilik xulqi motivlari.

Bolalar va o'smirlarda jinoyatchilik xulqining ijtimoiy-psixologik motivlarini o'rganish natijalaridan ma'lum bo'lishicha, sodir etilayotgan jinoyatlarning katta qismi, "Anglanmagan motiv" asosida amalga oshirilayotganligini kuzatish mumkin.

Jinoyatchilik xulqiga ega bo'lgan bolalar va o'smirlar shaxsida asotsiallik, ruhiy beqarorlik, o'zgaruvchanlik, gipertimlik, affektga moyillik, siklotomiklik xususiyatlarining yaqqol ifodalanganligidan kelib chiqib, ular shaxsini sog'lomlashtirishga harakat qilish maqsadga muvofiqdir. Bunda ular yashayotgan oila va ijtimoiy muhitni sog'lomlashtirish, shaxslararo sog'lom munosabatni vujudga keltirish ishlarini olib borish yaxshi natija beradi.

SHunday ekan, voyaga yetmaganlar jinoyatchiligining asosiy sabablari sifatida "bolalar va o'smirlar faoliyatini nazorat qilmaslik", "oilada bola tarbiyasiga e'tiborning susayishi" kabilar namoyon bo'lganligidan kelib chiqib, oilada va oiladan tashqarida bolalar va o'smirlar faoliyatini, bo'sh vaqtlarida nima bilan shug'ullanayotganligini nazorat qilish va oilada bolalar tarbiyasiga e'tiborni kuchaytirish maqsadga muvofiqdir.

TAVAKKAL XULQ – ATVORNING SHAXS RIVOJLANISHIDAGI TA’SIRI

Narzulloeva Salomatbonu Sunatulojevna

Buxoro davlat universiteti 1-bosqich magistranti

<https://doi.org/10.5281/zenodo.6298934>

O‘zbekiston Respublikasi bugungi kunda insonning huquq va erkinliklarini hamda ijtimoiy yo‘naltirilgan bozor iqtisodiyotini ta‘min etishga ajratilgan huquqiy davlat va ochiq jamiyat barpo etmoqda. Ushbu asosiy vazifani amalga oshirishda eng muhim bo‘lgan masala bu kelajak avlodni davr talabiga mos ravishda ongli, har tomonlama barkamol qilib tarbiyalash muhammosidir. Darhaqiqat, mazkur muammoni hal etish yo‘lida mamlakatimizda qabul qilinayotgan qarorlar, ulardan ko‘zda tutilgan asosiy maqsad bunyodkor va ijodiy faol, shaxsiy, kasbiy, ijtimoiy, siyosiy hayotda mustaqil ravishda o‘z yo‘lini, o‘rnini topa oladigan, istiqboldagi vazifalarni oldindan ko‘ra bilib, ularni hal etishda va mustaqil qaror qabul qilishga qodir bo‘lgan yoshlarni voyaga yetkazishdir.

Prezident SH.M.Mirziyoyev o‘z nutqida shunday deydi: “Har qanday odam ham endigina voyaga etib kelayotgan davrida jamiyatdan munosib o‘rnini topishi kerak. Aks holda bu narsa noxush oqibatlariga, ba‘zan esa og‘ir fojialarga, ijtimoiy larzalarga ham sabab bo‘ladi. Yosh yigit — qizlarimizning ishda, turmushda, oila va jamoa orasida o‘z o‘rnini topolmaslik holatlari ularning jamiyatda o‘z qadrini yo‘qotishiga olib keladi. O‘z qadriga, o‘z sha‘niga ega bo‘lmagan inson hayotda ko‘p — ko‘p to‘siqlarga duchor bo‘ladi, salbiy ta’sirlarga beriladi, uning shaxs sifatidagi yemirilishi ham tez kechadi”.

YOshlarga ta’sir etadigan salbiy omillar deganda Prezident, shubhasiz, diniy ekstremistik to‘dalar, turli jinoiy guruxlar, giyohvand moddalarni iste‘mol qiluvchilar yoki narkobiznes bilan shug‘ullanuvchilar kabi ayrim ijtimoiy kuchlar, oqimlar va xulq—atvor shakllarini nazarda tutadi. O‘smir va o‘spirinlar orasida bu kabi nojo‘ya xatti — harakatlarni qilish, ko‘p jihatdan, ularning yosh xususiyatlari bilan bog‘liq bo‘lib, ularda turli xavfli vaziyatlarda to‘g‘ri qarorga kela olmaslik, natijalari anglamagan holatlar, tuzatilishi qiyin bo‘lgan xatoliklarga yo‘l qo‘yish hollari kuzatilishi mumki. Bunday xavf — xatarlarga, shiddatli o‘zgarishlarga boy bo‘lgan o‘tish davrining muhim xususiyatlaridan biri **tavakkal xulq** — **atvorning** keskin ravishda namoyon bo‘lishidir. Aynan o‘smirlik davriga xos bo‘lgan anglanmagan tavakkalchilikka tayyorgarlikning kuchliligi ulardagi turli nomaqul ta’sirlarga beriluvchanlik xususiyatining yuzaga kelishiga sabab bo‘ladi.

Binobarin, o‘smir va o‘spirinlarda tavakkalchilikka tayyorlik xususiyatini ilmiy jihatdan o‘rganish muammosi muhim bo‘lib, ko‘pgina ilmiy — amaliy tadqiqotlar o‘tkazishni taqozo etadi. Darhaqiqat K.Star, K.Kumbs, YU.Kozeletskiy va B.Bremer kabi yirik chet el psixolog — mutaxassislari tomonidan tavakkalchilik masalasi keng ko‘lamda o‘rganilgan bo‘lib, ushbu tadqiqotlar tavakkal xulq—atvor xususiyatlari hamda ularni o‘lchash, bashorat qilish, ehtimoliy tavakkal xatti — harakatlarni matematik usulda isbotlab berish doirasida anchagina ilmiy muammolarni hal etilishiga xizmat qiladi.

O‘zbek tilining izoxli lug‘atlarida tavakkalchilikka uzoq muloxaza qilib o‘tirmay, “nima bo‘lsa bo‘lar, yo ostidan, yo ustidan” zaylida qilinadigan harakat deb ta’rif berilgan. Mazkur ta’rifning mohiyatiga e’tibor beriladigan bo‘lsak, “tavakkal” so‘zi insonning o‘ziga xos irodaviy harakatini ifodalashini anglash mumkin. Demak, ba‘zan inson muayyan hayotiy to‘siqlar yoki muammolarga duch kelganida amalga oshiradigan xatti —harakati “tavakkal” deb nomlanadi.

“Tavakkal” so‘zi fe‘lga aylantirib, o‘zbek tilida tez — tez ishlatiladigan tavakkal qilmoq tushunchasi hosil qilinadi. YA‘ni “tavakkalchi” so‘zini psixologik izohlaganda — inson shaxsiga xos bulgan xarakter xususiyati sifatida e‘tirof etilishi mumkin.

Tavakkal xulq — atvor ko‘pincha inson xayotiga xavf tug‘diruvchi vaziyatlar bilan bog‘liq bo‘lgani uchun ba‘zan “xavfli xulq — atvor” tarzida ham ishlatiladi. Bu ikki ibora orasidagi farq shundaki, birinchisi xulq — atvorning tasodifiy ravishda amalga oshirilishiga yoki “ichki ovozi”ga qarab biron — bir xarakterning tanlanishiga ishora qilsa, ikkinchisi bunday xulq insonning hayotiga ma‘lum darajada tahdid solishini, xavf — uyg‘otishini ifoda etadi.

Tavakkal xulq — atvor ko‘rinishlari o‘zbek xalq maqollarida ham o‘z aksini topgan bo‘lib, ijobiy tushuncha sifatida e‘tirof etilgan. Masalan: “o‘ychi o‘yiga etguncha, tavakkalchi ishini bitiradi”. Bu maqolga tavakkalchilik ijobiy xislat sifatida ta‘rif etilgan, ya‘ni tavakkalchilik xozirjavoblik, tez va teran fikrlash sifatlariga mujjassamlashtiradi. “Arslon bolasini tutmoq uchun, arslon uyiga kirmoq kerak” maqolida esa ko‘zlangan maqsadga erishish uchun xatarli yo‘llarda yurib, tavakkal qilish kerak degan fikr ilgari suriladi. Bulardan tashqari yana ko‘plab maqollarni keltirish mumkinki, ularda tavakkal qilish, tez, chaqqon xarakter qilish, zarur paytlarda qo‘rqmaslik, jasurlik kabi xislatlar ulug‘lanadi.

Tavakkalchilikning ijtimoiy va kasbiy faoliyatda idrok qilinishi masalasi alohida bir ijtimoiy — psixologik muammoni tashkil etadi. Quyidagi qiziqarli xayotiy vaziyatda tavakkalchilikning turli insonlar tomonidan xar xil tarzda idrok etilishini yaqqol ko‘rish mumkin. Aytaylik, ishlab chiqarish jarayonida baxtsiz tasodif ro‘y berdi va buning natijasida bir inson hayotdan ko‘z yumdi. Jamoatchilik direktorni korxonada o‘lim xavfi mavjudligida aybladi va direktor esa bunga javoban mashina xech qanday o‘limni keltirib chikarmasligini ta‘kidladi. Jurnalist direktorga kuyinib: “Axir, mazkur uskunada ishlayotgan inson halok bo‘ldi” — deb tanbex bersa, direktor: “Bu mashinada xech qanday xavf — xatar yo‘q edi, bu baxtsiz tasodifdan boshqa narsa emas”, — deb javob beradi. SHu vaziyatdan ko‘rinib turibdiki, har bir inson tavakkalchilikni o‘zicha, o‘ziga xos tarzda idrok etadi. Ko‘pgina bu kabi xayotiy vaziyatlarning tahlili shuni ko‘rsatadiki, insonlar real vaziyatlarda ikki asosiy o‘zgaruvchi omilni e‘tiborga oladilar. Bular — mag‘lubiyat ehtimoli va mag‘lubiyatdir. Biroq bizning nazarimizda bir vaqtning o‘zida ham shaxsiy ichki, ham vaziyatli tashqi omillar tavakkalchilikni baxolashda real mezon sifatida vujudga keladi .

Psixologlarning ilmiy g‘oyalariga ko‘ra tavakkal xatti — xarakterlarga undovchi bosh omil — kutilgan natijalarga erishish uchun qo‘yilgan maqsadlar sari intilishning sub‘ektivligidir. Boshqacha qilib aytilsa, sub‘ekt faoliyati qanchalik ko‘p kuch g‘ayratni talab qilsa, uning ahamiyati va qaror qabul qilish zarurati shunchalik oshadi.

Sub‘ektning individual va shaxsiy xususiyatlari bilan bog‘liq bo‘lgan, tanlov mezonlariga ta‘sir qiladigan mazkur omillarning alohida guruxi bu, avvalambor, tavakkal qilishga tayyorlikdir. Turli xil insonlar xavfli vaziyatlarda har xil xulq — atvorlarni namoyon qiladilar. Ba‘zilar xatarli vaziyatlarni aniq xis etsalar ham tavakkal qiladilar, boshqalar esa hatto muvaffaqiyat ehtimoli yuqori bo‘lsa ham kutishni yoki boshqa bir paytga qoldirishni afzal ko‘radilar. Demak, tavakkalchilikka tayyorlik bilan boshqa shaxsiy sifatlar va xususiyatlar o‘rtasida muayyan bir bog‘liqlik mavjuddir.

Maxsus tekshirishlardan ma‘lum bo‘lishicha, o‘smirlik davrida boshqa yosh davrlarga nisbatan tavakkalchilikka tayyorlik kuchliroq ifodalangan bo‘lar ekan. Bu esa boshqa yosh davrlarida yoshlar ongining bir pog‘ona yuqori ko‘tarilib, ularda vazmiilik, har ishda

ehtiyotkorlik kabi xususiyatlarning paydo bo'lishi bilan tushuntiriladi. Daliliy ma'lumotlarning guvohlik berishicha, o'g'il bolalarda qiz bolalarga nisbatan tavakkalchilikka tayyorlik xususiyati kuchliroq ifodalangan. Bu holatni erkak jinsining inson evolyusiyasi hamda ijtimoiy taraqqiyotida tutgan o'rni bilan bog'liq ravishda tushuntirish mumkin bo'lsa kerak. Tavakkalchilikka tayyorlik xususiyati shaxsning boshqa xarakter xususiyatlari bilan birgalikda yaxlit voqelik sifatida, ularga bog'liq ravishda yosh ulg'ayishi bilan shakllanib, sayqal topib boradi.

SOCIO-PSYCHOLOGICAL ASPECTS OF INTERNET ADDICTION AMONG STUDENTS

Nozimov Jakhongir Tokhirovich

Master's degree from Bukhara State University

Academic leader: M.N. Usmanova

**Candidate of Psychological Sciences, Associate Professor. Bukhara State
University**

<https://doi.org/10.5281/zenodo.6298965>

Annotation: We live in an era where the value of high technology is very high. The Internet has become an integral part of our lives. He absolutely conquered all spheres of life. For now, you cannot imagine any mobile device or computer without the Internet. Sometimes you will be surprised at how people lived without them a few years ago and how they became accustomed to it for a short time. The relevance of the topic of this article is that social networks are becoming more and more. To date, they have mastered all the free time of youth and children. In this article, opinions and comments are made about the psychological state of internet dependence among students and young people.

Keywords: Internet, youth, students, psychology, social networks, dependence on Internet, wasted time.

Some scientists seriously deal with the problem of dependence on the Internet and, in particular, dependence on social networks. Every day millions of people spend their free time on the Internet: to search for a job, to get acquainted with new people, to communicate with friends, colleagues, to themselves the necessary information search, to share their knowledge with others and to receive new ones. Now you rarely see young people watching the news. Many have become accustomed to the fact that any information they need can be found on the Internet, and for this they do not need to make a lot of effort. For example, you do not need to go to the library and sort the literature. You can sit at home at the computer with a cup tea, write down what you need in the search field, and the Internet will give you thousands of results. The fact of internet dependence also says that more than half of young people need to access the website at least once a day, and almost a quarter of adolescents access social networks several times a day (from the report).

A person escapes from his problems and goes directly to social networks, where he can forget about it and think of a new life, a new name, "get rid of". Man begins to perceive his "ideal world" as part of reality and does not see the boundaries between them. A person creates his own new image, having loaded himself with qualities that he may not have in life at all. For example, a humble, self-absorbed person in a social network can manifest himself as a friendly, open person. In the Virtual world, a person can show himself as a self-sufficient person who does not need anything, he can meet his spouse, who, as he seems to himself, can be very far away from him. Often, this "virtual image" has nothing to do with the person himself who is looking for what is missing in real life in social networks, so this "ideal life" will be more expensive for him than real.

Many young people cannot do without virtual communication, completely forgetting about communication in real life. Often people can see such a picture on their phones without stopping, for example, in public places, on the street, even when they meet with friends. Over time, a certain reflex develops, a person begins to constantly check his mail in the hope that someone will write to him or visit his page. A person begins to get attached to it. For him it will be important not only to show how he lives, but also to see how others live. Now it's not just for a memorable album, where you can save the important moments of your youth life, but also to place them all on the social network, and then start taking pictures to see who your photos really like and read the reviews of friends and acquaintances. Acquaintances or friends post photos from the wedding, graduation, travel, curiosity begins to prevail, no one wants to miss interesting news, learn something new from the life of friends. Having browsed the photos one by one, one page, the second, the third sheet, the person forgets about the time.

Today there are such "loyal" users who sit Day and night in social networks. In the morning at work or at school, they first go to check their mail, sometimes they spend more time than in the main business. When going home or to work, in the queue, when eating, they use a phone or, for example, a tablet to access social networks. In the evening, returning home, they again sit at the computer, and in the morning everything starts anew. It is worth noting that such people are very fond of lighting their whole life in social networks, that is, with the help of statuses. Statuses change not only according to the type of activity, for example, "eating", "sleeping", "going to work", but also depend on the emotional experiences of this person. The human condition described above is partly reminiscent of dependence on alcohol or, for example, on drugs, from which we can say that dependence on social networks is a disease of young people.

Being constantly on social networks is not the best activity for our brain. This cannot be called some kind of full-fledged mental labor. A person spends his free time simply in vain, instead of this, for example, it is possible to read a book or take a walk with friends. When looking at the news tape of friends or their photos, a person does it quickly and does not think about the incoming data flow. Also, putting information about yourself, for example, a mobile phone number, age, address, personal photos on a public display, a person can fall into the trap of fraudsters. Intruders can disrupt your account and get the necessary information from your correspondence with your parents, friends or acquaintances. Despite all the negative aspects of being in social networks, there are also pros. But first of all, it is necessary to know when to stop and use it wisely. In social networks, there is nothing bad about meeting and getting acquainted with new people, you can find similar people and talk on common topics, find relatives, listen to music or watch movies. Communication on the internet can increase a person's self-esteem and importance. The main thing is not to forget that this is just a secondary connection, the main thing is communication in real life. The possibilities of the Internet are almost endless, the only thing that the global network can never replace is the pleasure of live communication, the pleasure of letters written with the hands of a friend or a loved one, and sitting in front of other people. Flashing screen you can never go out on a picnic with your friends in real life. This, of course, is a big disadvantage of the network, but at the same time it is a big advantage, because you cannot go to virtual reality forever, after all, we are not machines, we are living people. In conclusion, it should be noted that social networks occupy more time of youth, they replace real communication and hobbies.

In conclusion. Despite the fact that they have positive sides, it should be noted that social networks often have a bad effect on the learning and learning process itself, but there are exceptions. Therefore, you need to control the time spent on the internet, it is important to know the limit and not to cross it, otherwise it will turn out against you. I think many will agree with me, there is a lot of information on the Internet, especially for the younger generation, which cannot be read and even seen! Children stop reading books, the circle of communication of adolescents is reduced: they are limited to virtual communication in chat and forums, aggressiveness among young people is growing rapidly, this is due to excessive and sometimes painful enthusiasm for computer games. All this leads to a gradual degradation of the individual.

REFERENCES:

1. Brown S. "Mosaic "and" World Wide Web " to access the internet: Per. C English-M .: Mir: Malip: SK Press, 1996 . 167.P
2. Gilster P. New Internet navigator: Per from English. - Kiev: Dialectics, 1996 .-- 495.P
3. Kent P. Internet / Translation. C English V.L. Grigoryev. - T: Computer, unit, 2006 year.
4. Kolesnikov O.E. Internet for business people. - T: MCF. To publish. "Yauze" company, 2007.

BO`LAJAK PSIXOLOGLARNING MATEMATIK KOMPETENTLIGINI OSHIRISHNING PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI

Toxirova Nasiba Kobilovna

Buxoro Davlat Universiteti magistranti

<https://doi.org/10.5281/zenodo.6298973>

Annotatsiya: Ushbu maqolada bo`lakaj psixologlarning kompetentligi, matematik kompetentligi, uning psixologik xususiyatlari, yo`nalishlari, alohida holatlar va o`ziga xosligi borasida fikrlar, tahlillar ko`rib chiqiladi.

Kalit so`zlar: Psixolog, kompetentlik, matematik, kasb, tushuncha.

Bo`lajak psixologlar ta`limini har tomonlama to`g`ri amalga oshirish bugungi kunning dolzarb masalalaridan biri hisoblanadi. Bunda bo`lajak psixologlarning matematik kompetentligi asosiy yo`nalishlardan biri bo`lib xizmat qiladi.

V.A.Adolf kasbiy kompetentlikni quyidagicha aniqlagan: kasbiy kompetentlik - bu mahsuldor pedagogik faoliyatga nazariy, metodologik, predmetli, psixologo-pedagogik va texnologik tayyorgarlikni o`z ichiga olgan umumlashgan shaxsiy ta`limdir. U o`qituvchining kasbiy kompetentligi tuzilmasida predmetli, metodik, metodologik, psixologo-pedagogik tashkil etuvchilarni ajratgan. Uning fikridan kelib chiqqan holda shuni ta`kidlash mumkinki, to`laqonli kasbiy kompetentlik faqatgina harakatchan va yangilikka intiluvchi o`qituvchidagina namoyon bo`lar ekan. V.A. Adolf kompetensiyani ob`yektiv sharoit, ya`ni bo`lajak o`qituvchining huquqi, burchi va javobgarligi sifatida talqin etgan. Matematik kompetensiya bo`lajak psixologiya o`qituvchisi uchun kasbiy kompetensiyaning tashkil etuvchisi sifatida predmetli kompetensiya bo`lib hisoblanadi.¹

V.I. Baydenko «kasbiy kompetentlik» tushunchasini quyidagicha tavsiflagan:

- o`z mutaxassisligi bo`yicha faoliyat yuritish uchun zarur bo`ladigan bilim, ko`nikma, malaka va qobiliyatlarga, kasbiy muammolarni qisman hal etishda bir vaqtda avtonomlik va egiluvchanlik xususiyatlariga ega bo`lish;

- kasbiy shaxslararo muhitda hamkasblar bilan hamkorlikni rivojlantirish;

- faoliyat mezoni (sifat o`lchovi), qo`llash sohasi, talab etiladigan bilimlarni o`z ichiga olgan standartlarni loyihalash tuzilmasi;

- ish beruvchi talablariga ko`ra kasbiy faoliyatni samarali amalga oshirish imkonini beruvchi qobiliyatlardan samarali foydalanish;²

insonga hozirgi zamon mehnat muhitida ish faoliyatini muvaffaqiyatli bajarish imkonini beruvchi bilimlar, xususiyatlar va ko`nikmalarning integrallashgan birlashuvi

Psixologik kompetentlikka berilgan barcha ta`riflar o`zida ijodkorlikni ifodalaydi. Pedagog ijodkorligi o`z predmeti va unga mos fan sohasida bilimlarga, ta`lim va tarbiya metodikasini egallagan bo`lishga, psixologiyada sinchiklab tekshirib ko`rish ko`nikmasiga asoslanadi. Ijodkorlik uchun quyidagilar muhim bo`lib hisoblanadi: pedagogik masalalarning ko`p xilligi va ularni hal etishning variativligini tushunish, o`z mahoratining darajasi va tavsifini hamda

¹ Муслимов Н.А. Касб таълими ўқитувчисини касбийшакллантиришнинг назарий-методик асослари. Пед. фан. докт. ... дисс. - Тошкент. - 2017. - 349 б.

² Беспалко В.П. Педагогика и прогрессивные технологии обучения. - М.: ИРПО. - 2015. - 336 б.

uni rivojlantirish mumkinligini tushunish, uni takomillashtirish hohishi, yangi yechimlar zarurligini tushunishi va unga psixik tayyorgarlik hamda uni amalga oshirishga ishonch. Barcha katta yoshdagi kishilar kabi pedagogda ham psixika rivojlanishi uning faol kasbiy va ijtimoiy faoliyati bilan bog'liq holda davom etadi.

S.Ye. Yelkanov pedagog shaxsining quyidagi uch komponentli tuzilmasini taklif etadi: umumpedagogik sifatlar (pedagogik yo'nalganlik va motivatsiya); kasbiy muhim sifatlar; individual psixologik xususiyatlar (qobiliyat, temperament, psixik jarayon va boshqalar)

A.V. Xutorskiyning tasavvuriga ko'ra, kompetentlik - bu individual- psixologik xususiyat, kompetensiya - ta'lim oluvchining aniq bir muhitda samarali va sifatli faoliyati uchun zarur bo'lgan ta'limiy tayyorgarlikka qo'yilgan oldindan belgilangan ijtimoiy talablardan iborat.

«Kompetensiya» va «kompetentlik» tushunchalarining «sifat», «xususiyat», «mahorat» toyifalari bilan nisbatda mohiyatini ochishga A.I. Subetto uringan. Psixologik lug'atlarda «xususiyat» tushunchasi «biror bir insonga xos faoliyat va ahloqning aniq sifatli - sonli bosqichini ta'minlovchi mustahkam ta'lim» sifatida ta'riflangan. A.I. Subettoning yozishicha, «kompetentlik» va «kompetensiya» tushunchalari murakkab tuzilmali va dinamik ta'limdir, ammo «sifat» va «xususiyat» toyifalariga nisbatan ikkinchi darajali hisoblanadi. Shuning uchun ham ularning quyidagi umumiy tamoyillariga bo'ysunadi:³

- sifatning vujudga kelishi va rivojlanishida potensial va dolzarb tashqi va ichki ziddiyatlar tizimining mavjudlik tamoyili;
- butunlik va tizimlilik tamoyili, bunda sifatning ichki tuzilmasi ob'yektning sifatini potentsialli sifat darajasida, sifatning tashqi tuzilmasi esa, ob'yekt yoki jarayonning tashqi muhit bilan o'zaro ta'siri sifatini real sifat kabi aniqlaydi;
- jarayonlar sifatini natijalar sifatida aks ettirish tamoyili va boshqalar.

O'qituvchi kompetentligining mazmunli jihatini tahlil qilib, A.K. Markova uning jarayonli va natijali tomonlarini ajratib ko'rsatgan. Muallif pedagogik kompetentlik tuzilmasini jarayon (pedagogik faoliyat, pedagogik muloqot, o'qituvchi shaxs) va pedagogik faoliyat natijalari, ya'ni ta'lim oluvchining ta'lim olganlik va tarbiyalanganlik nuqtai nazaridan tuzilmashtirilgan. Bunda mehnatning har bir tomoni uchun psixologik modul deb nomlanuvchi kasbiy bilimlar, kasbiy malakalar, kasbiy psixologik xususiyatlar (sifatlar) ishtirok etadi. Ushbu nuqtai nazarga ko'ra, bizda, kompetentlik tuzilmasida faoliyatning ichki vositasi, ya'ni motiv, bilim, ko'nikma va malaka kabi elementlarni qarab chiqish uning jarayonli va natijali ko'rsatkichlarini hisobga olish haqidagi tasavvur paydo bo'ladi.

Psixologik kompetentlik tuzilmasida J.G.Garanina quyidagi ikkita darajaning mazmunini ko'zda tutuvchi bilim, ko'nikma, malaka va fikrlashni qaragan:

- 1) tushunchalar, hissiy obrazlar, ijtimoiy etalonlar, stereotiplar va boshqalar hamda fikrlash tizimlari (kasbiy masalalarni hal etish bo'yicha refleksiv aqliy faoliyat);
- 2) amaliy, ijrochilik, ya'ni insonlar bilan o'zarota'sirlashuv malaka va ko'nikmalari tizimi.

Yu.V. Verdonyanning fikriga ko'ra, pedagog va psixologning kasbiy kompetentligi mutaxassis shaxsining holati va xususiyatlari, uning kasbiy faoliyati va zarur amallarni bajarishga qobiliyati (bilim va imkoniyati) ning yagona tizimidan iborat. O.A. Bulovenko esa,

³ Аулова Н.С. Формирование готовности будущих менеджеров к профессиональной деятельности в современных социально-экономических условиях: дис.. канд. пед. наук. - Барнаул. 2015. - 227 б.

kompetentlikni kasbiy faoliyatning o'ziga xos chizgisi sifatida emas, balki shaxsning turg'un oshirilganyoki pasaytirilgan faollikda namoyon bo'luvchi holati sifatida qarashni taklif etadi. Ayrim tadqiqotchilar bo'lajak psixologlarning matematik kompetentligi mohiyati uning kasbiy faoliyatga tayyorgarligidan iborat - deb hisoblaydilar. Faoliyatga tayyorlik kompetentlikning tuzilmali komponenti sifatida, shuningdek, kengroq ma'noda esa, kasbiy o'z-o'zini anglash, motivatsion-qadriyatli va mazmunli- jarayonli komponentlarning birligini o'zida aks ettiruvchi shaxsning dinamik tuzilmali-darajali ta'limi sifatida qaralishi mumkin.

Ko'p funktsionalli dasturiy-matematik ta'minot nafaqat matematik ta'limning amaliy jihatini kuchaytiradi, balki bo'lajak psixologlarning kasbiy tayyorgarligiga yangi imkoniyatlar kiritadi. Mutaxassis matematik kompetentligi nuqtai nazaridan esa, matematik masalalarni yechishda (aniq va taqribiy metodlar bilan) natija olishning turli usullari va shakllarini amalga oshirish uchun u yoki bu uskunalarining noyob variativli imkoniyatlarini tushunish muhim hisoblanadi. Bu o'z navbatida, bo'lajak pedagog uchun o'quv materialining mazmunini, o'rnini va bayon etish xarakterini aniqlashning metodik muammosi dolzarbligini oshiradi.

Xulosa o'rnida aytish mumkinki, bo'lajak psixologlarning kasbiy kompetentligini tarkib toptirish uchun pedagogik oliy ta'limda tub o'zgarishlarni amalga oshirish kerak. Oliy ta'lim Davlat ta'lim standarti, o'quv dasturi va darsliklarni takomillashtirish yo'nalishida muayyan ishlar olib borilayotgan bir paytda, mavjud an'anaviy mazmundan voz kechish qiyin kechsa-da, ta'lim mazmunini yanada aniqlashtirish lozim bo'ladi.

Adabiyotlar

1. Алтыбаева М.А., Турдибаева К.Т. Формирование профессиональной компетентности в курсе методики преподавания математики // Вестник ТГПУ. - 2018. - № 2 (117). - б. 53-57.
2. Аулова Н.С. Формирование готовности будущих менеджеров к профессиональной деятельности в современных социально-экономических условиях: дис.. канд. пед. наук. - Барнаул. 2015. - 227 б.
3. Адольф В.А. Теоретические основы формирования профессиональной компетентности учителя: автореф. дисс. д-ра пед. наук. - М. - 2018. - 48 б.
4. Беспалко В.П. Педагогика и прогрессивные технологии обучения. - М.: ИРПО. - 2015. - 336 б.
5. Вербицкий А.А., Ильязова М.Д. Инварианты профессионализма: проблемы формирования. - М.: Логос. 2018. - 288 б.
6. Муслимов Н.А. Касб таълими ўқитувчисини касбий шакллантиришнинг назарий-методик асослари. Пед. фан. докт. ... дисс. - Тошкент. - 2017. - 349 б.
7. Олий таълим Давлат таълим стандарти. 5110100-Математика ўқитиш методикаси таълим йўналиши бўйича бакалаврларнинг тайёргарлик даражаси ва зарурий билимлар мазмунига қўйиладиган талаблар. Расмий нашр. - Тошкент. - 2013.
8. www.ziyonet.uz

KOMPYUTER O'YINLARIGA TOBE ÒSMIRLARNI ÒRGANISHNING ÒZIGA XOS XUSUSIYATLARI

To'rayeva Zebuniso

Buxoro Davlat Universiteti magistranti

Ilmiy rahbari: G.D.Xudoyqulova

Psixologiya kafedrası dotsenti

Buxoro Davlat Universiteti

<https://doi.org/10.5281/zenodo.6298977>

Annotatsiya: Maqolada hozirgi kunda barchamizning hayotimizda muhim ahamiyat kasb etayotgan kompyuter texnologiyalari va internet tarmog'ı haqida so'z yuritilib, kompyuter o'yinlari va ularning yoshlar, o'smirlar ongiga ta'siri va ushbu qaramlikdan kyoshlarni xalos etish bo'yicha bir qator tavsiyalar berilgan.

Kalit so'zlar: Kompyuter o'yinlari, intellekt, qaramlik, tobelik, virtual, onlayn, tadqiqot, shuter, Valve, global offensive, dota 2

KIRISH

Hozirgi vaqtda global internet tarmoqlar insonlarga ko'plab imkoniyatlar yaratib berishi bilan birgalikda, jamiyatda muayyan g'oyaviy-axloqiy me'yorlarga ta'sir etmoqda. Ilgari bu tarmoqlardan xavfsirash nisbatan kamroq edi, endilikda esa ikki jihatdan xavf ortgan. Birinchisi, hajm va qamrov jihatdan bo'lib, internet xizmatidan foydalanish arzonlashdi va kompyuteri mavjud bo'lgan deyarli ko'p xonadonlarda kuzatish mumkin. Kompyuter ilgariydek tasavvurdagi biror moddiy mulk belgisi sifatida emas, balki oddiy ish quroli sifatida ko'rinmoqda¹.

Shuningdek, unga ega bo'lish xuddi televizor sotib olishdek bo'lib qoldi. Qolaversa, internet xizmatlaridan foydalanish nafaqat kompyuterda, balki qandaydir chegirmalar bilan mobil aloqa vositalarida ham kechmoqda. Demak, hajm va qamrov juda tezlikda o'smoqda.

TADQIQOT METODOLOGIYASI VA EMPIRIK TAHLIL

Nielsen/Net Ratings kompaniyasi o'tkazgan so'nggi ilmiy-tekshiruv ishining natijasiga ko'ra, butun dunyo tarmog'iga ulanayotgan yosh bolalarning soni kun emas, soat sayin oshmoqda: birgina 2017-yilda Yevropada yosh avlod vakillarining 53 foizi onlayn tizimidan foydalangani kuzatilgan. 2018-yilda jahon axborot tarmog'idan 12 million bola foydalangan bo'lsa, 2020-yilda ularning soni allaqachon 23 milliondan oshib ketdi. Bu ko'rsatkich kundan-kunga ko'paymoqda. Germaniyada hozircha 3 million va Fransiyada esa 1,5 million bola o'z vaqtini, asosan, onlayn tizimida o'tkazadi².

Kanadada 17 yoshgacha bo'lgan 6 ming nafar bola o'rtasida o'tkazilgan tadqiqot natijasiga ko'ra, internetdan faqat axborot olish maqsadida foydalanilmas ekan. So'rovda ishtirok etganlarning 99 foizi internetdan foydalanishini, ularning har 8/10 nafari uyda ulanish imkoniyatiga ega ekanini bildirgan. Ularning 80 foizi mustaqil ravishda internetga ulanishini,

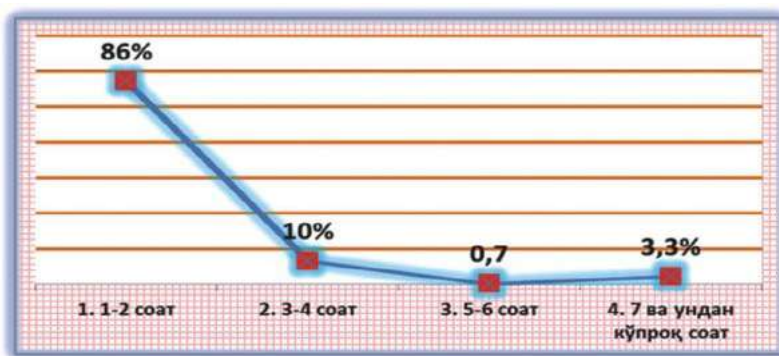
¹ Romanova E. S. Psixodiagnostika - "Butrus" 2015 yil

² Axborot asrida ta'lim tarbiya — Toshkent: Akademnashr, 2012. — B.108

ota-onalari kompyuterga himoya vositasi bo'lgan filtrlash dasturini o'rnatib qo'ymagani va farzandlari qanday saytlarga kirishini nazorat qilmasligini tan oldilar³.

NATIJALAR

Yuqoridagi xorijiy tajribalarni tahlil qilish barobarida mavzuga mahalliy holat yuzasidan tahliliy yondashish maqsadsga muvofiqdir. Mamlakatimiz yoshlari va bolalari tomonidan kompyuter o'yinlarini o'ynash bo'yicha o'tkazilgan so'rovnoma natijalariga ko'ra kompyuter o'yinlariga qancha vaqt sarflaysiz?-savoliga 86% respondent 1-2 soat, deb javob qaytargan, 10% respondent 3-4 soat, 3,3% respondent 7 soat va undan ko'proq vaqtni kompyuter o'yinlari o'ynash bilan o'tkazishini aytgan. 0,7% respondent 5-6 soat vaqt davomida o'yin o'ynayman, deb javob qaytargan. Bir kunda o'rtacha uzog'i bilan 2 soatgacha kompyuter oldida o'tirish mumkinligini hisobga olganda, umuman yomon ko'rsatkich emas.

2-rasm: Kompyuter o'yinlariga sarflanadigan vaqt

Internet orqali kirib kelayotgan xavflarning yoshlardan ham ko'ra bolalar ongiga ko'proq ta'sir qiluvchi usuli-bu kompyuter o'yinlari. Bugungi kunda kompyuter o'yinlarining eng ommalashgan janri-bu ekshn (inglizcha action-harakat) bo'lib, asosan, u jangari sahnalar, ur-yiqitlar, mushtlashuvlar, otishmalarni o'z ichiga oladi. Ekshn inglizcha shuter (otib tashlamoq), fayting (kurash), shuningdek, vahima, qo'rquv (survival/horror) so'zlari bilan uyg'un holda qo'llaniladi. Masalan, «Call of duty», «Mortal Kombat», F.E.A.R., «Silent Hill» kabilardir (O'sha manba.-B.92.). Ommalashgan kompyuter o'yinlari bo'yicha matereyting.ru sayti ma'lumotlariga ko'ra, o'yinlar reytingi quyidagicha baholangan:

1. League of legends
2. Dota 2
3. Counter Strike Global offensive
4. Valorant
5. Cal of Duty
6. FIFA 2021
7. Maincraft
8. Warcraft
9. Mortal Kombat
10. Apex⁴

Ushbu o'yinlar orasida faqatgina FIFA va Maincraft kabi o'yinlarnigina shuter yo'nalishida bo'lmagan ijobiy xarakterli toifaga ajratish mumkin. Ammo har qanday holatda ham bu kabi

³ <http://uz.infocom.uz/2013/11/06/kompyuter-oyinlarining-yoshlar>

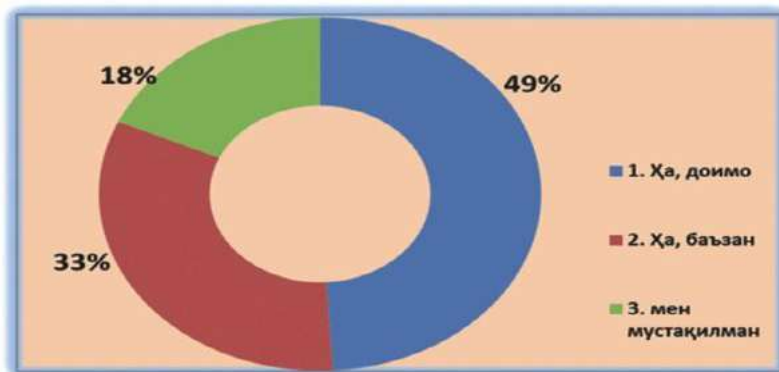
⁴ Axborot asrida ta'lim-tarbiya /-T.: Akademnashr, 2020.-B.108

virtual qaramlik domida qolgan yoshlarning aqliy va ruhiy holatini tiklash va ularni himoya qilish maslasi dolzarb bo'lib qoladi.

2-rasm: O'yinlarining ommaviyligi tavsifi⁵

Bu holatda avvalo uyda ota-ona nazoratining sustligi eng asosiy sabablardan biri bo'lib qoladi. Mazkur yo'nalishdagi ijtimoiy kichik tadqiqot natijasida respondenlarning ko'rsatkichlari quyidagi ko'rinishda aks etdi: ha, doimo nazoratdagilar 49%, 33% o'smirlarda esa «ha, ba'zan nazorat qiladilar»degan javobni oldik. Faqatgina 18% respondent «yo'q, men mustaqilman, meni kimdir nazorat qilishi shart emas»-ko'rinishidagi javobni berganlar.

3-rasm: Kompyuter o'yinlari o'ynashning ota-onalar tomonidan nazorat nazorat qilinishi

Bugungi kunda voyaga yetmagan yoshlar ruhiyatiga salbiy ta'sir ko'rsatadigan internetda mavjud salbiy ma'lumotlarga zo'ravonlikni, axloqsizlik, behayolikni, shafqatsizlikni targ'ib etuvchi ma'lumotlar, real muloqot ko'nikmalarini yo'qolishiga va insonlararo munosabatlar rivojlanishini susaytirishga oid hamda o'zbek xalqining milliy-madaniy qadriyatlariga zarar yetkazishga olib keladigan axborotlar, tanishuvlar saytlari, ijtimoiy tarmoqlar, bloklar, chatlar kabi resurslarni o'z ichiga olgan xavf-xatarlar kiradi.

XULOSA VA MUHOKAMALAR

Umumiy qilib aytganda bu borada bajariladigan vazifalarimiz yuzasidan quyidagi xulosalarni berish mumkin:

Birinchidan, axborot almashinishi, aloqa, yosh avlodni rivojlantirish va tarbiyalash uchun internet muhitni xatarsiz, etik va qulay qilish maqsadida ijtimoiy birlashish yo'li orqali ko'rsatmalar ishlab chiqish.

Ikkinchidan, Internet va kompyuter o'yinlarining salbiy ta'siri va virtual qartamlikdan o'smir yoshlarni himoya qilish texnik metodlarni ishlab chiqish va tatbiq etishdan iborat. Bu borada asosiy maqsad davlat hokimiyati organlari ijtimoiy tashkilotlar bilan hamkorlikda amalga oshiriladigan jamlanma dasturlar tadbirlari, tadqiqot va ta'lim loyihalari orqali O'zbekistonda

⁵ Маклюэн М. Понимание медиа: внешние расширения человека.-М.; Жуковский, 2013.-С. 80

yoshlar internetdan xatarsiz foydalanishlarini ta'minlaydigan texnologik vositalar va metodlarni ishlab chiqish hamda kengroq tashviq etishdan iborat.

ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Romanova E. S. Psixodiagnostika - "Butrus" 2015 yil
2. Hayot tarzi indeksining psixologik diagnostikasi (shifokor va psixologlar uchun qo'llanma). Vasserman tahriri ostida - SPb., PNI, 1999.
3. . «Jamiyat» gazetasi, 2007-yil 28-dekabr 52-son.
4. Axborot asrida ta'lim-tarbiya /-T.: Akademya, 2020.-B.108
5. Маклюэн М. Понимание медиа: внешние расширения человека.-М.; Жуковский, 2013.-С. 80
6. Барт Р. Мифологии.-М., 2010.-С. 56
7. Cyberleninka.ru, google.com, HLTV.org, Valve.com

AMERIKA PSIXOLOGIYA MAKTABI NAMOYONDALARINING ZAMONAVIY TADQIQOTLARINING OZIGA XOS JIHLARI

Axrorov Paxlavon Qahramonovich

Buxoro Davlat Universiteti magistranti

Ilmiy rahbar: D.M.Nuraliyeva

Psixologiya fanlari boyicha PhD

<https://doi.org/10.5281/zenodo.6298985>

Annotatsiya: Psixologiya fanining rivojlanish bosqichi davomida ko'plab olimlarning qarashlari mavjud. Boshqa fanlar kabi psixologiya fanining tarixiy rivojlanishida Sharq va Garb ideologik qaramaqarashliliklari mavjud. Maqolada Amerika psixologiya maktabi vakillarining tadqiqotlari va o'ziga xos falsafiy-psixologik qarashlari haqida tahliliy fikrlar keltirilgan.

Kalit so'zlar: psixologiya, Sharq, G'arb, AQSH, psixodiagnostika, psixodinamik, ingliz psixologlari, Amerika psixologiya maktabi.

KIRISH

Har bir fan o'zining tarixiga egadir. O'rgatilayotgan har bir nazariy qarashlarni o'ziga xos bo'lgan tarixini o'rganish zarur. Fanning tarixini bilish hozirda oldinga qo'yilgan maqsadini to'la yechishga imkon beradi va katta ahamiyatni kasb etadi. Faylasuf Arastu "eksperimental va nazariy psixologiyani talqin qilish uchun, shunday qiyoslash o'tkazish zarurki, bu yerda hozirgi kun muammolarini ko'raylik va tarix bilan muloqatga kirishaylik" deb takidlaydi. Tarixga nazar solib yangilik yaratish psixologiya fanini yangi qirralarini ochib beradi. Psixik xususiyatlar va jarayonlar to'g'risida barcha ilmiy qarashlarni o'rganishda empirik ma'lumotlarni shartli ravishda yo'nalishlarga ajratish lozim.¹

Psixologiya tarixi shaxsning o'ziga xos bo'lgan psixik xususiyatlari, g'oyalari, dunyoqarashi, rivojlanishi va takomillashish qonuniyatlarining psixik mexanizmlarini o'rganadi. ma'naviy va ilmiy ahamiyatga ega bo'lib buyuk allomalar, faylasuflar, olimlar va shaxslarning hayoti, qarashlari, ilmiy yo'nalishlarni, g'oyalari o'rganiladi².

ADABIYOTLAR SHARHI

Ushbu mavzu yuzasidan ish olib broganlar qatorida quyidagilarbi alohida takidlash lozim: Z.Freyd, German Rorshax, R.Kettell, G.S.Friman, K.YUng, L.Frank va boshqalarning Shaxsni o'rganish borasidagi ilmiy izlanishlari, o'zbek psixologlaridan M.G.Davletshin, 7 E.G'.G'oziev, Sh.Baratov, N.S.Safaev, Z.T.Nishonovalarning muammo doirasida olib borgan tadqiqotlarini umumiy psixologiya maktabi anmoyandalari masalasiga qiyosiy jihatdan manba sifatida qo'llash mumkin.

XVIII- asrning ikkinchi yarimida ingliz psixologlari Yum va Gartli har xil psixik xadisalar va elementlar ideya- tassavurlarning yaxlit bulib birlashishini asosiy qonuni sifatida assotsiatsiyalar haqidagi ta'limotni ilgari surdilar. Assotsiatsiyalar haqidagi bunday ta'limot bir vaqtda ham idealistik, ham materialistik yo'nalishda paydo bo'lli. Idealistik yo'nalishning

¹ Romanova E. S. Psixodiagnostika - "Butrus" 2015 yil

² Практикум по общей, экспериментальной и прикладной психологии / В.Д.Балин, В.К.Гайда, В.К.Гербачевский и др. под общей ред. А.А.Крылова, С.А.Маничева. – 2-е изд., доп. и перераб. – СПб.: Питер, 2005. – 560 с

vakili David Yum (1711-1766) edi. Uning ta'limotiga ko'ra, ongning barcha murakkab xodisa va maxsullari va o'zining "men" ekanligini (o'z-o'zini), o'zaro tashki boqlanishlar - assatsiyalar bilan boqlangan tasavvur birikmalar»

Materialistik oqimning vakillari David Gartli (1705-1757y) va uning uogirdi Djozef Pristli (1733-1804y) edilar. Ular assotsiativ tasavvurlarni miyada fiziologik boqlanishlarga tenglashtirib qo'ydilar. Gartli psixologiya ruhning fizikasi deb qaradi. Pristli barcha psixik protsesslar miyaning tebranishlari, deb jar soldi. U psixik va inkor qildi va psixologiyaga fiziologiyaning bir kismi deb kiradi. Assosiyalar va ularning inson psixik faoliyati tarkibidagi muxim roli haqidagigi ta'limot XIX asrda juda keng tarhaldi. Empirik psixologiya ichida "assotsiativ psixologiya" deb atalgan aloqida oqim paydo bo'ldi. Bu oqim XIX asrning uch choragi maboynida xukumron mavkeyini egallab qoldi. XIX asrda assotsiativ psixologiyaning tarafdorligi Angliyada Djems Mil (1773- 1836y) , Djoye Stiyuart mil (1806-1873y), Aleksandr Ben (1850-1909), ham kiritish mumkin .

TADQIQOT METODOLOGIYASI VA EMPIRIK TAHLIL

Takidlash joizki psixologiya fani taraqqiyotida nemis psixologiya maktabi muxim o'rinlardan birini egalladi. XX-asrning boshlarida Germoriyada Vyursburg psixologiya maktabi deb nomlangan yangi yo'nalishga ega bo'lgan psixik oqim vjudga keldi. Mazkur yo'nalishning yirik vakillari sifatida O. Kyul'pe, K. Byuler, O. Messer, Ax. Nartis va boshhalarni sanab o'tish mumkin³. Ushbu ilmiy maktab namoyondalari o'zlarining ekperimental tadqiqotlari bilan tafakkur muammosining rivojiga ma'lum darajada hissa qo'sha oldilar.

XIX asrning oxirida bir qancha amerika psixolog va fiziologlari, jumladan , E.Torndayk (1874-1949y), Dj.Uotson (1878-1958y) va boshxalar empirik psixologiyani tanqid qilib chiqdilar. Ular, avvalo, bu psixologiya faydalanib kelayotgan o'z-o'zini kuzatish metodi haqiqiy ilmiy bilimlar bera lomaydi, chunki uning xulosalari subyektiv harakterga egadir⁴.

NATIJALAR

Olib borilgan tahlil va manbalar xulosasidan shuni aytish mumkinki, AQSH psixologiya maktabi namoyondalarining tadqiqotlarida asosiy aspektal: haqiqiy ilmiy bilimlar obyektiv va aniq bo'lishi va psixologiya falsafa faniga emas balki hozirgi zamon tabiatshunosligiga tayanmoqi va bashqa tabiy fanlari singari tashqi tajriba dalillari asosida kurilmoqi kerak.

Psixik hayotni obyektiv meiod bilan o'rganishda ongning subyektiv xodisalari inson shaxsining ichki psixik kechinmalari inobatga olinmaydi. Obyektiv metodlar bilan organizmning harakatlari uning mimika va ishoralari nutq va boshhalarnigina o'rganish mumkin.

Uotson o'zining psixologiya sohasidagi asosiy asarini "psixologiya xulq haqidagigi fan" deb nomladi. "Bixevior degan so'z ingilizcha -xulq degan so'z" Amerika psixologiyasidagi bu yo'nalish shuning uchun ham "Bixevioirizm" (Xulq sixologiyasi) deb atadi. Odatda biz, organizmning harakatlari -mimika, imo-ishoralar, nutq ichki va ruhiy kechiriklarning faqatgina tashqi zoxira deb bilamiz. Traditsionraditsionalistik va empirik psixologiya ham bizning harakatlarimizni kupchiligini ichki psixik kechiriklarining faqat tashqi ifodasidir deb ta'kidlagan. Lekin bixevioristlar inson xulkini bunday tushuntirishni ilmiy emas deb rad qildilar. Ularning davosiga ko'ra, fizik qonuniyatlariga bo'y sunmaydigan fiziologik

³ Волков Б.С. Возрастная психология. В 2-х ч. Учеб. пособие для ВУЗов, спец. ОПД.Ф.01-Психология/ Под ред. Б.С. Волкова. – М.: ВЛАДОС, 2005. Ч.2. – 343 с

⁴ Большой толковый психологический словарь/ Пер. с англ. – М.: Ребер Артур, АСТ, Вече, 2003. Т. 1 (А-О). – 592 с

xususiyatlar inson xulqiga ta'sir qiladigan va uni boshqaradigan aloqida psixik faoliyati yoki ong faoliyatini buzilishi mumkin emas.

Psixik va ong haqidagi Uotson: "Agar bixeviorizm fanda" qandaydir ko'zga ko'rinarli o'rin olishni xoxlasa (lohal aniq obyektiv metod sifatida bo'lsa ham), u "ong" tushunchasini mutlak rad qilmoqi kerak... Ong va uning takidiy elementlari-bo'larning barchasi quruq gapdan iborat deb atagan. Shuning bilan bixevioristlar psixologiyasining oddiy terminalogiyasini ham uloqtirib tashlaydilar. Ushbu Uotsonning o'zi yana shunday dedi: "Sexgi, idrok, diqqat, iroda, xayol..." kabi tushunchalardan, biror uimsa to'liq tushungan foydalana olishini men mutlaqo bilmayman va unga ishonmayman ham. Bixeviorizmning asoschisi Torndayk kuzatish metodi va maxsus eksperimentlar o'tkazish bilan hayvonlarda (asosan, kalamushlarda) malaka xosil qilish protsessini o'rgangan. Torndayk hayvonlar psixikasi o'rganishdagi xuddi shu obyektiv metodlarni inson psixik hayotini urganishga ham kuchirish (tadbiq qilish) mumkin deb hisoblanadi. Inson xulqi reaksiyalar yiqindisi sifatida bitta emas, balki butun bir qo'zqovchilar sistemasi bilan vujudga keltiradi.

XULOSA VA MUHOKAMALAR

AQSH psixologiya maktabi namoyondalarining obyektiv qarashlari va shaxs analizi, psixodiagnostika yo'nalishida olib brogan amaliy tadqiqotlari tahsinga sazovordir. Bu yo'nalishning asosiy vakillari X.Erenfel's, V Keller, va boshqalardir. Bu psixologlar barcha murakkab psixik protsesslar elementlar xodisalaridan sezgilardan tarkib topadi deb hisoblangan assotsiativ psixologiyaning vakillari bu ta'limotga qaramaharshi o'laroq, har bir psixik xodisa yaxlit obrazdir, yaxlit struktura- geshtal'tdir degan nazariyani ilgari surdilar.

ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Romanova E. S. Psixodiagnostika - "Butrus" 2015 yil
2. Большой толковый психологический словарь/ Пер. с англ. – М.: Ребер Артур, АСТ, Вече, 2003. Т. 1 (А-О). – 592 с
3. Волков Б.С. Возрастная психология. В 2-х ч. Учеб. пособие для ВУЗов, спец. ОПД.Ф.01- Психология/ Под ред. Б.С. Волкова. – М.: ВЛАДОС, 2005. Ч.2. – 343 с
4. Hayot tarzi indeksining psixologik diagnostikasi (shifokor va psixologlar uchun qo'llanma). Vasserman tahriri ostida - SPb., PNI, 1999.
5. Практикум по общей, экспериментальной и прикладной психологии / В.Д.Балин, В.К.Гайда, В.К.Гербачевский и др. под общей ред. А.А.Крылова, С.А.Маничева. – 2-е изд., доп. и перераб. – СПб.: Питер, 2005. – 560 с
6. Axborot asrida ta'lim-tarbiya /-T.: Akademnashr, 2020.-Б.108
7. . <http://www.psixologiya.uz>
8. <http://textshare.tsx.org>
9. <http://www.mgimo.ru/filesserver/> <http://www.ssu.runnet.ru/...>
10. http://www.philol.msu.ru/~rlc2001/ru/sch_14.htm
11. <http://www.voppsy.ru>

KICHIK MAKTAB YOSHIDAGI O'QUVCHILARDA ART TERAPIYA ORQALI TASAVVUR VA IJODKORLIKNI RIVOJLANTIRISHNING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI

Ilmiy rahbar: Nazarov Akmal Mardonovich

Buxoro Davlat Universiteti Psixologiya kafedrası dotsenti

Muxamedova Muhayyo Karimovna

Buxoro Davlat Universiteti magistranti

<https://doi.org/10.5281/zenodo.6298991>

Annotatsiya: Hozirgi davrda yuksak qobiliyatli mutaxassislarni tayyorlashga nisbatan talab kun sayin ortib bormoqda. Maqolada turli yosh chegarasidagi o'quvchilarning aqliy faoliyati va san'atga bo'lgan qiziqishlarini rivojlantirish va ijodiy intellektni art terapiya orqali rivojlantirish masalasida so'z yuritilgan

Kalit so'zlar: Pedagogika, san'at, tasavvur, ert terapiya, qobiliyat, maktab, o'quvchi, musiqa, raqs, biblioterapiya.

KIRISH

O'zbekiston Respublikasi mustaqillikni qo'lga kiritib, jahonning rivojlangan davlatlari orasida munosib o'rinni egallab, dadil qadamlar bilan ilgari borar ekan, shubhasiz shu mustaqillikni va uning porloq istiqbolini ta'minlovchi omillarning ahamiyati tobora ortib boraveradi¹.

Barkamol avlod kamoloti g'oyasini turmushga tadbiiq etish uchun istiqbolning dastlabki kunlaridanoq milliy ma'naviyat, milliy ta'lim va tarbiya muammolarini hal qilishga jiddiy e'tibor berilmoqda.

Mamlakatimizda maorif tizimida aniq va ravshan hamda ilmiy asoslangan davlat siyosati mavjud. U insonparvarlik va demokratiyaga suyanan bo'lib, unda har bir fuqaroning ta'lim va tarbiya olishi konstitutsiya asosida qonunlashtirib qo'yilgan.²

Hozirgi davrda yuksak qobiliyatli mutaxassislarni tayyorlashga nisbatan talab kun sayin ortib bormoqda. Modomiki, shunday ekan, alohida olingan iste'dodli shaxslardagina emas, balki barcha mehnatkashlarning ijodiy imkoniyatlarini iloji boricha ko'proq rivojlantirish zarurati yuzaga kelmoqda. Bunday sharoitda inson va uning intellektual salohiyatiga aloqador fanlarning roli ortib borishi har bir inson shaxsida mavjud yashiringan tarzdagi imkoniyatlardan foydalanish, ularni ro'yobga chiqarish yo'l-yo'riqlarini nazariy jihatdan ishlab chiqish ehtiyoji namoyon bo'lmoqda³.

ADABIYOTLAR SHARHI

Mazkur yo'nalishda qator olimlar A. Xill, S. Freyd, C. Jungning, H. Kviatkovska, D. Rubin, H. Landgarteninglar tadqiqotlar olib borishgan.

San'at va fanlarning kesishgan joyida nazariy va amaliy bilimlar sohasi sifatida art-terapiyaning paydo bo'lishi (A. Xil atamasi) o'tgan asrning 30-yillariga to'g'ri keladi. "Art terapiya" kontseptsiyasi evolyutsiyasi uchta mustaqil yo'nalishni ajratish jarayonlarini aks

¹ Ziyonet.uz

² <https://goaravetisyan.ru/uz/rol-art-terapii-v-obrazovatelnom-processe-artpedagogika-ee-otlichie-ot/>

³ Burno M.E. Ijodiy o'zini namoyon qilish orqali terapiya. M.: Tibbiyot, 2009 yil.

ettiradi: tibbiy, ijtimoiy, pedagogik. Yuqorida aytib o'tilgan joylar badiiy ijodiy faoliyatni davolovchi, chalg'ituvchi yoki uyg'unlashtiruvchi omil sifatida ishlatish bilan birlashtirilgan. Dastlab artterapiya san'atning barcha turlarini va ijodiy faoliyatni terapevtik maqsadlarda qo'llashning turli usullarini tavsiflash uchun ishlatilgan⁴. Asta-sekin quyidagi turlar rivojlandi: chalg'ituvchi taassurotlar bilan terapiya, ish bilan davolash (bemorlarni o'qitish va ularni kasallik bilan bog'liq bo'lgan tajribalardan chalg'itish maqsadida), kasbiy terapiya va ijtimoiy reabilitatsiya (o'tayotgan odamlarning ishlab chiqarish faoliyati asosida kasbiy terapiya). davolash va reabilitatsiya). Ikkinchisining boshqa nomlari ham mavjud: sanoat terapiyasi yoki kasbiy terapiya.

Vizual san'at bilan shug'ullanib, odamlar o'zlarining asl harakatlari va ijodkorlik qobiliyatlarini anglaydilar (S. Skeifi)⁵.

TADQIQOT METODOLOGIYASI VA EMPIRIK TAHLIL

San'at pedagogikasi-pedagogikaning alohida yo'nalishi bo'lib, u erda o'quvchi shaxsini o'qitish, rivojlantirish va tarbiyalash har qanday o'qitiladigan fan bo'yicha san'at yordamida amalga oshiriladi. Ushbu fan an'anaviy ta'lim tizimi usullaridan chiqib, o'qituvchi, o'quvchi va ota-onalarning bevosita ijodiy o'zaro ta'sirini izohlaydi. Bu erda qimmatli narsa shundaki, o'qituvchi ham, o'quvchilar ham, ota-onalar ham madaniyat tashuvchilari va san'at-pedagogika turli toifadagi talabalar bilan samarali ishlashga imkon beradi: iqtidorlikdan deviantgacha. San'at pedagogikasi ta'limning o'z-o'zini o'rganishga, ta'lim-o'z-o'zini tarbiyalashga va rivojlanish-bevosita o'z-o'zini rivojlantirishga o'tishini ta'minlash istagini shakllantiradi.

Art terapiya-an'anaviy talqin: art-terapiyaning eng rivojlangan, eng ko'p qo'llaniladigan va texnik jihatdan eng oddiy shakli. Bu rasm, haykaltaroshlik, arxitektura. U an'anaviy ravishda barcha turdagi chizmalarni (aslida chizmachilik, rasm, grafika, monotip va boshqalar), mozaikani, bo'yanish va tanani bo'yash bilan ishlashni ("butun tanada" yoki "yuz bo'ylab" rasm turi sifatida) o'z ichiga oladi. , haykaltaroshlikning barcha turlari, kollajlar, badiiy fotografiya (fototerapiya) va boshqa ko'plab turdagi badiiy ijod, bu erda biror narsa to'g'ridan-to'g'ri qo'llaringiz bilan amalga oshiriladi.

Musiqa terapiyasi-Bu ta'sir, imkoniyatlar kengligi va mavjud empirik material jihatidan nihoyatda boy yo'nalish. Vokal terapiyasi-alohida holat-ovozni davolash, stressni bartaraf etish yoki diagnostika uchun tebranish mexanizmlarini qo'llash.

Biblioterapiya (ijodiy yozish), adabiyotga asoslanib, ijodiy "yozuv", kompozitsiya orqali o'zini namoyon qilish⁶.

Drama terapiyasi-hozirgi davrda eng rivojlangan sohalardan biri. Dramaterapiyaning keng qo'llanilishi va samaradorligining sabablaridan biri zamonaviy dunyoda inson o'yin salohiyatiga doimiy (surunkali) talabning etishmasligi, o'quvchilar va kattalarning "o'yin-kulgisi", kuchli xalq o'yin madaniyatining yo'qolishidir. .

Qo'g'irchoq terapiyasi (qo'g'irchoqlar va qo'g'irchoqlar bilan niqob terapiyasi ishlaydi)-foydalanish mumkin turli yo'nalishlar.

NATIJALAR

⁴ Iekseeva M. Yu. O'qituvchi ishida art-terapiya elementlarini amaliy qo'llash. Chet tili o'qituvchisi uchun o'quv qo'llanma. M.: APK va PRO, 2013 yil.

⁵ I. V. Vachkov Ertak terapiyasi: psixologik ertak orqali o'z-o'zini anglashni rivojlantirish. M., Os-89, 2003 yil

⁶ Vygotskiy L.S. San'at psixologiyasi. -M., Art, 2016 yil

Olib borilgan tahlil va manbalar xulosasidan shuni aytish mumkinki, Art-terapiya to'rtta yo'nalishda ifodalanadi⁷:

- art-terapiyaning o'zi (vizual ijod orqali psixoterapiya),
- drama terapiyasi (sahna o'yinlari orqali psixoterapiya),
- raqs-harakat terapiyasi (harakat va raqs orqali psixoterapiya)
- musiqa terapiyasi (tovushlar va musiqa orqali psixoterapiya).

Ta'limda art-terapiyadan foydalanishning asosiy maqsadi-psixokorreksiya, diagnostika va psixoprofilaktika salohiyatini amalga oshirish orqali o'quvchilarning sog'lig'ini saqlash yoki tiklash va ularni ta'lim muassasasi sharoitlariga moslashtirish.

Bunday darslarni o'tkazish o'qituvchidan art-terapiya faoliyatiga xos bo'lgan maxsus bilim va ko'nikmalarni talab qiladi.

XULOSA VA MUHOKAMALAR

Xulosa qilib aytganda art-terapiya texnologiyalarini badiiy pedagogikada qo'llash sohasidagi tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, san'at shaxsni rivojlantiradi, o'quvchilarning umumiy va badiiy dunyoqarashini kengaytiradi, o'quvchilarning bilish qiziqishlarini ro'yobga chiqaradi. San'at pedagogikasi muammoli o'quvchilarga dunyoni butun boyligi va xilma-xilligi bilan his qilish va badiiy faoliyat orqali uni qanday o'zgartirishni o'rganish imkonini beradi. San'at, bir tomondan, o'quvchining yangi ijobiy tajribalari manbai bo'lib, ijodiy ehtiyojlarni, ularni u yoki bu shaklda qondirish usullarini keltirib chiqaradi, ikkinchi tomondan, u ijtimoiy hayotni amalga oshirish vositasidir

ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. lekseeva M. Yu. O'qituvchi ishida art-terapiya elementlarini amaliy qo'llash. Chet tili o'qituvchisi uchun o'quv qo'llanma. M.: APK va PRO, 2013 yil.
2. Burno M.E. Ijodiy o'zini namoyon qilish orqali terapiya. M.: Tibbiyot, 2009 yil.
3. I. V. Vachkov Ertak terapiyasi: psixologik ertak orqali o'z-o'zini anglashni rivojlantirish. M., Os-89, 2003 yil
4. Vygotskiy L.S. San'at psixologiyasi. -M., Art, 2016 yil
5. S.I. Zamorev O'yin terapiyasi. SPb, nutq, 2013 yil
6. Irwood Ch., Fedorko M., Holtzman E., Montanari L., Silver R. "Hikoya chizish" testidan foydalanishga asoslangan tajovuzkorlikning diagnostikasi // Shifolash san'ati: Art terapiya jurnali. 7-jild, №.
7. Medvedeva E. A., Levchenko I. Yu., Komissarova L. N., Dobrovolskaya T. A. Maxsus ta'limda badiiy pedagogika va art terapiya. M.: "Akademiya" nashriyot markazi, 2001 yil.
8. . <http://www.psixologiya.uz>
9. <http://textshare.tsx.org>
10. <http://www.mgimo.ru/filesserver/> <http://www.ssu.runnet.ru/...>
11. http://www.philol.msu.ru/~rlc2001/ru/sch_14.htm
12. <http://www.voppsy.ru>

⁷ Irwood Ch., Fedorko M., Holtzman E., Montanari L., Silver R. "Hikoya chizish" testidan foydalanishga asoslangan tajovuzkorlikning diagnostikasi // Shifolash san'ati: Art terapiya jurnali. 7-jild, №.

THE ROLE OF SPEAKING ACTIVITIES IN ENGLISH TEACHING

Kambarova Diloram Yusupovna

Fergana State University, Professor of Foreign Languages,

Candidate of Pedagogical Sciences

<https://doi.org/10.5281/zenodo.6320456>

Annotation: *This article is written for teachers with large classes of students who have encountered some of the following or similar problems during speaking activities in their classroom and developing students' speaking skills in English classes.*

Key words: *speech, process speaking, creative, communication, speaking skills, target language, communication.*

This article deals with for teachers with large classes of students who have encountered some of the following or similar problems during speaking activities in their classroom.

1. Motivation
 2. Speaking is fundamental to human communication
 3. Dealing with the arguments against teaching speaking skills
 4. Student's won't talk or say anything
 5. When students work in pairs or groups they just end up chatting in their own language
 6. When all the students speak together it gets too noisy and out of hand and I lose control of the classroom
- ☑ Conclusion
- ☑ References

Motivation Many students equate being able to speak a language as knowing the language and therefore view learning the language as learning how to speak the language, or as Nunan (1991) wrote, "Success is measured in terms of the ability to carry out a conversation in the (target) language." Therefore, if students do not learn how to speak or do not get any opportunity to speak in the language classroom they may soon get de-motivated and lose interest in learning. On the other hand, if the right activities are taught in the right way, speaking in class can be a lot of fun, raising general learner motivation and making the English language classroom a fun and dynamic place to be.

Speaking is fundamental to human communication . Just think of all the different conversations you have in one day and compare that with how much written communication you do in one day. Which do you do more of? In our daily lives most of us speak more than we write, yet many English teachers still spend the majority of class time on reading and writing practice almost ignoring speaking and listening skills. Do you think this is a good balance? If the goal of your language course is truly to enable your students to communicate in English, then speaking skills should be taught and practiced in the language classroom.

Dealing with common arguments against teaching speaking skills in the classroom .Students won't talk or say anything. One way to tackle this problem is to find the root of the problem and start from there. If the problem is cultural, that is in our culture it is unusual for students to talk out loud in class, or if students feel really shy about talking in front of other students

then one way to go about breaking this cultural barrier is to create and establish our own classroom culture where speaking out loud in English is the norm. One way to do this is to distinguish our classroom from other classrooms in our school by arranging the classroom desks differently, in groups instead of lines etc. or by decorating the walls in English language and culture posters. We keep on teaching it and encourage our students to ask for things and to ask questions in English. Giving positive feedback also helps to encourage and relax shy students to speak more. Another way to get students motivated to speak more is to allocate a percentage of their final grade to speaking skills and let the students know they are being assessed continually on their speaking practice in class throughout the term.

A completely different reason for student silence may simply be that the class activities are boring or are pitched at the wrong level. Very often our interesting communicative speaking activities are not quite as interesting or as communicative as we think they are and all the students are really required to do is answer 'yes' or 'no' which they do quickly and then just sit in silence or worse talking noisily in their L1.

So maybe we need to take a closer look at the type of speaking activities you are using and see if they really capture student interest and create a real need for communication. Another way to encourage our students to speak in English is simply to speak in English ourselves as much as possible in class. When students work in pairs or groups they just end up chatting in their own language.

Is the activity or task pitched at the right level for the students? We give the students all the tools and language they need to be able to complete the task. If the language is pitched too high they may revert to their L1, likewise if the task is too easy they may get bored and revert to their L1. Also, be aware of the fact that some students especially beginners, will often use their L1 as an emotional support at first, translating everything word for word to check they have understood the task before attempting to speak. In the case of these students simply be patient as most likely once their confidence grows in using English their dependence on using their L1 will begin to disappear.

Are all the students actively involved and is the activity interesting? If students do not have something to say or do, or don't feel the need to speak, we can be sure it won't be long before they are chatting away in their L1. Was the timing of the activity good? The timing of a speaking activity in a class can be crucial sometimes. How many teachers have discovered that their speaking activity ended up as a continuation of the students break-time gossip conducted in the L1? After break-time, why not try giving students an activity to calm them down and make them focus before attempting speaking activities that involve groups or pair work. Another way to discourage students speaking in their L1 is to walk around the classroom monitoring their participation and giving support and help to students as they need it. If certain students persist in speaking in the L1 then perhaps we should ask them to stay behind after class and speak to them individually and explain to them the importance of speaking English and ask them why they don't feel comfortable speaking in English in the class. Maybe they just need some extra reassurance or they don't like working with certain students or there is some other problem that you can help them to resolve.

When all the students speak together it gets too noisy and out of hand and I lose control of the classroom. First of all I separate the two points a noisy classroom and an out-of-control classroom. A classroom full of students talking and interacting in English, even if it is noisy, is

exactly what we want. Maybe we just feel like we are losing control because the class is suddenly student-centered and not teacher-centered. This is an important issue to consider. Learner-centered classrooms where learners do the talking in groups and learners have to take responsibility for using communicative resources to complete a task are shown to be more conducive to language learning than teacher-centered classes .

Losing control of the classroom, on the other hand, is a different issue. Once again walking around and monitoring the students as they are working in groups can help, as we can naturally move over to the part of the classroom where the noise is coming from and calm the rogue students down and focus them back on the task without disrupting the rest of the students who are working well in their groups. If students really get too rowdy then simply change the pace of the class and type of activity to a more controlled task, for example a focus on form or writing task where students have to work in silence individually. Once the students have calmed down we can return to the original or another interactive group activity.

Conclusion. These are just some of the problems that teachers with large classes face when teaching speaking activities in the classroom. These problems are not new nor are the solutions offered above. Teachers all over the world continue to face the same hurdles, but any teacher who has overcome these difficulties and now has a large class of energetic students talking and working in English in groups together will tell us it is worth all the trial and error and effort at the outset.

REFERENCES:

1. Celce-Murcia. M. (2001). *Teaching English as a Second or Foreign Language* .
2. Long M.H & Richards, J.C. (1987). *Methodology in TESOL*. USA: Heinle&Heinle.
3. Nunan. D. (1991) *Language Teaching Methodology*. UK: Prentice Hall International

IMPORTANCE OF LESSON PLANS IN TEACHING PROCESS.

Xaydarova Nigina Ganiyevna

Bukhara State University

<https://doi.org/10.5281/zenodo.6320865>

Planning ahead to identify a course of action that can effectively reach goals and objectives is an important first step in any process, and education is no exception. In education, the planning tool is the lesson plan, which is a detailed description of an instructor's course of instruction for an individual lesson intended to help learners achieve a particular learning objective. Lesson plans communicate to learners what they will learn and how they will be assessed, and they help instructors organize content, materials, time, instructional strategies, and assistance in the class-room. Lesson planning helps English as a second language (ESL), adult basic education (ABE), adult secondary education (ASE), and other instructors create a smooth instructional flow and scaffold instruction for learners.

The Lesson Planning Process

Before the actual delivery of a lesson, instructors engage in a planning process. During this process, they determine the **lesson topic** (if states have implemented content standards, the topic should derive from them). From the topic derive the lesson **objective** or **desired results**—the concepts and ideas that learners are expected to develop and the specific knowledge and skills that learners are expected to acquire and use at the end of the lesson. Objectives are critical to effective instruction, because they help instructors plan the instructional strategies and activities they will use, including the materials and resources to support learning. It is essential that the objective be clear and describe the intended learning outcome. Objectives can communicate to learners what is expected of them—but only if they are shared with learners in an accessible manner. Instructional objectives must be specific, outcome-based, and measurable, and they must describe learner behavior. Heinich et al. (2001) refer to the **ABCD**'s of writing objectives:

- **Audience** – learners for whom the objective is written (e.g., ESL, ABE, GED);
- **Behavior** – the verb that describes what the audience will be able to do (e.g., describe, explain, locate, synthesize, argue, communicate);
- **Condition** – the circumstances under which the audience will perform the behavior (e.g., when a learner obtains medicine from the pharmacy he or she will be able to read the dosage); and
- **Degree** – acceptable performance of the behavior (i.e., how well the learner performs the behavior).

Learner assessment follows from the objectives. Based on the principles of *backward design* developed by Wiggins and McTighe (1998), instructors identify the lesson objective or desired results and then decide what they will accept as evidence of learners' knowledge and skills. The concept of backward design holds that the instructor must begin with the end in mind (i.e., what the student should be able to know, understand, or do) and then map backward from the desired result to the current time and the students' current ability/skill levels to determine the best way to reach the performance goal.

The WIPPEA Model for Lesson Planning

The WIPPEA Model, an acronym that stands for **W**arm-up, **I**ntroduction, **P**resentation, **P**ractice, **E**valuation, **A**pplication, is a lesson plan model that represents a continuous teaching cycle in which each learning concept builds on the previous one, serving as an instructional roadmap for instructors. The WIP-PEA lesson plan model is adapted from the work of Hunter (Mastery Teaching, 1982). Approximately 20 years ago, Madeline Hunter published her book, *Mastery Teaching* (1983), in which she described her seven-step lesson plan. This approach quickly became known as the “Madeline Hunter Method” or the “Madeline Hunter Direct Instruction Model.” This model is described in Table 1, and while accurate statistics are not available, it has been widely adopted in the United States in primary and secondary education

Table 1
The Madeline Hunter Direct Instruction Model*

Step	Description
1. Anticipatory set	Provide a “hook” for students to see the relevance of the learning or to otherwise become receptive to learning the subject matter
2. Objectives/Standards	Identify specifically what the student will be able to do, understand, and/or care about as a result of the lesson
3. Teaching & Modeling	Provide a model or example of what is expected as the end product of the learning
4. Guided practice	Students work on activities or exercises relevant to the subject matter under the teacher’s direct guidance
5. Check for understanding	Evaluate the students practice sets to make sure that they “got it”
6. Independent practice	Once students have acquired the learning, have them repeat the practice to provide reinforcement of the learning
7. Closure	Actions or words by the teacher that provide cues to students that they have learned the subject matter

*Various users shift some steps and/or divide one step into two and ascribe to 8 steps

Toward the end of her career, Madeline Hunter received as many as 500 requests a year to speak or do workshops on her method (Goldberg, 1990) As the adoption information denotes, the Hunter model was originally devised for a primary or secondary grade lesson plan context where the subject matter is concise and where the learning takes place in a relative short time period, perhaps a matter of 20 minutes or a series of short time periods covering a week or so. However, with a little imagination (and work), the model can be applied to higher education situations. In fact, Hunter (1985) claims that it is equally effective in elementary, secondary and university teaching. This paper describes how it is currently being used in an undergraduate marketing research class. This six-step cyclical lesson planning approach has learners demonstrate mastery of concepts and content at each step before the instructor proceeds to the next step.

Warm-up – Assesses prior knowledge by reviewing previous materials relevant to the current lesson. *Introduce an activity that reviews previously learned content (e.g., for a vocabulary lesson, the warm-up may be a quick matching exercise with words previously learned and their definitions), and also include an activity that focuses on the topic to be taught.*

Introduction – Provides a broad overview of the content and concepts to be taught and focuses the learners’ attention on the new lesson. *Introduce the purpose of the lesson by stating and writing the objectives for learners and discussing the lesson content and benefits by relating the objective to learners’ own lives. Assess learners’ prior knowledge of the new material by asking questions and writing learners’ responses on a chalkboard or flip chart.*

Presentation – Teaches the lesson content and concepts. *Create an activity to introduce the concept or skill (e.g., introduce new vocabulary by asking learners to work in groups to identify words related to taking medications) and then introduce information through a variety of modalities using visuals, realia, description, explanation, and written text. Check for learner understanding of the new material and make changes in lesson procedures if necessary.*

Practice – Models the skills and provides opportunities for guided practice. *Introduce a variety of activities that allow learners to work in groups, in pairs, or independently to practice the skills, concepts, and information presented. Integrate technology into activities as available.*

Evaluation – Assesses each learner's attainment of the objective. *Include oral, aural, written, or applied performance assessments. For example, ask students to fill in the blanks on a cloze activity using the four medicine warning labels that were discussed in class. For lower level learners, provide a word bank at the bottom of the worksheet. Omit the word bank for more advanced students.*

Application – Provides activities that help learners apply their learning to new situations or contexts beyond the lesson and connect it to their own lives. *Choose activities that learners can relate to or have expressed concern about. For example, have learners read the label of a medication they or a family member may use at home to make certain they understand the meaning of the words on the label. Gather feedback from learners in follow-up classes and help them assess what additional support, if any, they may require.*

References

1. Ganiyevna K. N., Sharifovich B. Z. ENGLISH EXPRESSION OF ECONOMIC CONCEPTS SUCH AS STRATEGY, MISSION, ORGANIZATIONAL POTENTIAL, SMART //E-Conference Globe. – 2021. – С. 24-27.
2. Ganiyevna H. N. USING MULTIMEDIA SPEECHES IN TEACHING A FOREIGN LANGUAGE //MODERN SCIENTIFIC CHALLENGES AND TRENDS. – 2021. – Т. 106.
3. Ganievna K. N., Muhammadislom R. Psychological approach in teaching methods //Достижения науки и образования. – 2017. – №. 4 (17). – С. 101-102.
4. Khaydarova N. G. THE PECULIARITIES OF MAKING PERFECT LESSON PLAN //Достижения науки и образования.–2018. – 2018. – Т. 5. – С. 45-46.
5. ХАЙДАРОВА Н. Эффективность технологии Mind Wheel на уроках английского языка //ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz). – 2021. – Т. 3. – №. 3.
6. Ravshanovna B. Z., Ganiyevna X. N. Three Famous Writers of the Story Genre in English, Uzbek And Russian Language //Middle European Scientific Bulletin. – 2021. – Т. 10.

ВЫЯВЛЕНИЕ ИЗМЕНЕНИЙ РЕЧЕВОЙ АКТИВНОСТИ ДЕТЕЙ В ПЕРИОД АДАПТАЦИИ К УСЛОВИЯМ ДЕТСКОГО САДА

Шарипова Дилбар Гулямовна¹

Хикматова Дилрабо Пулатовна²

¹Преподаватель кафедры Русская литература
Филологического факультета БухГУ,

² Преподаватель кафедры Русская литература
Филологического факультета БухГУ

<https://doi.org/10.5281/zenodo.6321319>

Аннотация: в статье приведены данные о приспособлении детей раннего возраста к детскому саду. Участие родителей и роли воспитателя при адаптации детей, методах изучения процесса адаптивования.

Ключевые слова: адаптация, ДОУ, метод, темперамент, приспособление, стресс, эффект, коммуникация.

Проблема формирования коммуникативно-речевой активности человека приобретает все большее значение в современной жизни. Значение сформированности навыков диалогической речи становится наиболее очевидным при обучении старших дошкольников, когда отсутствие элементарных умений затрудняет общение ребенка со сверстниками и взрослыми.

В педагогической практике большое значение в речевом развитии имеет учет особенностей процесса адаптации ребенка к изменившимся условиям его жизни и деятельности при вхождении в новый коллектив, при поступлении в детский сад.

Адаптация, это сложный процесс приспособления организма к новым условиям. Для многих детей приход в детский сад - это первый сильный стресс в их жизни; привыкание проходит бурно и более или менее продолжительно. Некоторые дети привыкают к детскому саду быстро, без каких-либо изменений в привычном поведении. Это зависит от темперамента ребёнка, его общительности, активности. В свою очередь в этом большую роль играют родители, особенно мамы, которые являются непосредственными участниками этого процесса. Они приспособливают детей ко всем социальным условиям.

Система работы по развитию речи предусматривают четыре этапа: проведение педагогического просвещения родителей, дети которых поступают в ДОУ, установление доверительных отношений воспитателя с детьми, формирование у детей представлений об окружающей среде как о знакомой, приучение детей к режимным моментам и формирование умений и навыков эффективной коммуникации, развитие потребности в самостоятельной активной деятельности и коммуникации. С поступлением ребёнка в дошкольное учреждение в его жизни происходит множество изменений: строгий режим дня, отсутствие родителей, новые требования к поведению, постоянный контакт со сверстниками, новое помещение, другой стиль общения. Чтобы у детей не были стрессовые явления дома их психологически надо подготовить к

этому: как детский сад очень красивые, там у тебя будет много друзей, воспитательница тебя очень любит и ждёт, ты самая хорошая из её воспитанников, там новые игрушки.

Выявление изменений речевой активности детей в период адаптации к условиям ДОУ проводится с помощью следующих методов: наблюдение за поведением в группе в различных видах деятельности. Участие на общих воспитательных работах, если младшая группа нужно обратить внимания при сборке игрушек и выкладывание их на места, тут ребёнок может найти себе друга который ему помогает или он ему. Общение с другими воспитанниками, или игра в общей площади, надо наблюдать с кем он больше играет или даёт ему игрушки, интересуется его игрой.

второе, наблюдение за речевым поведением детей с целью выявления речевой активности в различных условиях общения, как он часто говорит, говорит с игрушками или с другими воспитанниками. Это очень важно, если ребёнок говорит с игрушками это тоже не плохо, так как он нашёл друга в образе игрушки, надо его направить на общение с игрушками других воспитанников, общаясь с игрушками других воспитанников и обобщая игрушки между собой воспитанники быстро начинают общаться между собой, так как у них общие игрушки.

Исходя из полученных данных, выстраивается система работы по развитию речи, целью которой является успешное прохождение периода адаптации.

Список использованной литературы

1. Сафарова З. Т., Сафарова З. Т., Фаромонова О. С. Қ. МИЛЛИЙ ҲАРАКАТЛИ СПОРТ ЎЙИНЛАРИНИНГ МАКТАБ ЎҚУВЧИЛАРИ ФИЗИОЛОГИК РИВОЖЛАНИШИДАГИ РОЛИ //Scientific progress. – 2022. – Т. 3. – №. 1. – С. 385-388.
2. Саидова М. С., Сафарова З. Т., Нематова Г. ФУНКЦИОНАЛЬНАЯ СВЯЗЬ РАЗВИТИЯ РЕЧИ И ИЗОБРАЗИТЕЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ДЕТЕЙ РАННЕГО ВОЗРАСТА И ОСОБЕННОСТИ АДАПТАЦИИ ДЕТЕЙ К РЕЖИМУ ДЕТСКОГО САДА //Человек, экология, и культура. – 2018. – С. 283-286.
3. Аёсова Ш. И. и др. РОЛЬ НЕКОТОРЫХ СОЦИАЛЬНЫХ ФАКТОРОВ В ПРОЦЕССАХ АДАПТАЦИИ УЧАЩИХСЯ К ЗАНЯТИЯМ В ШКОЛЕ //Человек, экология, и культура. – 2018. – С. 263-265.
4. Сафарова З. Т. АДАПТАЦИЯ В ОНТОГЕНЕЗЕ РАННЕГО ДЕТСТВА //Экологические проблемы промышленных городов. – 2017. – С. 305-307.

BUGUNGI ZAMOAVIY HAYOTDA INSON EMOTSIYASINING ROLI VA VAZIFALARI

Nabijonov Otabek¹

Shavkatova Shahnoza²

¹ Toshkent Davlat Transport Universiteti

Iqtisodiyot fakulteti 4-bosqich talabasi,

² Buxoro davlat universiteti

Pedagogika fakulteti 2-bosqich talabasi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.6321321>

ANNOTATSIYA

Ushbu tezisda Hissiy kechinmalar turli hollarda turlicha tezlik bilan paydo bo`lishi, ba`zan hissiyotlar juda to`satdan, darhol paydo bo`lishi haqida fikr bildirilgan. Masalan, kishi birdan xursand bo`lib ketadi, darhol g`azabga keladi, achchiqlanadi va hokazo. Lekin ba`zan shu hissiyotlarning o`zi daf`atan qo`zg`almaydi, balki asta-sekin tug`ila boshlaydi. Shunday hissiy kechinmalar borki, ularning qay darajada tez paydo bo`lmasligini belgilash qiyin yoki butunlay belgilab bo`lmaydi. emotsional kechinmalarining kuchi turlicha bo`lishi mumkin. Hissiyotning kuchi avvalo yoqimli va yoqimsiz tuyg`ularning naqadar kuchli bo`lishidadir. Hissiyotning kuchi shu hissiyotni shaxsning naqadar ehtiros bilan kechirayotganligi bilan belgilanadi. Hissiyotning qo`zg`alish xususiyatlari paydo bo`lish yo`lini, kuchi va barqarorligi bir qancha sabablarga bog`liqdir. Atrof muhitning holati, shu paytdagi ehtiyojlarning kuchi, shu xislat tuzilishiga sabab bo`lgan hodisalarning shaxsiy va ijtimoiy ahamiyatini anglashi, odamning dunyoqarashi, bu xislat qanday vaziyatda paydo bo`lishi va o`tishi, hamda shaxsning individual xususiyatlariga bog`liqdir. Hislarning ayni vaqtda naqadar tez, kuchli va barqaror bo`lishiga ko`ra, his-tuyg`ularning quyidagi turlari farqlanadi: hissiy ton, emotsiyalar, affekt, jiddiqlik holatlari (stress) , kayfiyat va boshqalar.

KALIT SO`ZLAR: Emotsiya, hissiyot, stress, ambivaletlik, stenik his, depressiya, toliqish, kayfiyat, empatiya, ehtiros, affect

Kishilar idrok qilayotgan (ko`rayotgan, eshitayotgan), bajarayotgan, o`ylayotgan, orzu qiladigan narsalarga befarq bo`lmaydilar. Bir xil predmetlar, shaxslar, harakatlar, voqealar bizni quvontiradi, boshqalari xafa qiladi, yana boshqalari g`azab-nafratimizni uyg`otadi. Biz xavf ostida qolganimizda qo`rquvni his qilamiz, dushman ustidan g`alaba qozonish yoki qiyinchilikni engish zavq uyg`otadi. Odamlarning o`zi bilayotgan va bajarayotgan narsaga munosabatini boshdan kechirishi his -tuyg`ular (yoki emotsiyalar) deyiladi. His -tuyg`ularning manbai biz idrok qiladigan, ish ko`radigan predmetlar va hodisalarning xususiyatlari vujudga keltiradigan ehtiyojlar, intilishlar, istaklardir. Bizning faoliyatimizni (mehnat, o`qish, o`yin) uning muvaffaqiyati va mag`lubiyatini ham his - tuyg`ular uyg`otadi. Hissiyot voqelikni aks ettirilishidir. Odam ayni bir paytda tirik organizm va jamiyat a`zosi bo`lishi bilan birga, o`z miyasida alohida shaxs sifatida, ayrim ob`ektlar bilan qiladigan ob`ektiv munosabatlarni aks ettiradi. Odam miyasida olamning aks ettirishni ana shunday o`ziga xos tomoni hissiyot sohasi yoki inson shaxsining emotsional tomoni hisoblanadi.

Hissiyot - odam miyasida uning real munosabatlarining, ya'ni ehtiyojlar sub'ektining uning uchun ahamiyatli bo'lgan ob'ektlar bilan bo'lgan munosabatlarning aks ettirilishidir. "Hissiyot" tushunchasini faqat tirik mavjudotlar miyasida ularning ehtiyojlarini qondiradigan va qondirishga qarshilik qiladigan ob'ektlarga bo'lgan munosabatlarni aks ettirish haqida gap ketganda qo'llash mumkin. Belgilari xuso'san yaqqol namoyon bo'ladigan hissiyotlarning ichdan kechirishdan iborat bo'lgan ruxiy jarayon sodir bo'lishining konkret shaklinigina emotsiya deb ataladi. Masalan, vatanparvarlik, muhabbat, javobgarlik hissini emotsiya deb bo'lmaydi.

Hissiyot odamda sodir bo'layotgan hodisa va narsalardan shaxs sifatidagi odam uchun ahamiyatli bo'lganlari haqida darak beruvchi signallar tizimi hisoblanadi. Mazkur holda sezgi a'zolariga ta'sir qiluvchi cheksiz miqdordagi qo'zg'ovchilardan ayrimlari aniq bo'lib ajraladi, ba'zilari bir -birlari bilan qo'shib ketadi va paydo bo'lgan hissiyot bilan birlashib ketadi. Natijada taassurot uyg'otib biror hissiy nom bilan ifodalangan xotira obrazlari tariqasida saqlanib qoladi. Buni fiziologik jihatdan shunday tushuntirish mumkin, ma'lum qo'zgalishlar, tirik mavjudotlar uchun xotirjamlik haqidagi yoki notinchlik haqidagi darak beruvchiga aylanadi. Hissiy kechinmalar esa, insonning shaxsiy tajribasi tarkib topadigan shartli reflekslar tizimini mustahkamlanishi sifatida namoyon bo'ladi. Hissiyotni mana shu darak beruvchilik vazifasi psixologiyada hissiyotning impressiv tomoni deb ataladi. (impressivlotincha - taassurot). I.P.Pavlov tirik mavjudotlarning atrofimizdagi muhitga moslashuvida hosil qiladigan yoki buziladigan dinamik stereotiplar orqali biror hissiyotni va emotsional kechinmalarning ijobiy va salbiy sifatlarini tushuntirib beradi. Dinamik stereotip deganda, tashqi taassurotlarning ma'lum tartibda qaytarilishi natijasida hosil qilingan shartli reflekslar nerv bog'lanishlarining barqaror tizimi tushuniladi. Har turli qiyinchiliklar va qarshiliklarga duch kelish natijasida dinamik stereotiplarining "o'zgarishi" salbiy emotsional holatni yuzaga keltiradi. Hissiyot va uni kechirishning turli shakllari faqat darak beruvchilik vazifasini emas, balki boshqaruvchilik funksiyasini ham bajaradi. emotsiya harakatlarda juda ko'p tana o'zgarishlarida ifodalanadi. Odam organizmidagi bu o'zgarishlar, kechirilayotgan hissiyotning ob'ektiv ko'rsatkichi hisoblanadi. Moslashish xarakteriga oid bo'lgan, ya'ni ovozning o'zgarishi, mimika, imo-ishora, organizmda sodir bo'ladigan jarayonning qayta o'zgarishidan iborat ixtiyorsiz va ongli harakatlar psixologiyada emotsional harakatlarning ekspressiv tomoni deb ataladi (ekspressiv - ifodalanish).

Odamning o'z hissiyotining ob'ektiga qanday shaxsiy munosabat ifodalanganini mazkur holda qanday munosabatda bo'lishi ifodalanganini hissiyot mazmunining sifat tomonini tashkil qiladi. Odatda shaxsning hayot faktlariga nisbatan bo'lgan emotsional munosabatlari ikkita sifatga ijobiy va salbiy sifatlarga ajratiladi. Shaxsning o'z hissiyoti ob'ektiga ijobiy va salbiy munosabatlaridan tashqari ikkilanish holatlari va noaniq tushunish munosabatlari ham bo'ladi. Bularni rohatlanish va qanoatlanmaslik hislariga qo'shib bo'lmaydi. Ikki taraflama hissiyotda (ambivalent hissiyotda) rohatlanish va azoblanish qo'shib va biri ikkinchisiga o'tib ketmaydigan emas, balki bunday birga bo'lish kechirilayotgan hissiyotning zarur xarakterli sifatlaridan birini tashkil qiladi. Masalan: rashk hissida muhabbat va nafrat. Suv ichish va neft hidi. Rohatlanish va yoqimsiz - noxushlik hissi. Sub'ektning hissiyot predmetlariga nisbatan emotsional munosabatlarning to'rtinchi sifati odatda qisqa muddatli hissiy munosabatning noaniqligidir, lekin ba'zan ayrim ularni tushunishiga bo'lgan ob'ektlarga nisbatan ancha vaqtga davom etgan hissiyotlarning ham hissiy munosabatlarining

sifati bo`ladi. Odam hayotida yangi narsaga duch keladi, bu narsa ko`pincha uni to`lqinlantirib, idrokida mazkur narsani tevarak - atrofidagi muhitdan ajratib olib, unga nisbatan ajablanish, hayratlanish, havas va qiziqish hissiyatini kechiradi. Bu yangi taassurotlarni dastlabki anglashning hissiy tomonidir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. G`oziyev.E.G. "Umumiy psixologiya". Toshkent. 2007. 1-2 kitob
2. G`oziyev.E.G. "Muomala psixologiyasi". T-2001
3. Karimova.V.M. "Ijtimoiy psixologiya va ijtimoiy amaliyot".-T. Universitet, 2002
4. Maklakov.A.G. "Obshaya psixologiya" M.; "Piter" 2003
5. <http://www.wikipedia.org>
6. <http://www.ziyonet.uz>
7. www.natlib.uz
8. www.fikr.uz

БОЛАЛАРНИНГ МАКТАБГАЧА ТАЪЛИМ ТАШКИЛОТИГА МОСЛАШИШ ДАВРИДА ФАОЛИЯТИДАГИ ЎЗГАРИШЛАРНИ АНИҚЛАШ

Сафарова Зулфера Тешаевна

Бухоро вилояти Жондор тумани № 4 МТТ тарбиячиси

<https://doi.org/10.5281/zenodo.6321329>

Аннотация: мақолада мактабгача ёшдаги болаларнинг МТТ ташкилотларига мосланишлари ва бу жараёнда болалар организмда, психологиясида юз берадиган ўзгаришлар ҳақида маълумотлар келтирилган.

Калит сўзлар: МТТ, тарбияланувчи, табиячи, адабтация, психология, боғча.

Мактабгача таълим ташкилоти ижтимоий шароитига мослашиш даврида болалар нутқини ривожлантириш, инсоннинг коммуникатив ва нутқ фаолиятини шакллантириш муаммоси замонавий ҳаётда тобора муҳим аҳамият касб етмоқда. Диалогик нутқ кўникмаларини шакллантиришнинг аҳамияти катта мактабгача ёшдаги болаларни ўқитишда, бошланғич кўникмаларнинг етишмаслиги болага тенгдошлари ва катталар билан мулоқот қилишни қийинлаштирганда аниқ бўлади.

Кундалик иш фаолиятимиз, педагогик амалиёт даврида янги жамоага қўшилганда, болаларнинг МТТ га биринчи кундан келишни бошлаганида, кунлик ҳаёти ва фаолиятининг ўзгаришига сабаб бўлган, янги шароит, боғча шароитига келиши унинг мослашиш, адаптация жараёни давомийлиги билан боғлиқ. Юқоридагиларни инobatга олиш нутқини ривожлантиришда катта аҳамиятга ега.

Адаптация бу мослашув, мослашув - бу организмнинг янги шароитларга мослашишининг мураккаб жараёни.

Кўпгина болалар учун болалар боғчасига бориш уларнинг ҳаётидаги биринчи оғир стрессдир, уларнинг мосланиши маълум вақт давом этади. Баъзи болалар боғчага тез кўникадилар, одатий хатти-ҳаракатларида ҳеч қандай ўзгариш бўлмайди.

Болани мактабгача таълим муассасасига қабул қилиш билан унинг ҳаётида кўплаб ўзгаришлар юз беради: қатъий кун тартиби, ота-оналарнинг йўқлиги, хулқ-атворга янги талаблар, тенгдошлари билан доимий алоқа, янги хона, бошқа алоқа услуги.

Бу ўзгаришларнинг барчаси бир вақтнинг ўзида бола бошига тушади ва у учун стрессли вазиятни яратади, бу махсус ёндашуларсиз невротик реакцияларга олиб келиши мумкин, масалан, инжиқлик, қўрқув, овқат ейишдан бош тортиш, тез-тез касалланиш.

Болалар боғчасига келадиган болалар учун мослашиш даврининг вақти ва давомийлиги масаласи қизғин муҳокамага сабаб бўлиб келган. Ушбу ҳолатда, турли рақамлар берилган: 7 кундан 10 кун, икки ҳафта, бир ой, икки ой, олти ой, бир йил. Бахсланмайдиган ягона давр бу бола ёшининг қанчалик катта бўлиши унинг шунчалик кеч мослашувига сабаб эканлиги исботланган. Болаларнинг мослашувида катта вазифани ота-оналар ва тарбиячилар ўйнайдилар. Шунингдек, мослашув боланинг индивидуал хусусиятларидан келиб чиқади.

Мослашувнинг давомийлиги боланинг ривожланиш даражасига ҳам боғлиқ. Агар у уйда тизимли равишда шуғулланган бўлса, киришимли ва мустақил шахс бўлиб ўсган

бўлса, у ҳолда гуруҳда у тарбиячи билан тезда алоқа ўрнатади, мазмунли ўйин билан ўзини тута олади, иложи борича фаол бўлади, ўзини эътиборсиз қолдирилгандек ҳис қилмайди. Ушбу ривожланиш даражасига ега бўлган бола 10-12 кун ичида болалар боғчасига одатланиб қолади.

Болаларнинг МТТ га мослашуви даврида биз тарбиячилар қуйидагиларга катта эътибор қаратамиз: боланинг гуруҳга келиши, овқатни тановвул қилиши, тана ҳарорати, ошқозон-ичак тизимининг фаолияти, кундузги уйқуси, руҳий ҳолати, бошқа катталар билан муносабати, болалар билан муносабати, қоидаларга амал қилиши, ўйиндаги фаоллиги, машғулот топшириқларига муносабати, ота-онасини кутиб олиши. Юқоридагиларни таҳлил қилиб, болаларнинг МТТга келган кунидан бошлаб уларнинг адабтацияланишига максимал киришилади, болаларнинг киришимлиги уларнинг бошқа катталар, гуруҳга келган бошқа ота-оналар ва тарбиячиларга нисбатан муносабати, уларни кўрганда ўзини тутиши, болалар билан гуруҳда муносабати, берилган топшириқларни бажариш ҳолати ва кундузги уйқуда тинч ухлаши билан белгиланади.

Олинган кузатув натижаларидан келиб чиқиб болаларнинг МТТ га мослашувига кўра уларни қуйидагича гуруҳладик: мослашуви юқори бўлган болалар, ўртача мослашув даражасига ега болалар, мослашув даражаси паст бўлган болалар. Болаларнинг мослашувида ҳаракатли спорт ўйинлари, ҳаракатли педагогик технологияларни самарали қўллаш уларни гуруҳда ишлашга, бошқа болалар билан ҳамжиҳат бўлишга ўргатади.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Сафарова З. Т., Сафарова З. Т., Фаромонова О. С. Қ. МИЛЛИЙ ҲАРАКАТЛИ СПОРТ ЎЙИНЛАРИНИНГ МАКТАБ ЎҚУВЧИЛАРИ ФИЗИОЛОГИК РИВОЖЛАНИШИДАГИ РОЛИ //Scientific progress. – 2022. – Т. 3. – №. 1. – С. 385-388.
2. Саидова М. С., Сафарова З. Т., Нематова Г. ФУНКЦИОНАЛЬНАЯ СВЯЗЬ РАЗВИТИЯ РЕЧИ И ИЗОБРАЗИТЕЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ДЕТЕЙ РАННЕГО ВОЗРАСТА И ОСОБЕННОСТИ АДАПТАЦИИ ДЕТЕЙ К РЕЖИМУ ДЕТСКОГО САДА //Человек, экология, и культура. – 2018. – С. 283-286.
3. Материал из книги Ю. В Микляева, Н В Сидоренко. "Развитие речи детей в процессе их адаптации к ДОУ".
4. [Иванова Надежда Григорьевна](#). статья. «ОСОБЕННОСТИ РАБОТЫ ВОСПИТАТЕЛЯ В ПЕРИОД АДАПТАЦИИ ДЕТЕЙ К ДЕТСКОМУ САДУ »

LINGVOKULTUROLOGİK BIRLIK LAR NING NUTQ DAGI O'RNI

Mamadjanova Nargiza Mahmudjanovna

Andijon davlat universiteti o'qituvchisi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.6323272>

ANNOTATSIYA : Ushbu maqolada lingvokulturologik nazariyaning shakllanishi uchun xizmat qilgan omillar, undagi asosiy tushunchalar, ularning talqinidagi har xilliklar haqida juda asosli mulohazalar aytilgan.

KALIT SO'ZLAR: sentensiya, assotsiativ, noekvivalent ,lakunlar, arxitip ;

Ma'lumki mamlakatimizda hozirgi vaqtda lingvokulturologiya jahon, xususan, rus tilshunosligida ham eng rivojlangan yo'nalishlardan biri bo'lib, bu borada bir qancha o'quv qo'llanmalar yaratilgan. Tilshunoslarning e'tirof etishicha, ularning orasida eng mashhuri V.A.Maslova tomonidan yaratilgan o'quv qo'llanma hisoblanadi .Shuningdek, lingvokulturologik yondoshuvdagi tadqiqotlar o'zbek tilshunosligida ham oxirgi o'n yilliklarda paydo bo'la boshladi. Masalan, Z.I.Saliyevaning nomzodlik ishi o'zbek va fransuz tillaridagi sentensiya, ya'ni axloqiy-ta'limiy harakterdagi matnlarning milliy-madaniy xususiyatlariga bag'ishlangan.

Xususan, N.Mahmudov ayni sohaning eng asosiy tushunchalaridan bo'lgan til va madaniyat haqida quyidagilarni yozadi: "Til va madaniyat deganda, ko'pincha, "nutq madaniyati" deyiladigan muammo assotsiativ holda esga tushsa-da, bu ikki o'rindagi madaniyatning aynanligini aslo ko'rsatmaydi. Til va madaniyat deganda, odatda til orqali u yoki bu madaniyatni yoki aksincha, madaniyatni o'rganish orqali u yoki bu tilni tushuntirish nazarda tutiladi, aniqroq qilib aytadigan bo'lsak, lingvokulturologiyadagi madaniyatning ma'nosi "aqliy-ma'naviy yoki xo'jalik faoliyatida erishilgan daraja, saviya emas, balki "kishilik jamiyatining ishlab chiqarish, ijtimoiy va ma'naviy-ma'rifiy hayotida qo'lga kiritgan yutuqlari majmui demakdir.

Ma'lumki, lingvokulturologiya fanining obyektini xalq madaniyatining tilda yorqin ifodasini o'zida namoyon etuvchi noekvivalent leksika va lakunlar, tilning stilistik jamlanmasi, til birliklarning miflashgan ko'rinishlari: arxitip va miflar (asotir va rivoyatlar), tilda o'z aksini topgan rasm-rusum va odatlar, tilning paremiologik fondi, til etalonlari, imo-ishora va ramzlar, tildagi o'xshatish va metaforalar hamda o'zbek nutq odatlari va nutqiy etiket shakllari tashkil etadi.

Bu borada lingvokulturologik obyekt bo'la oladigan maqollarni quyidagicha tahlil qilamiz va ularning nutqdagi o'rni haqida gaplashamiz.

"Bir mayizni qirq kishi bo'lib yeydi". O'zbek xalqiga xos bo'lgan eng oliy xususiyatlardan biri ahillik, inoqlikdir. Bu bizga ajdodlarimizda singgan fazilatdir. Bir mayizni qirqqa bo'lib yeyishlik, o'zi yemay o'zgaga ilinishlik xalqimizga xos bo'lgan insoniy fazilatlarga ishora qiladi. " Bitta qaldirg'och kelgani bilan bahor bo'lmas". Qaldirg'och xalqimizda yaxshilik, qut-baraka elchisi sifatida e'zozlanadi. Shuningdek, u bahor darakchisi. Maqolning lug'aviy ma'nosiga e'tibor qiladigan bo'lsak, u mazmunan " Qars ikki qo'ldan chiqadi" maqoliga sinonim hisoblanadi va avvalgi maqolga hamohang tarzda uni to'ldiradi. Aynan qaldirg'och obrazining olinganiga sabab xalqimizda bu qushga nisbatan o'zgacha qarash, mehr tufayli. Bu esa maqolda etalon sifatida o'z aksini topgan.

"Do'ppining ichida odam bor". Bu maqol mazmunan "Devorning ham qulog'i bor" maqoliga o'zaro sinonim hisoblanadi. Bu maqolning tahliliga to'xtalsak, har bir narsani har joyda aytmaslik kerakligini uqtiradi, kishini ogohlikka xushyorlikka chorlaydi. Unda ham etalon sifatida do'ppi so'zi olingan.

"Hashar qildim-uy qurdim, Bunda ko'p hikmat ko'rdim". Hashar o'zbek xalqiga xos bo'lgan udum sanaldi. Ya'ni uy ko'tarmoqchi (qurmoqchi) bo'lgan yoki mamalakat obodonchiligi yo'lida qilinadigan umumxalq mehanatidir. Bizga ma'lumki, hasharga do'st-u birodarlar, yaqin qarindoshlar yordamga keladi. Hasharda birdamlik, ahillik kabi samimiy tuyg'ular o'z aksini topadi. Shuning uchun, hashar qilgan inson ko'p hikmatlarning guvohi bo'ladi. Ya'ni do'stlarinin sadoqatini, mehribonligini ko'radi. Bu maqolda etalon sifatida olingan hashar so'zi lingvomadaniy birlik sanaladi.

"Holva degan bilan og'iz chuchimas". Bu maqol mazmunan "Olma pish, og'zimga tush" maqoliga sinonim. Zamirida, dangasalik, tayyorga ayyorlik kabi xislatlarni qoralab, mehnatsevarlikka, o'zi ishlab, halol mehnat bilan pul topishga chorlaydi. Ya'ni inson biror nimani orzu qilganligi bilan u amalga oshib qolmaydi, uning amalga oshishi uchun, albatta, harakat qilish kerakligi uqtirilmoqda. Etalon bo'lib kelgan so'z "holva" o'zbek milliy shirinligi hisoblanadi.

"Non ham non, ushog'i ham non". Dunyoda o'zbekchalik nonga yuksak hurmatda bo'lgan xalq bo'lmasa kerak. Ulug'larimiz ham "Nonday aziz bo'lg'in" deb duo qilishadi. Farzandlarga yoshligidan "Nonni ushatmay ye", "Nonni bosma", "Nonni ko'zingga sur" deya tarbiya berishadi. Bularning barchasi xalqimizda nonga bo'lgan e'tibor, o'zbekona qarashdan darak beradi.

Ushbu lingvokulturologik birliklarning nutqdagi o'rni beqiyos hisoblanib gapirayotganimizda ularni aytishni xohlaymiz. Go'yoki ularsiz nutqimiz chiroyli bo'lmay qolganga o'xshab ko'rinadi. Chunki ular o'xshtishlar orqali so'z ma'nosini bezaydi. Ammo bu lingvokulturologik birliklarni ishlatishning o'z o'rni bor bo'lib ularni o'z o'nida mohirona qo'llay olish so'z boyligini oshiradi. Shuning uchun ham o'zbek xalqi purma'no so'zga, o'git-u naqlarga boy xalq sanaladi.

Xulosa qilib aytadigan bo'lsak, lingvokulturologik birliklar xalqning ko'p asrlik hayotiy tajribalari, doimiy kundalik kuzatishlar xulosasini tugal fikr tarzida qat'iy qutbiylikda ifodalaydi. Va ularning nutqdagi o'rni azaldan o'zining hayotiy muammolarini – mehnat mashaqqati, g'amanduhi, rohat-farog'ati, muvaffaqiyat va mag'lubiyati, rasm-rusumlari – hamma hammasini maqol va iboralarda ko'zgudagidek aks ettirib keladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Mahmudov N. Tilning mukammal tadqiqi yo'llarini izlab ... // O'zbek tili va adabiyoti. – Toshkent, 2012.
2. Nurmonov A. Sepir-Uorfning lingvistik nisbiylik nazariyasi haqida mulohazalar / O'zbek tilshunosligining dolzarb masalalari. – Toshkent, 2011.
3. Nurmonov A. Ovrupoda umumiy va qiyosiy tilshunoslikning maydonga kelishi // Nurmonov A. Tanlangan asarlar. 2-jild. – Toshkent, 2012.
4. Kenjayeva S.E. O'zbek antroponimlarining semantik va sotsiolingvistik tadqiqi. – Toshkent, 2011.
5. Sobirov A., Yusupova Sh. Hozirgi o'zbek adabiy tili // Akademiklitsey va kasbuhunar kollejlarning II bosqich talabalari uchun darslik. – T., 2013.

**“МИНЕРАЛ ЎҒИТЛАРНИНГ ИРРИГАЦИЯ ЭРОЗИЯСИГА УЧРАГАН
ТУПРОҚЛАРИ ЮВИЛИБ ТУШГАН ҚИСМИДА ТАКРОРИЙ МОШНИНГ
ЎСИШИ ВА РИВОЖЛАНИШИГА ТАЪСИРИ”**

Ғофуров Дилшод Умаралиевич, Ҳайдарова Дилсўз Сайфуллаевна
Пахта селекцияси, уруғчилиги ва етиштириш аротехнологиялари
илмий-тадқиқот институти DSc ва PhD докторантлари
gafurovd641@mail.com

<https://doi.org/10.5281/zenodo.6326054>

Аннотация. Мазкур мақолада ирригация эрозиясига учраган типик бўз тупроқларнинг ювилиб тушган қисмида такрорий экин сифатида экилган мошнинг ўсиши ва ривожланишига мақбул минерал ўғит меъёрларини таъсири тўғрисида маълумотлар баён қилинган.

Калит сўзлар: типик бўз тупроқ, ирригация, эрозия, минерал ўғит меъёрлари, азот, фосфор, калий, мош, ўсиши ва ривожланиш.

Бугунги кунда дунё бўйича «ғўза 33 млн. гектар ерда экилиб, 35 млн. тонна пахта ҳосили олинмоқда, буғдой 220,4 млн. гектар майдонда экилиб, ўртача дон ҳосили 31,1 ц/га ни, маккажўхори 183,3 млн. гектар майдонда парвариш қилиниб, ўртача ҳосилдорлик 49,0 ц/га ни, мош экини эса, 20,1 млн гектарда етиштирилиб, ҳосилдорлиги 18,7 ц/га ни ташкил этади»¹.

Республикамизда бу экинлардан ташқари такроррий экин сифатида кўплаб экинларни экиш, улардан юқори ва сифатли маҳсулот олиш, экинларни турлари, экиш муддатлари, тупроқ-иқлим шароитлари, минерал ўғит меъёрлари ва қўллаш муддатларини тўғри белгилаш муҳим аҳамият касб этади.

Ўзбекистон Республикасида ер ва сув ресурсларнинг чекланганлиги ҳамма соҳа эгаларига маълумдир. Шунинг учун қишлоқ хўжалик экинларининг ҳосилдорлигини оширишда энг аввало, ҳар бир гектар ер майдонидан сув ўғит ресурсларидан оқилона фойдаланишга, қолаверса тезпишар, серҳосил навларни яратиш, илғор агротехнологияларини қўллаш, шўрланиш, ирригацион ва шамол эрозиясига қарши кураш чоралари, ҳамда тупроқ унумдорлигини ошириш тадбирларини қўллашга боғлиқдир.

Тупроқни эрозиядан сақлаш қўрғоқчил иқлимли минтақаларда жойлашган кўпгина мамлакатларда, хусусан Ўзбекистонда ҳам муҳим ва долзарб муоммолардан бири ҳисобланади. Республикамизда ирригация эрозиясидан 722 000 га, шамол эрозиясидан (экин экиладиган ҳудудларда) 1,812 000 га, шу жумладан сув ва шамол эрозияси 1,929 000 га ерлар зарар кўради (Мирзажонов ва бошқ, 2011). Ҳосилдорликнинг камайиш омилларидан бири, бу ирригация эрозияси туфайли тупроқдаги ўсимлик учун зарур озика элементлар ювилиши ва ҳосилнинг кескин камайиб кетишига таъсир кўрсатади. Натижада тадқиқотларда олинган натижалар шуни кўрсатганки, бир даланинг ўзида тупроқ унумдорлиги турли ҳил бўлиши, бу ўз

¹www.embrapa.br

навбатида суғориш, ўғитлаш, тупроққа ишлов бериш ва алмашлаб экишни тақозо этади.

Юқорида келтирилган фикрлар асосида, тупроқ унумдорлигига боғлиқ ҳолда ёўза мажмуасига кирадиган, экинлар ҳосилдорлиги ва унинг сифатини оширишни таъминлайдиган алмашлаб экишнинг бир неча қисқа ротацияли мақбул (2:1; 1:1:1; 1:1 ва ҳокозо) тизимлари яратилди. Шу билан бирга, ушбу тизимда тупроқ унумдорлигини сақлайдиган ҳамда оширадиган экинларни парваришлаш агротехнологияларини такомиллаштирилмоқда (Холиқов, 2006).

Шуни алоҳида таъкидлаб ўтиш керакки, ирригация эрозиясига учраган типик бўз тупроқлар шароитида такрорий экин сифатида мош экиннинг тупроқларнинг ювилган қисмида табақалаштирилган ҳолда минерал ўғитларни қўллаш агротехнологияларини ишлаб чиқиш илмий асослаш тавсиялар бериш шу куннинг долзарб масалаларидан ҳисоланади.

Биз шундай масалаларга ойдинлик киритиш мақсадида ирригация эрозиясига учраган тупроқлари ювилиб тушган типик бўз тупроқлар шароитида тадқиқотларни синовдан ўтказишга эришдик. Тажриба ПСУЕАИТИ тажриба хўжалиги тупроқлари эскидан суғорилиб келинаётган, шўрланмаган ва сизот сувлари чуқур (20 м) жойлашган типик бўз тупроқларда олиб борилди. Тажриба ўтказилган майдоннинг қиялик даражаси 1-2,5⁰ ни ташкил қилади. Хўжаликнинг жанубий қисмида суғориладиган типик бўз тупроқлар тарқалган. Улар эрозияланганлик жиҳатдан ювилмаган, кучсиз, ўтача, кучли ювилган ва ювилиб тушган тупроқ ҳилларига бўлинади, тупроқ ҳайдов қатламининг механик таркиби, ҳайдов ости қатламига нисбатан ирригация эрозияси натижасида анча енгиллашган бўлиб, физик лой жиҳатдан ҳайдов қатлами билан фарқланади, пастки қатламларда физик лойнинг миқдори кўпроқ.

Тажриба даласини тупроғи суғорилиб келинадиган типик бўз тупроқ бўлишига қарамай озиқа унсулларини ҳаракатчан шакллари билан кам таъминланганлигига сабаб, тупроқни ирригацион эрозия таъсида камайишидадир. Далада илмий тадқиқот ишларини олиб боришда аввало таланган далани ҳар учала йилда ҳам деярли бир биридан фарқ қилмаган ҳолада тупроқнинг дастлабки агрохимёвий хусусиятини аниқлаганда, тупроқнинг 0-30 см қатламидаги тупроғи ювилиб тушган қисмида чиринди миқдори 0,960 %, умумий азот 0,140 ва фосфор ҳам 0,140 % ни ташкил этган бўлса, ҳаракатчан шакллари N-NO₃ -21,0 мг/кг, P₂O₅ 38 ва K₂O 250 мг/кг ни ташкил этган. Гумус ва азот, фосфорнинг умумий шакллари тупроқнинг ҳайдов қисми ва ундан пастки қисмида пасайиб борган.

Бу ҳолат экинларни озиқлантиришда минерал ўғитларни табақалаштириб беришни тақозо этади.

Тажрибада тупроқ намуналаридаги гумус, NPK умумий ва ҳаракатчан турлари миқдорлари «Методы агрохимических, агрофизических и микробиологических исследований в поливных хлопковых районах» (1963) [2; 128.б.], ва «Методы агрохимических анализов почв и растений Средней Азии» (1977) усулномаларига биноан амалга оширилади. [3; 128.б.] тадқиқотлар “Дала тажрибаларини ўтказиш услублари” [1; 53-57.б.] қўлланмаларига асосан ўтказилди.

Такрорий мош 3-4 чин барг, тўла шоналаш, гуллаш-мевалаш ва амал даврларида биометрик кузатувлар олиб борилади, уялардаги ўсимлик сони % да, ўсимлик бўйи, ҳосил шоҳлар сони, шоналар сони, дуккакларини катталиги бўйича биометрик кузатувлар олиб борилади.

Такрорий мошнинг 3 ҳил яъни N₂₅,P₈₀,K₆₀, N₅₀,P₈₀,K₆₀ ва N₇₅,P₈₀,K₆₀ кг/га қўлланилган эди. Мошнинг вегетация даври давомида ўсиш ривожланишини август ойида кузатганимизда ўсимликнинг бўйи вариантлар бўйича бир биридан фарқланди. Тупроқнинг ювилиб тушган қисмида такрорий мошнинг 1 вариантда 2-3 барг дарвида ўсимлик бўйи 27,7 см, мевалаш даврида 46,3 см ва амал даври охирида 48,5 см ташкил қилган бўлса, 2-вариантда 2-3 барг дарвида ўсимлик бўйи 28,3 см, мевалаш даврида 48,9 см ва амал даври охирида 53,7 см ташкил қилган тажрибада энг юқори кўсаткич 3-вариантда кузатилди. Ушбу вариантга минерал ўғитлар меъёрлари N₇₅, P₈₀, K₆₀ кг/га қўлланилган эди, бунда ўсимлик бўйи 2-3 баг даврида ўсимлик бўйи 31,4 см мевалаш даврида 51,2 см ва амал дарви охирида 58,9 см ни ташкил қилган. Маълумотлар 1-жадвалда келтирилган.

Тупроқлари ювилиб тушган қисмида энг юқори кўрсаткичлар 3 вариантда кузатилиб ушбу вариантга бўлсада, мошнинг амал даври охирида дуккаклар сони камайганлиги кузатилди. Бу ўз навбатида ҳосилга ҳам салбий таъсирини кўрсатади.

1-жадвал

Такрорий экин сифатида экилган мош экиннинг ўсиш ва ривожланиши

Кузги бугдойда қўлланилган маъдан ўғитлар ФОН и	маъдан ўғитлар меъёри, кг/га	вариант рақами	2-3 барг даври		Мевалаш даври		Амал даври охири	
			Ўсим бўйи см	Барг сони дона	Ўсим бўйи см	Дуккак сони дона	Ўсим бўйи см	Дуккак сони дона
N ₂₅₀ ,P ₁₇₅ ,K ₁₂₅	Тупроқнинг ювилиб тушган қисми.							
	N ₂₅ ,P ₈₀ ,K ₆₀	1	27,7	6,4	46,3	6,3	48,5	29,2
	N ₅₀ ,P ₈₀ ,K ₆₀	2	28,3	6,6	48,9	5,5	53,7	24,1
	N ₇₅ , P ₈₀ ,K ₆₀	3	31,4	8,0	51,2	5,8	58,9	26,4

Олиб борилган тажрибалардан шундай ҳулоса қилиш мумкунки, ирригация эрозиясига учраган тупроқлари ювилиб тушган қисмида такрорий экин сифатида экилган мош экиннинг яхши ўсиши, ривожланиши, дуккаклар сонининг кўпайиши учун табақалаштирилган ҳолда минерал ўғитларни йиллик меъёрларининг N₂₅,P₈₀,K₆₀ кг/га қўллаш самарали эканлиги кузатилди.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. “Дала тажрибаларини ўтказиш услублари” 53-57.б.
2. Методы агрохимических, агрофизических и микробиологических исследований в поливных хлопковых районах. 3-е издание. Ташкент. 1963. С. 124.
3. Методы агрохимических анализов почв и растений – Ташкент, Мехнат. 1977. С. 128.
4. Халиков Б.М., Иминов А.А. Экиш меъёрлари ва такрорий экинларнинг тупроқ ҳажм оғирлигига таъсири. // Фермер хўжаликларда пахтачилик ва ғаллачиликни

ривожлантиришнинг илмий асослари. Халқаро илмий амалий конференция мақолалар
тўплами. Тошкент, ЎзПТИ-2006. Б-94.

5. www.embrapa.br

BARKAMOL AVLODNI SHAKLLANTIRISHDA TA'LIM JARAYONINING O'RNI VA UNDA ZAMONAVIY O'QITISH TEXNOLOGIYALARIDAN FOYDALANISH YO'LLARI

Kurbanova Shoira Narzullayevna¹

Razzoqova Nosira Baxromqul qizi²

**¹ Buxoro davlat universiteti “Boshlang'ich ta'lim metodikasi” kafedrası
o'qituvchisi,**

**² Maktabgacha va boshlang'ich ta'lim fakulteti talabasi, Buxoro davlat
universiteti**

<https://doi.org/10.5281/zenodo.6326077>

Annotasiya:Maqolada barkamol avlodni shakllanishida innovatsion texnologiyalardan foydalanishning samarali usullari ochib berilgan. Texnologiya fanini o'qitishda qo'llash mumkin bo'lgan o'yinli texnologiyalar **haqida fikr yuritilgan.**

Kalit so'zlar: pedagogik texnologiya, pedagogik yondashuv, ta'lim texnologiyasi, «Zanjir o'yini», «Aqliy hujum», «Fikrlar hujumi», «Tarmoqlar» metodi, «Sinkveyn», «BBB», «Beshinchisi ortiqcha», «6x6x6», «Bahs-munozara», «Rolli o'yin», «Kichik guruhlarda ishlash»,«Breyn-ring».

Insoniyat tarixiga nazar tashlar ekanmiz, hamma davrlarda pedagogik faoliyat ham mavjud bo'lgan. Insonni dunyoga kelishi, faqat tug'ilishidan iborat tabiiy-biologik hodisa emas, balki tug'ilgandan keyin o'z zamonasining taraqqiyoti darajasiga ko'tarilishi, mavjud ijtimoiy-tarixiy tajribani egallashi, jamiyatda o'z o'rnini belgilab olishi, tarixiy jarayonning faol ishtirokchisiga aylanadi. Bu jarayonda katta avlod o'zining yashash, kurash va mehnat tajribasini, bilim va malakalarini kichik avlodlarga bera boshlaydi. Yangi tug'ilgan odam bolasining rivojlanishi, shakllanishi va voyaga yetishi jarayoniga rahbarlik qilingan, boshqarilgan. Bu tarbiya deb atalmish ijtimoiy hodisa orqali amalga oshirilgan. Jamiyat rivojlangani sari yetuk, barkamol shaxslarni yetishtirish ehtiyoji ham ortib borgan hamda o'zgarib, yangilanib, jamiyatga xizmat qilgan. Insoniyat jamiyatning turli bosqichlarida ta'lim-tarbiya muassasalarini yaratish, yosh avlodlarni o'qitish va tarbiyalashda ta'lim-tarbiyaning maqsadi va vazifalari, davlat ta'lim standartlari, ta'lim va tarbiyaning usullari, tashkil etish shakllari, uning qonuniyatlari haqida bilim, ma'lumot beradigan fanga aylandi. Ta'limning, o'qitishning asosiy vazifasi yoshlarning aqliy-amaliy imkoniyatlarini ro'yobga chiqarish, ijodiy qobiliyatlarini namoyon etish, intellektual jihatdan rivojini ta'minlash, o'zi xohlagan kasbini tanlash, uni mukammal egallab, shu sohada baxtiyor faoliyat ko'rsatish uchun moddiy ma'naviy, tarbiyaviy-didaktik shart-sharoit yaratishdan iboratdir. Bu umumiy vazifadan ta'limning har bir bo'g'ini, turi va bosqichlarining o'ziga xos vazifalari kelib chiqadi.

Yuqoridagilar jamiyat hayoti barcha jabhalarining muvafaqiyatini belgilab beruvchi, shu bilan ularning poydevori hisoblanuvchi ta'lim-tarbiya sohasiga ham to'laligicha tegishlidir. Respublika Prezidenti ta'lim-tarbiya sohasiga milliy didaktik nuqtai nazardan yondoshib, uni quyidagicha ta'riflaydi: —Ta'lim O'zbekiston xalqi ma'naviyatiga yaratuvchanlik faoliyatini baxsh etadi. O'sib kelayotgan avlodning barcha yaxshi imkoniyatlari unda namoyon bo'ladi, kasb-kori, mahorati uzluksiz takomillashadi, katta avlodlarning dono tajribasi anglab olinadi

va yosh avlodga o'tadi. Mas'uliyatli va murakkab bu vazifa, davlatning boshqa tadbirlari qatorida, Respublika Oliy Majlisining 9-sesiyasida qabul qilingan –Ta'lim to'g'risida||gi Qonun –Kadrlar tayyorlash milliy dasturi||ni (1997 yil 29 avgust) ro'yobga chiqarish orqali bajariladi. Bu dasturni tarkibiy qismi sifatida ta'limning yangi modeli yaratiladi. Prezident tomonidan ilmiy asoslab berilgan ta'lim-tarbiya modelini amaliyotga tadbiiq etish o'quv jarayonini texnologiyalash bilan uzviy bog'liqdir. Kadrlar tayyorlash milliy dasturida, ko'p marotaba ilg'or pedagogik texnologiyalarni o'rganib, ularni o'quv muassasalarimizga olib kirish zarurligi uqtirilgan.

Dunyoning turli mamlakatlarida ko'plab tadqiqotchilar tomonidan ta'limda innovatsiyalarni qo'llash bo'yicha izlanishlar olib borilgan. Ularda «innovatsiya», «interfaol usullar», «innovatsion texnologiyalar» to'g'risida yaxshi axborotlar to'plangan, biroq axborot texnologiyalarini ta'lim muassasalarida o'rgatish samaradorligini orttirish bo'yicha aniq tavsiyalar yetarli emas. Shuning uchun asosiy maqsad yuqori darajada o'zlashtirish natijalariga erishishni ta'minlovchi innovatsion texnologiyalardan foydalanishning samarali usullarini ishlab chiqish, xususan, zamon talab etayotgan axborot texnologiyalari bo'yicha pedagogik innovatsiyalardan foydalanish masalalarini tadqiq etishdan iboratdir. Ta'lim jarayoniga innovatsiyalarni qo'llash bugungi kunda quyidagi vazifalarni amalga oshirishni talab etadi:

- O'quv fanining aniq maqsadini aniqlash;
- fanning hajmi va mazmunini aniqlash;
- zarur bo'lgan ta'lim texnologiyalarini ishlab chiqish va tavsiya etish;
- fanning moddiy va texnik ta'minotini yaratish;
- ta'lim oluvchilarning xususiyatlarini o'rganish;
- o'qituvchining tayyorgarligi va dars mashg'ulotini loyihalash.

Yuqoridagi vazifalar ichida eng muhimi, bu o'quv jarayonini tashkil etish uchun eng maqbul bo'lgan ta'lim texnologiyalarini ishlab chiqishdir. Bu muammolarni u yoki bu aniq bir usulni tavsiya etish bilan, ayniqsa, pedagog reproduktiv ta'lim usullarinigina qo'llashni maqsad qilgan bo'lsa, hal etib bo'lmaydi. Maqsadga erishishning eng to'g'ri yo'li, bu dars mashg'ulotini loyihalashda integrallashgan ta'lim texnologiyalarini ishlab chiqish va ulardan darsning turli bosqichlarida samarali foydalanish imkoniyatlarini izlashdir. Informatika fanini o'qitishda shaxsga yo'naltirilgan ta'limning qu-yidagi metodlarini qo'llash maqsadga muvofiqdir. Hozirgi kunda ta'lim jarayonida interfaol metodlar va axborot texnologiyalarini o'quv jarayonida qo'llashga bo'lgan qiziqish kundan-kunga ortib bormoqda. Bunday bo'lishining sabablaridan biri, shu vaqtgacha an'anaviy ta'limda o'quvchilar faqat tayyor bilimlarni egallashga o'rgatilgan bo'lsa, zamonaviy texnologiyalardan foydalanish esa ularni egallayotgan bilimlarini o'zlari qidirib topish, mustaqil o'rganish va fikrlash, tahlil qilish, hatto yakuniy xulosalarni ham o'zlari keltirib chiqarishga o'rgatadi. O'qituvchi bu jarayonda shaxs rivojlanishi, shakllanishi, bilim olishi va tarbiyalanishiga sharoit yaratadi va shu bilan bir qatorda boshqaruvchilik, yo'naltiruvchilik funksiyasini bajaradi. Bugungi kunda ta'limda «Aqliy hujum», «Fikrlar hujumi», «Tarmoqlar» metodi, «Sinkveyn», «BBB», «Beshinchisi ortiqcha», «6x6x6», «Bahs-munozara», «Rolli o'yin», FSMU, «Kichik guruhlarda ishlash», «Yumaloqlangan qor», «Zigzag», «Oxirgi so'zni men aytay» kabi zamonaviy texnologiyalar qo'llanmoqda.

Tajribalardan kelib chiqib, quyida Texnologiya fanini o'qitishda samarali qo'llash mumkin bo'lgan quyidagi o'yinli texnologiyalardan namunalari keltirib o'tamiz:

Breyn-ring. Bu o'yin 2-guruhga kirib, unda har birida 5–6 nafardan o'quvchi qatnashgan jamoalar soni 2 tadan 5 tagacha bo'lishi mumkin. Boshlovchi har bir guruhga qisqa javobli savollar beradi. Agar ishtirokchilardan biri birinchi bo'lib to'g'ri javob bersa, qolgan barcha savollar faqat shu ishtirokchiga beriladi va har bir to'g'ri javob uchun olingan ball to'planib boradi. Agar to'plangan ballni vaqtida o'z jamoasi hisobiga tushirib turmasa va o'yinni to'xtatmay, o'yin davomida noto'g'ri javob berib qo'ysa, o'sha ishtirokchi to'playotgan barcha ballar kuyib ketadi. Demak, qatnashuvchi o'zi istagan paytda o'yinni to'xtatishi va to'plagan ballni jamoa hisobiga tushirishi kerak. Qolgan savollarga endi boshqa ishtirokchilar javob berishi lozim va ular ham o'z jamoalari hisobiga ball to'plash imkoniga ega bo'ladi. Har bir to'g'ri javob uchun 1 ball.

Zanjir o'yini. Guruh 4ga bo'linib, har bir guruhdan 1 o'quvchi doska oldiga chiqariladi. 1 o'quvchi fanga tegishli atamani aytadi. Keyingi o'quvchi oldingi o'quvchi aytganini va o'zini qo'shib aytadi. Undan keyingisi oldingi 2 o'quvchi aytgan atamalarga yana o'zi yangisini qo'shib aytadi. O'yin shu tariqa davom etadi, adashgan o'quvchi o'yindan chiqadi, eng oxiri o'yindan chiqib ketmay qolgan o'quvchi rag'batlantiriladi. O'yin xotirani mustahkamlashga juda qo'l keladi.

Do'stlar davrasida. O'yin 3-guruhga tegishli bo'lib, talabalarning bir necha nafari topshiriqning turli xil vazifalarini bajaradilar. Ular o'zlarining do'stlari ishtirok etgan davrani topib olishlari kerak. Buning uchun tashqi buyruqlar bir-birini topib olishi kerak. Do'stlar qo'l ushlab davra quradilar va o'zlarini tavsiflab beradilar. Bu o'yin bilimlarni mustahkamlaydi va talabalarda bir-birlariga bo'lgan yordam hissini shakllantiradi.

Kim chaqqon? Guruh ikkiga bo'linib, har bir guruhdan bittadan o'quvchi doska oldiga chiqariladi. Bir o'quvchi fanga tegishli atamani o'zining maydoniga yozadi. Keyingi o'quvchi oldingi o'quvchi yozmagan qo'shimcha atamani ishlatadi. O'yin shu tariqa davom etadi, adashgan o'quvchi o'yindan chiqadi. Kimning maydonida eng ko'p to'g'ri, mantiqiy bog'langan tushunchalar paydo bo'lsa, shu jamoa g'olib sanaladi. O'yin xotirani mustahkamlashda va takrorlashda qo'llaniladi.

Xulosa qilib aytganda, bugungi kunda biz bolani jismoniy jihatdan o'stiruvchi oddiy o'yinlardan tortib, kattalar orasida ham mashhur bo'lgan intellektual o'yinlardan iborat bir qancha o'yinlar «ombori»ga egamiz. Barcha zamonaviy o'qitish texnologiyalaridan foydalanishda o'yinlarda o'quvchi o'yin shartlarini tezda o'zlashtiradi va o'ziga belgilangan vazifani qabul qiladi. O'yin qoidalarini bajarish jarayonida o'yinchi o'zining maqbul qarorlarini o'yindagi muammolarni hal qilishda erkin qabul qilish imkoniyatiga ega bo'ladi. Zamonaviy o'qitish texnologiyalaridan foydalanish jarayonida o'quvchilarning shaxsiy sifatining yaxshilanib borishiga sabab bo'ladi, o'quvchigina kelajakda o'z qobiliyatlarini takomillashtirishi, kasbiy faoliyatida to'g'ri foydalana olishi va albatta komil inson sifatida shakllanishiga imkon yaratadi. O'qituvchilarning bunday zamonaviy talablar asosida yaratilgan sharoitlardan samarali foydalanib, darslarni ilg'or pedagogik hamda axborot kommunikatsiya texnologiyalari asosida tashkil etilishi ta'lim-tarbiya jarayonini sifatini kafolatlaydi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. K. Hoshimov, —Pedagogika tarixi|| Toshkent 2005-yil.

2. J.X. Yo'ldashev —Yangi pedagogika yo'nalishlari, muammolari, yechimlari|| . —Xalq ta'lim i|| jurnali, T.,№4 1999-yil
3. K. Ismanova. Amaliy dars mashg'ulotlarini innovatsion usullar yordamida tashkil etish. — Ta'lim muammolari jurnali. 2-son, 2012-yil.
4. RZ Samadovna, KS Narzullayevna, SG Ergashevna (2020). Technology for the development of logical thinking in students in primary school. *Journal of Critical Reviews* 7/6. pp. 485-491.
5. T.M. Mukhamadovna, K.M Djamshitovna, Q.S Narzullayevna (2021). Art as a significant factor of forming world outlook of students. *Middle European Scientific Bulletin* vol. 11 pp. 426-430.
6. Kurbanova Sh.N., Toymurodova N. (2021). Methodology for conducting technology lessons on working with paper and cardboard. *Academicia: An International Multidisciplinary Research Journal*. Vol. 11 Issue 1, pp.588-596.
7. Sh.N.Qurbonova, F.Abdullayeva (2021). Tarbiya darslarida interfaol metodlardan foydalanish // *Scientific progress*. 2. №. 6. – С. 1030-1035.
8. Ш.Н Курбанова (2020). Преподавание математики в начальных классах. *European reseach: innovation in science, education and technology*. Vol.11. С. 97-100
9. Sh.N.Kurbanova (2020). Art as a significant factor of forming world outlook of students. *Педагогик маҳорат Центр научных публикаций (buxdu. uz)* 1/1
10. Sh.N.Qurbonova (2020). Technology for the development of logical thinking in students in primary school. *Педагогик маҳорат Центр научных публикаций (buxdu. uz)* 1/1
11. Sh.N.Qurbonova (2020). Педагогическая технология–целостная система образовательного процесса. *Педагогик маҳорат Центр научных публикаций (buxdu. uz)* 1/1
12. Мухидова О.Н. (2021). Инновационные технологии в учебном процессе. *Innovation in the modern education system. Washington, USA: "CESS", Part 2 January*, pp.88-93.
13. Мухидова О.Н. (2020). Компетентностный подход к развитию профессиональной деятельности учителя. *Вестник науки и образования* (№ 19 (97).Часть 2), С.88-91.
14. Muhidova O.N., Alekseeva N.N. (2021). Development of students creative abilities in technology lessons. *International journal for innovative engineering and management research*. Vol 10 Issue 04, pp.188-191.
15. Мухидова О.Н. (2020). Электронное обучение в высшем образовании. *Вестник магистратуры*, 1-5 (100) С.43-44.
16. Muhidova O.N. (2021). Development of students creative abilities. *Euro-Asia Conferences*, 5(1), pp.178–181.
17. О.Х.Узаков, О.Н.Мухидова (2021). Научные исследования: основы методологии *Science and education scintific journal* Vol 2 Issue 12, pp.376-386.
18. О.Н.Мухидова (2021). Texnologiya fanini o'qitishda interfaol usullarni qo'llash metodikasining ayrim jihatlari *Science and education scintific journal* Vol 2 Issue 12, pp.782-792.
19. Мухидова О.Н. (2021). Формирование трансверсальных компетенций – приоритетная задача преподавателей высшей школы. *Общество и инновации*. 2, 11/S, С.394–398.

20. Muxidova O.N. (2022). Ta'lim mazmunini modernizatsiyalash jarayonida grafik organayzerlardan foydalanish usullari. *Yangi O'zbekistonda milliy taraqqiyot va innovasiyalar* 2, 2/2, С.293-301
21. Muxidova O.N. (2022). Формирование технологической компетентности при использовании наглядных средств на уроках технологии. *Yangi O'zbekistonda milliy taraqqiyot va innovasiyalar* 2, 2/2, С.302-307
22. Мухидова О.Н. (2020). Компетенциявий ёндашув асосида бўлажак технология фани ўқитувчиларини тайёрлаш тизимини такомиллаштириш. *Педагогик маҳорат Центр научных публикаций (buxdu.uz)* 1/1, С.57-61
23. Мухидова О.Н. (2020). Технология фани ўқитувчиларини тайёрлашда компетенциявий ёндашувлар. *Педагогик маҳорат Центр научных публикаций (buxdu.uz)* 2/2, С.158-164.

ПРОИЗВОДСТВЕННЫЙ РОМАН. ТЕОРИИ И ПРОБЛЕМЫ ЖАНРА

Нематуллаева Камилла Ахмадовна

Студентка 2 курса магистратуры, факультета английской литературы
в УзГУМЯ

Руководитель: Лиходиевский Анатолий Степанович

<https://doi.org/10.5281/zenodo.6326302>

АБСТРАКТ: В этой статье говорится о термине “производственного романа” и его различии с романом о производстве. Развитие данного жанра в России и писатели, оказавшие влияние на данное течение

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: производственный роман, тема труда, рабочая тематика, историзм, человек труда

“Для человека нет ничего естественней труда, человек рождён для него, как птица для полёта и рыба для плавания.”

Ф. Петрарка

Производственный роман — это литературное произведение, в котором основное внимание уделяется работнику, который профессионально решает производственные задачи, с которыми он сталкивается. ¹Таким образом Н.Л. Лейдерман определили его как “жанр,

в котором человек рассматривается прежде всего в свете его рабочих функций”.

Большинство ученых полагают, что производственный роман является прямым потомком натуралистического романа: наряду с построением промышленного общества возникла необходимость в литературе, описывающей такие качества человеческого существования, как “труд” и “производство”. Выделяя производственный роман как самостоятельный жанр из похожих литературных стратегий, можно опираться на две жанрообразующие особенности: тему труда как содержательную основу и образ человека трудящегося как художественную доминанту.

Основателем этого жанра был французский писатель и инженер Пьер Ампер, который еще в начале XX века явился автором серии романов “Человеческие страдания”, посвященных работникам различных профессий. Ему также принадлежит авторство термина “производственный роман”. Первый “канонический” и “программный” производственный роман в России назывался “Цемент” Ф.Гладкова (1925). Верхний предел упадка жанра можно отнести к 1970-м и 1980-м годам, но он остается спорным. По сей день, многими людьми путается понятие производственного романа и романа о производстве, что на первый взгляд может казаться очень смежными понятиями, и которые в свою очередь представляют собой абсолютно разные явления. В «романе о производстве» говорится в основном о человеческих характерах, судьбах, конфликтах, развивающихся на фоне производства и действия могут происходить в абсолютно

1

Н. Л. Лейдерман. Русская литература XX века: 1917—1920-е годы : в 2 кн. — М.: Академия, 2008. — Т. Кн. 1. — С. 30. — ISBN 978-5-7695-6990-6.

разных местах (как на производстве, так и на войне). «Производственный роман» – само по себе производство становится главным персонажем произведения. Перед писателем стоит цель не столько изобразить индивидуальные личности, особенности их характера и взаимоотношений в социуме сколько показать производство как единый механизм, в котором одновременно, существуют многие персонажи, пересекаются различные человеческие судьбы, параллельно происходят различные события. Одновременность всего происходящего – главная отличительная черта «производственного романа». Тут важен процесс происходящего, который в свою очередь складывается из отдельных описаний, историй, происшествий. Иными словами, «производственный роман» можно сравнить с мозаикой, в который невозможно увидеть цельную картину не собрав все части пазла в единое.

История развития жанра в СССР

В направлении производственного романа было создано очень большое количество произведений, однако художественностью и новизной отличалась всего лишь малая часть произведений, созданных профессионалами слова, у которых в целом творчество представляет собой высокую степень профессиональности и таланта. Станным и можно сказать, что даже парадоксальным образом успех производственного романа по времени произошел в тот же момент когда он и появился на свет а если быть точнее, то в 20-30 годы тематика труда показывает себя в роли литературного эксперимента. В последствии, вплоть до 60-х XXв производственный роман явился "визитной карточкой" литературы советского союза, одним из основных жанров соцреализма. Таким образом А. М. Горький на 1 съезде советских писателей в 1934 утверждал, что одним из основных героев данных в то время книг им следовало избрать труд, а именно человека, окруженного процессами труда, и личность, в свою очередь, организующего труд наиболее легким, продуктивным, возводя его в степень искусства" ²И. М. Нусинов в своем труде " Вопросы данного жанра в пролетарской литературе" отметил направление производственного романа в роли одного из самых основных направлений в развивающейся советской литературе, призванной показывать этап создания новейшего социалистического производства". ³В. М.Фриче говорил, что производственный роман наилучшим образом соответствует наиважнейшему для тех времен "образу пролетариата" как "класса-строителя". И все же Фриче отрицал довольно-таки нужные части романного повествования, такие как любовные отношения и все что связано с психологией. И не обращая внимания на важность и нужность этого направления в литературе СССР, в Литературной Энциклопедии 1935г-1938имеется не маленькая статья о "пролетарской литературе", и нет ни единого упоминания о "производственном романе". Раннее производственные романы отличались приёмами и формами, которые были характерны больше для журналистики, и совсем не подходили художественной литературе. Очень

² Нусинов И. Вопросы жанра в пролетарской литературе // Литература и искусство. — 1931. — № 2—3. — С. 27—43.

³ В. Фриче. К вопросу о повествовательных жанрах в пролетлитературе // Печать и революция. — 1929. — № 9. — С. 8—11

частым приёмом при создании похожих произведений в СССР была необходимостворческая командировка писателя на производство или даже стройку, которые играли важнейшее значение для превращение СССР в индустриализированное общество. Роль пропаганды и публицистики которой отводилась огромнейшая роль в идеологии советской литературе, отражалась не только на форме, а также и на содержании самой литературы. У писателя Валентина Катаева в его работе "Время, вперёд!" трудящиеся проводят дни и ночи на стройке, и забывают даже о базовых нуждах, таких как еда; в произведении ⁴"Цемент" Фёдора Гладкова - герои отрекаются от своего счастья, и теряют дорого человека, дочь, ради превращения страны в промышленное общество, ради индустриализации; и в романе этого писателя "Энергия" один из героев погибает на своей работе прямо на виду у заграничной делегации. Для романов в сфере производства того периода было свойственно очень сильное чувство коллективизма и узко-профильный взгляд на личность, которая нередко просто вытеснялась далеко за границы романного произведения. М. М. Кузнецов в 1954 писал, что самым основным героем является конвейер, но не работник, не человек. Многие писатели того периода писали в жанре производственного романа только из личностных соображений, так как это давало своеобразную гарантию того, что власть того времени будет относиться к ним благосклонно, что в свою очередь вело в материальное благополучие и собственной безопасности. Научная и в то же время фантастическая работа Александра Беляева "Подводные земледельцы" тоже была написана в стиле тех времен, по правилам производственного романа, который включал вредителей и обращался к ним как к врагам народа.

Список литературы

1. Нусинов И. Вопросы жанра в пролетарской литературе // Литература и искусство. — 1931. — № 2—3. — С. 27—43.
2. Н. Л. Лейдерман. Русская литература XX века: 1917—1920-е годы : в 2 кн. — М.: Академия, 2008. — Т. Кн. 1. — С. 30. — ISBN 978-5-7695-6990-6.
3. В. Фриче. К вопросу о повествовательных жанрах в пролетлитературе // Печать и революция. — 1929. — № 9. — С. 8—11
4. Гладков Ф. Цемент. Собр. соч. в 8 тт. Т. 2. М.: Гос. изд-во художественной литературы, 1958.
5. Горбатов Б. Донбасс. М.: Гос. изд-во художественной литературы, 1954.
6. Горбачёв Н. Дайте точку опоры. М.: Современник, 1979.
7. Горбачёв Н. Ударная сила. М.: Современник, 1979

⁴ Гладков Ф. Цемент. Собр. соч. в 8 тт. Т. 2. М.: Гос. изд-во художественной литературы, 1958.

INGLİZ VA O‘ZBEK TILLARIDA TEMPORAL SINTAKSEMALARNING ADVERBIAL VARIANTLARI

Sunnatova Maftuna Akbar qizi

Samarqand davlat chet tillar instituti magistranti

<https://doi.org/10.5281/zenodo.6362645>

Annotatsiya: hozirgi zamon tilshunoslik fani oldida turgan dolzarb muammolardan biri va, bizningcha, eng muhimi “eng kichik kommunikativ til birligi” bo‘lmish gapning tabiatini mufassal o‘rganish va shu asosda tilning umumiy nazariyasini va tilning tafakkur bilan munosabatini bilishga yordam beruvchi umumahamiyatga molik bo‘lgan nazariy tizimni yaratishdir. Tillarning tipologiyasini o‘rganish faqatgina har xil strukturaga va alomatlariga ega bo‘lgan barcha tillarning tipologik klassifikatsiyasini yaratish bilan birga ularning asosiy glottogonik (kelib chiqish) tarraqqiyotini ham aniqlashga yordam beradi. Mazkur maqola Ingliz va o‘zbek tillarida temporal sintaksemalarning adverbial variantlari haqida so‘z yuritadi.

Kalit so‘zlar: tilshunoslik, adverbial variantlar, ravishdosh, sintaksema, birlik.

Hozirgi zamon tilshunosligining muhim va asosiy bir qismi hisoblanuvchi tillar tipologiyasi hozirgi lingvistik tadqiqotlar ichida katta o‘rin egallaydi, chunki u jonli, faktik materialga asoslanib, u yoki bu hodisaning tabiatini aniqlashga xizmat qiladi. Dunyodagi barcha mavjud tillarning tipologiyasini o‘rganish, turli tizimga mansub tillarning o‘xshash va farqli jihatlarini tekshirish tipologiyasi va barcha tillar uchun umumiy bo‘lgan universal konstantlarni aniqlash masalalari tilshunoslar oldiga konkret tillarning tipologiyasi va ularni qiyosiy-tarixiy jihatdan guruhlarga bo‘lish vazifasini qo‘yadi. Hozirgi zamon tilshunosligida turli strukturadagi tillarni qiyoslashga asoslangan grammatik tadqiqotlar tillarda mavjud bo‘lgan barcha ahamiyatga molik bo‘lgan xususiyatlarning hammasini qamrab ololmaydi, va shu tufayli, boshqa ko‘pgina o‘rganilayotgan tillardagi xususiyatlardan kelib chiquvchi yangi yo‘nalishlarga asoslanishi talab qilinadi. Faqatgina har bir konkret tildagi yoki qardosh guruh tillaridagi tipologik alomatlarini aks ettirish orqali tadqiqotchi har xil tizimdagi tillarni tipologik qiyoslash, ulardagi universal va urg‘u berilishi lozim bo‘lgan alohida xususiyatlarni aniqlash mumkin. Biror tildagi faktlarni boshqa sistemadagi til bilan struktural-tipologik qiyoslash ko‘pincha tildagi hodisalarning alomatlarini to‘g‘ri aks ettirishga to‘sqinlik qiladi. Bunga misol qilib, hozirgi turkiy tillar grammatikasi bo‘yicha olib borilgan tadqiqotlarda sifatdoshli o‘ramlar kategoriyasini ergash gaplar bilan qiyoslab, ularning faqat ma‘no jihatdan to‘g‘ri kelishini va bir-biriga sinonim deyishlarini ko‘rsatish mumkin.

Konkret tillarni va qarindosh tillarni tadqiq etishda ularning tipologik xususiyatlarini aniq belgilash tilshunoslikning umumiy masalalarini, xususan, til va tafakkurning aloqasini, tilning kelib chiqishini, umumiy tipologik universalialarni aniqlashni talab qiladi. Hozirgi tilshunoslikda barcha yo‘nalishlar uchun bir xil va umumiy bo‘lgan, asosan struktura va model, bosqich va yarus, sistema, grammatik va leksik kategoriya, shakl, format va hokazo uchun lingvistik terminologiya bir xil bo‘lmagani tufayli, bu asosiy tushunchalarning asl ma‘nosi va ularga to‘g‘ri keluvchi terminlarni ushbu tadqiqotda belgilab o‘tish lozim ko‘rinadi.

Struktura – kichik tizimlar va sistemalar yoki ularning yig‘indisi aloqasining tarixiy shartlangan birligi bo‘lib, u tilning yoki ayrim til birliklarining (gaplar, so‘z birikmalari,

soʻzlar) qurilish arxitektonikasini xarakterlaydi. Tilning strukturasi tildagi barcha bosqichlarning aniq va tartibli oʻzaro bogʻlanishini koʻrsatuvchi farqlanish belgilarining yigʻindisida aks etgan barcha elementlar va ularning birbiriga munosabatini oʻrganadi. Gapning morfologik strukturasi soʻzning barcha elementlari va ular oʻrtasidagi munosabat bilan izohlanuvchi farqlanish elementlari yigʻindisida aks etgan tarixiy shartlangan birlikdir. Model eng konkret dan eng abstraktgacha boʻlgan har xil pogʻonadagi biron til strukturasi, uning biror bosqichida yoki tilning u yoki bu bosqich mikrostrukturasi umumlashirishdagi tipologik tahlil birligidir.

Tilning modeli, sintaktik, morfologik, fonologik, leksik strukturasi modelini, gap, soʻz birikmasining modeli, soʻzning morfologik, leksik, fonologik strukturasi modelidir. Tilning bosqichi va yarusi til strukturasi shartli ravishda analitik boʻlinish tomonidir. U tilning asosiy kichik strukturasi dan biri boʻlib, bir-biri bilan oʻzaro maʼlum bogʻlanish va ierarxiya munosabatida organik bogʻlangan farqlanish belgilarining funksional qonuniyatlarini izohlaydi: sintagmatik yoki sintaktik bosqichi, morfema va morfologik bosqichi, semiotik yoki semasiologik bosqichi, fonemik yoki fonologik bosqichi ayrim holatlarda feʼlli va sifatli murakkablashuv oʻzaro oʻrin almashtirishlari yoki birlikda ishlatilishi mumkin. Vositasiz toʻldiruvchining murakkablashuvi muayyan semantikaga mansub feʼllardan soʻng infinitiv, sifat, holat kategoriyasiga mansub soʻzlar yoki predlogli guruhlarning toʻldiruvchi vazifasida kelishi bilan yasaladi. Toʻldiruvchi bilan uning murakkablashuvi oʻrtasida ikkilamchi kesimlari munosabatlari kuzatiladi. Bu xususiyat koʻrib chiqilayotgan konstruksiyalarini aniqlashda eng muhim belgi hisoblanadi. A.Gʻ.Gʻulomov fikricha “Sintaktik munosabatlarni ifodalashning asosiy yoʻllari toʻrt xildir, yaʼni: soʻz shakllari, yordamchi soʻzlar, soʻz tartibi va intonatsiya orqali ifodalash.” (2,18)

A.Sodiqov sintaksis atamasini ikki xil maʼnoda qoʻllaydi:

1. Tilning sintaktik qurilishi maʼnosida;

2. Tilning sintaktik qurilishini oʻrganadigan grammatikaning bir qismi maʼnosida. Baʼzi tilshunoslar sintaksisning predmeti deb faqat gapni tan oladilar. Ularning fikricha, sintaksis, birinchi navbatda, tilning kommunikativ birligi – gapni, gapning turlarini, ularning shakli va mazmuni, gapni boʻlaklarga ajratish masalasini va sintaktik vositalarni oʻrganadi. (3, 175-176)

Maʼlumki, gap sintaksisning asosiy oʻrganish obʼekti hisoblanadi. Gaplarni tasniflash boʻyicha tilshunoslar oʻrtasida turlicha yondashuvlar mavjud. E.Krayzingning fikricha, sintaksis grammatikaning gap qurilmasini oʻrganuvchi bir boʻlimi sifatida olib qaraladi va unda gap tarkibida ishtirok etgan birliklar ikki guruhga ajratiladi: *Close syntactic groups* va *loose syntactic groups*. *Close syntactic groups* morfologik jihatidan verb groups, noun groups, adjective groups, adverb groups, preposition groups, pronoun groups kabilarga ajratib oʻrganishni tavsiya etadi. *Loose syntactic groups* esa ikki xil boʻlishi mumkin: *Linked groups* va *unlinked groups*: *linked group is five and twenty*; *unlinked group-a low soft breathing*. Bundan tashqari, ushbu guruhlarda ishtirok etgan aʼzolarining sonini koʻrsatish bilan chegaralanadi: *double*, *triple*, *quadruple* va hokazolar.

Demak ingliz tilida uchraydigan bir tarkibli gaplar oʻzbek va rus tillaridagi bir tarkibli gaplarning turlaridan farq qiladi.

Ikkinchi darajali predikatsiyali ravishdosh oʻramlar qatnashgan sodda gap tarkibidagi mazmunlar qoʻshiluvda ikkinchi darajali propozitsiyadagi harakat bilan asosiy

propozitsiyadagi harakatning bir paytda sodir boʻlganlik maʼnosidan iborat qoʻshimcha maʼno ham ifodalanishi mumkin. Masalan: Adolat went to the spring with her instrument on her shoulder. Adolat ketmonni yelkalab, buloq boshiga bordi (I.Rahim). Ayrim hollarda ikkinchi darajali predikatsiyali ravishdosh oʻramning predikativ boʻlagi boʻlgan ayni ravishdosh feʼlning analitik shaklidan yoki hozirgi zamon shaklidan shakllanganda birmuncha boshqacharoq qoʻshimcha maʼno ifodalanadi. Ikkinchi darajali predikatda ifodalangan harakat davomli boʻladi, asosiy predikatda ifodalangan harakat esa mazkur davomli harakat "ichida" bajariladi. Shuni ham aytish mumkinki, bunda ikkinchi darajali predikatning asosiy predikatga tobeligi birmuncha kuchsizlanadi va ayni paytda uning umumiy subʼekt (gapda ega shaklida ifodalangan)ga tegishliligi, u bilan aloqadorliligi yana ham boʻrtib koʻrinadi. Masalan: Drying her hands in the towel, Saltanat looked out of the kitchen window. Saltanat qoʻlini sochiqqa arta turib, oshxona derazasi orqali tashqariga qaradi (OʻUsmonov). Bunday gaplardagi propozitsiyalarning qoʻshiluvini ayni propozitsiyalar oʻrtasidagi sabab-oqibat aloqasidan iborat qoʻshimcha maʼnoni aks ettirishi mumkin. Bunda ayni propozitsiyalarning aloqasi benihoya zich boʻladi, ular bir- 48 birini hamisha taqozo etadi. Zero, sababsiz oqibat va oqibatsiz sabab mantiqan boʻlishi mumkin emas. Ikkinchi darajali predikatsiyali ayni ravishdosh oʻramlar sabab mazmunli propozitsiyani ifoda etadi va bu propozitsiya asosiy propozitsiyani keltirib chiqaradi, uning voqe boʻlishi uchun sabab boʻladi. Shuning uchun ham ikkinchi darajali propozitsiyadagi harakat (holat va sh. k.) asosiy propozitsiyadagi harakat (holat va sh.k.)dan oldin amalga oshadi. Masalan: Aziz, irritated by this weep, can't sleep on the balcony even in summer. Aziz shu yigʻidan bezib, yozda ham balkonda yotolmaydi (OʻUsmonov).

Foydalanilgan adabiyotlar roʻyxati:

1. Daniyeva M.J. Ingliz tilida otli soʻz birikmalarining derivatsion-funksional va matn shakllantirish xususiyatlari. Nom.diss.avto-ref., Samarqand,2012.
2. Dean Stoddard Worth, Transform analysis of Russian instrumental constructions "Word", vol.14,Nº2-3, New York, 1958, p247-290.
3. Fernald J. English Grammar Simplified. New York,1963.
4. Francis W.N. The Structure of American English, New York, 1998.
5. Fries Ch.The Structure of English, New York,1956.
6. Gʻulomov A., Asqarova M. Hozirgi oʻzbek adabiy tili. Sintaksis. Toshkent, 1987.
7. Gordon E.M., Krylova I.P. A Grammar of Present Day English. Moscow, 1974.
8. Guziyva K.A. Kostigina S.I. The Infinitive, English Grammar. СПб, 2000. 29. Hozirgi oʻzbek adabiy tili, II tom. Sintaksis. T., 1966, 119-bet

DIQQAT BARQARORLIGI VA DIQQAT BUZILISHLARI HAMDA UNING BELGILARI

Pardayeva Maftuna Baxtiyor qizi

Temiz davlat universiteti Ijtimoiy fanlar

Fakultiteti Amaliy Psixologiya yo'nalishi talabasi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.6362706>

Annotatsiya: Ushbu maqolada diqqat haqida umumiy tushuncha, diqqat barqarorligini taminlovchi omillari, diqqat buzilishlarining turlari va uni qanday bertaraf etish yollarini keltirib o'tamiz.

Kalit so'zlar: Diqqatning inertligi, simultan, konsentratsiya, aprozeksiya

Biz dunyoga kelganimizdan boshlab olamga teran nigoh bilan qarab, har bir ovozga, qimirlagan bizga notanish narsalarga u nima ekanligini bilish uchun bor diqqatimizni qaratamiz va shu zayilda olamni tanishni boshlaymiz. Boshida qiziquvchanligimiz hamda begona narsalarning barchasini bilishga harakat qilganimiz tufayli diqqatimiz beqaror, tez bo'linuvchan bo'ladi bu aynan bolalik chog'larimizga to'g'ri keladi, biz buni psixologiyada Ivan Pavlovich Pavlov tabiri bilan "bu nima gap" refleksi deb ataymiz. Yosh davrlar xususiyatidan kelib chiqqan holda bu diqqatning bolalarga xos holatidir.

Xo'sh, diqqat deb o'zi nimaga aytiladi?

Psixologiya fanida har xil ta'rif beriladi, uni izohlashda esa psixologlar turli nazariyalarga asoslanadilar.

Diqqat – bu ongni bir nuqtaga to'plab, muayyan obektga aktiv (faol) qaratilishiga aytiladi Ivanovning fikricha biz faoliyatimiz jarayonida idrok va tasavvur qilgan har bitta narsa, o'y, fikr va rejalarimiz hamda har bitta qilgan ishimiz va hodisalar diqqatning obekti bo'la oladi. Shuni aytish joyizki diqqat vujudga kelishida ong bir nuqtaga to'planadi hamda bu ong doirasining torayishini vujudga keltiradi. Bunday torayish natijasida ong doirasi yanada yorqinlashadi. Agarda miyani ko'rish imkoniyati paydo bo'ganda huddi shu jarayon vaqtida miyamiz ichida kichkina nurlarni uning markazida kattaroq nurni ko'rishimiz mumkin edi. Olim I.P.Pavlov fikri bilan aytganda biror bir yangi g'oya tug'ilayotgan yoki yaratayotgan inson miyasini kuzataigan bo'lganimizda kichkina bir yorqin nurning u yoqdan bu yoqqa yurganini ko'rgan bo'lardik.

Diqqat bo'inuvchanlik xususiyatiga egadir, diqqatimizni yo'naltirayotgan obektga maksimal 3-5 daqiqa qarata olishimiz mumkin shu orada diqqat bir va undan ko'p marta bo'linishi mumkin bu jarayonni biz sezmay ham qolamiz. Simultan bo'linish diqqatning barqaror ishlashiga yordam beradi.

Ayrim odamlarning fikri tez chalg'iydigan bo'ladi – bu diqqat barqarorligi yetishmasligi bilan bog'liq holatdir. Diqqatning ma'lum vaqt oralig'ida saqlanishi diqqatning barqarorligi deb ataladi. Agarda biror bir mashg'ulotga e'tibor bilan kirishilsa ushbu jaraoyon kuzatiladi. Bu xususiyat inson qiziqishlari va kasbiga bog'liq ham bo'ladi. Shuncha vazifalarni uddalashda diqqatning faqatgina o'zi emas boshqa kognitiv jarayonlar ham qatnashadi. Aytish mumkinki, diqqatning barqarorligi har qanday sohada muvaffaqiyatli faoliyat yuritishning eng muhim shartlaridan biridir. Ushbu bilish jarayoni insonning atrofdagi borliqni va unda sodir bo'layotgan jarayonlarni idrok etish jarayoni ravshanlashtiradi. Diqqatning barqarorligi – bu

diqqatning konsentratsiyaning davomini bilgilaydigan xususiyat hamdir. Bundan xulosa qilib diqqatning bir joyga to'planishida diqqat barqarorligi yetakchi rol o'ynaydi deyish mumkin. Shuni ham ta'kidlash joizki, qabul qilingan ma'lumotlarning ishlashi va hajmini asosan ushbu omil belgilaydi. Diqqat qanchalik barqaror bo'lsa faoliyat natijasi ham shunchalik samarali bo'ladi. Diqqatning barqaror yoki beqaror diqqat turiga kirishini tartiblab belgilab beruvchi birorta ham me'yor, ko'rsatkich yo'q va bunday omillarning bo'lishi ham mumkin emas. Bu vazifani diqqatning turi – ixtiyoriy, ixtiyorsizligiga qarab, bajarilayotgan ma'lum bir faoliyatning mazmun va natijasiga qarab turli xil baho berish mumkin.

Diqqatning barqaror bo'lishi bir qator shartlarga: diqqat obektining mazmundorligiga, faoliyatga, ish bajarilayotgan vaziyatga, odamning ruhiy holatiga va albatta, irodasi va qiziqishlariga bog'liq.

Agarda diqqat obekti qanchalik mazmundor bo'lsa, diqqat ham shunchalik kuchli va barqaror bo'adi. Diqqatning barqarorligi iroda kuchi bilan ham o'lchanadi ko'pincha, ixtiyorsiz (irodaviy) diqqatning barqarorligi ham faoliyat jarayonida irodaning kuchi bilan ushlab turiladi. Iroda kuchimiz hamda qiziqishlarimiz uyg'unligida eng qiyin vaziyatlarda ham o'z faoliyatimizga diqqatimizni jamlab tura olamiz. Diqqatning rivojlanishi xususida L.C.Vigotskiy balalarda barqaror diqqat sust rivojlanganligini keltirib, bu ixtiyorsiz diqqat sifatida namoyon bo'ladi deb tushuntiradi. Bu jarayon 4,5 – 5 yoshga qadar saqlanib qoladi va bola uchun normal holat sanaladi.

Bizning tayanch qismimiz hisoblanmish diqqat doim ham biz istagandek va bir xil ishlayvermaydi, unda ham ayrim buzilishlar sodir bo'ladi.

1. Parishonxotirlik – diqqatning cheklangan obektlariga uzoq vaqt mobaynida qaratilib turilishining buzilishi. Bu buzilish asosan charchaganda, astenik xolatlarda kuzatiladi.

2. Olimning e'tiborsizligi (soxta parishonxotirlik) – diqqatni o'z xayollarida jalb bo'lishi. U biron bir g'oya bilan band bo'lgan, o'z kechinmalariga berilgan kishilarda kuzatiladi. Bu xolda bunday kishilar atrofidagi narsa, e'tibor bermaydilar. Ichki diqqatni yuqori intensivligi va qiyin o'zgarishi bilan belgilanadi

3. Qarilik parishonxotirliigi – diqqat jamlashning sust intensivligi ko'chuvchanligining qiyinlashishi bilan belgilanadi.

4. Diqqatning chalg'ishi – diqqatning kuchi qobiliyati meyoridan ortib ketadi, buning natijasida bemorlar hech narsaga uzoq vaqt diqqatlariniqarata olmaydi.

5. Diqqatning inertligi – diqqatning patologik fiksatsiyasi, diqqatning bir obektdan ikkinchisiga o'tish mexanizminig buzilishi.

6. Aprozeksiya – diqqatning butunlay yo'qolib ketishi

Xulosa. Barcha narsaning kaliti takrorlash hamda mashqlantirish bo'lgani kabi bizning miyamizga o'tadigan barcha bilimlarning kaliti hosoblanadigan diqqatimizni ham doim mashqlantirib tursak bunday buzilishlarning ma'lum miqdorda oldini olgan bo'lamiz. Bunday kuchli buzilishlarning oldini olish hamda diqqat barqarorligini taminlashda bir necha xil usullardan foydalansak bo'ladi. Masalan, aylanadan tashqariga chiqmasdan bo'yash- bu boshlang'ich kichik usul hisoblanadi, ammo diqqat barqarorligini ta'minlashda va diqqat buzilishlarning oldini olishda ma'lum miqdorda samara bera oladi.

Foydalangan adabiyotlar:

1. I.P.Pavlov "Umumiy Psixologiya" Toshkent – 2008
2. "Umumiy Psixologiya" o'quv qo'llanmasi

3. Arxiv.uz
4. Vikopediya
5. Ziyoz.uz.com
6. G'oziyev.E.G', Muhammedova.D.G', Ilhomova.D.I, Rasulova.A.I, Mallaboyeva.N.M "O'quv qo'llanmasi" Toshkent – 2008
7. E.G'.G'oziyevich "Umumiy Psixologiya"